

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

**ΘΕΜΑ: ΑΟΡΑΤΕΣ ΠΛΗΓΕΣ, ΑΟΡΑΤΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ:
ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΜΗΤΕΡΩΝ ΓΙΑ
ΤΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Της ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ ΝΙΚΗΣ

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
ΤΡΙΛΙΒΑ ΣΟΦΙΑ

Ρέθυμνο 2011

**Αόρατες Πληγές, Αόρατη Κακοποίηση: Ορισμοί και Πεποιθήσεις Ελληνίδων Μητέρων
για τη Συναισθηματική Κακοποίηση**

Κυριακίδου Νίκη, Τμήμα Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης

Φεβρουάριος, 2011

Περίληψη: Στη παρούσα έρευνα έγινε μια προσπάθεια διερεύνησης του φαινομένου της συναισθηματικής κακοποίησης από την οπτική των ελληνίδων μητέρων. Συγκεκριμένα σκοπός της ήταν να εξετάσει πως ορίζουν οι ελληνίδες μητέρες την συναισθηματική κακοποίηση, να καταγραφούν οι απόψεις, οι αντιλήψεις, οι πεποιθήσεις και οι στάσεις τους σχετικά με το τι είναι η συναισθηματική κακοποίηση. Διενεργήθηκε ποιοτική έρευνα με τη μέθοδο της ημι-δομημένης συνέντευξης και η ανάλυση των δεδομένων επιτεύχθηκε με τη μέθοδο της «θεμελιωμένης θεωρίας» (grounded theory) μετά από απομαγνητοφώνηση λέξι προς λέξι των απαντήσεων των συμμετεχόντων, την ανάλυση τους από δύο ερευνητές και την επιβεβαίωση τους από τις συμμετέχουσες. Οι ερωτήσεις της συνέντευξης ήταν ανοιχτού τύπου και σε αυτές αποκρίθηκαν 21 γυναίκες, οι οποίες είναι όλες μητέρες και κάτοικοι της Β. Ελλάδας. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης ανέδειξαν ότι οι μητέρες ορίζουν τις εξής μορφές συναισθηματικών αλληλεπιδράσεων με τα παιδιά τους ως «συναισθηματική κακοποίηση»: *Καταπίεση, Ανυπαρξία ελευθερίας, Λεκτική βία-Απαξίωση, Επιβολή γονεϊκής άποψης και ισχύος, Στέρηση-Χειραγώγηση-Αναβολή ικανοποίησης αναγκών, Παραμέληση-Αδιαφορία, Τρομοκρατία, Παρουσία σε γονεϊκές προστριβές, Σύγκριση, Απομόνωση, Χειροδικία*. Σε ότι αφορά τα αίτια για τις μορφές διαπαιδαγώγησης ή των αλληλεπιδράσεων, οι μητέρες ανέδειξαν τον συνδυαστικό κρίκο της «πίεσης» α) που ασκείται από την κοινωνία για την ανάληψη του γονεϊκού ρόλου, β) που βιώνεται στις σχέσεις του συζυγικού ζεύγους φτάνοντας στον αποπροσανατολισμό του γονεϊκού ρόλου, και γ) που λαμβάνεται από προσωπική εμπειρία και αποτελεί διδαχή για τις τακτικές διαπαιδαγώγησης. Η συζήτηση των αποτελεσμάτων επικεντρώνεται στην πρόληψη για τις επιπτώσεις της συναισθηματικής κακοποίησης.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ.....	6
1. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ.....	6
1.1. Συναισθηματική Κακοποίηση.....	6
1.2. Αξιολόγηση-Μέτρηση.....	10
1.3. Οικογενειακό περιβάλλον-Γονείς-Φροντιστές.....	12
1.4. Επιπτώσεις της Συναισθηματικής Κακοποίησης.....	15
1.5. Ελληνική Πραγματικότητα.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ.....	22
2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	22
2.1. Ερευνητικά ερωτήματα.....	22
2.2. Συμμετέχουσες και ερευνητική διαδικασία.....	22
2.3. Κωδικοποίηση και ανάλυση αποτελεσμάτων.....	24
2.4. Έλεγχος αξιοπιστίας και εγκυρότητας.....	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ.....	28
3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	28
3.1. Ορισμοί, αιτίες και επιπτώσεις της συναισθηματικής κακοποίησης-απόψεις μητέρων.....	28
3.1.1. Τι είναι συναισθηματική κακοποίηση.....	28
3.1.2. Γιατί υφίσταται συναισθηματική κακοποίηση από τους γονείς.....	30
3.1.3. Ποιές είναι οι επιπτώσεις της συναισθηματικής κακοποίησης στην ψυχική υγεία των παιδιών.....	32
3.2. Λόγοι που ωθούν τους γονείς στην κακοποίηση-πεποιθήσεις μητέρων.....	35
3.2.1. Πίεση που ασκείται από την κοινωνία για την ανάληψη του γονεϊκού ρόλου.....	35
3.2.2. Πίεση που βιώνεται στις σχέσεις του συζυγικού ζεύγους φτάνοντας στον αποπροσανατολισμό του γονεϊκού ρόλου.....	39
3.2.3. Πίεση που λαμβάνεται από προσωπική εμπειρία και αποτελεί διδαχή για τις τακτικές διαπαιδαγώγησης.....	42
3.2.4. Συζήτηση-Συμπεράσματα.....	46
3.3. Αναστοχασμός.....	48
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	52
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 1</i>	52
ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ.....	52
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 2</i>	54
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΕΥΝΤΕΥΞΗΣ.....	54
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 3</i>	55
ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ.....	55
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 4</i>	56
ΓΙΑΤΙ ΥΦΙΣΤΑΤΑΙ Η ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ.....	56
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 5</i>	57
ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ.....	57
<i>ΠΙΝΑΚΑΣ 6</i>	58
ΣΧΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗ ΘΕΜΕΛΙΩΜΕΝΗ ΔΟΜΗΣΗ ΘΕΩΡΙΑΣ.....	58
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	60

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το φαινόμενο της κακοποίησης στα παιδιά είναι γνωστό από τα παλαιότερα χρόνια, διακρίνεται στη σωματική, στη σεξουαλική, στη ψυχολογική/συναισθηματική κακοποίηση και στη παραμέληση. Όλες οι μορφές της είναι ευκολότερο να αξιολογηθούν με εξαίρεση τη συναισθηματική κακοποίηση η οποία δεν εμφανίζει εμφανή συμπτώματα και δημιουργείται δυσκολία στη διατύπωση συγκεκριμένου ορισμού. Στην ιστορία της παιδικής κακοποίησης η συναισθηματική κακοποίηση και η παραμέληση άρχισαν να εμφανίζονται ερευνητικά σχετικά πρόσφατα γύρω στο τέλος της δεκαετίας του '70. Παρόλα αυτά η συναισθηματική κακοποίηση έλαβε ιδιαίτερη προσοχή και δημιούργησε αρκετά προβλήματα προσδιορισμού στους ειδικούς επαγγελματίες, ερευνητές, θεωρητικούς και στους εμπλεκόμενους με την κοινωνική πολιτική. Με το πέρασμα των χρόνων συνειδητοποιήθηκε από τους επαγγελματίες ότι η συναισθηματική κακοποίηση είναι περισσότερο διαδεδομένη από ότι ήταν ήδη αντιληπτό και ότι ο αντίκτυπος της, συνήθως, είναι πιο επιβλαβής από ότι της σωματικής και σεξουαλικής κακοποίησης. Αποτελεί τον πυρήνα σε όλες τις μορφές κακοποίησης και απαιτεί ειδική προσοχή στον διαχωρισμό της από τις πράξεις σωματικής κακομεταχείρισης. (Garbarino, Guttman & Seeley, 1986· Brassard, Germain & Hart, 1987· Brassard & Gelardo, 1987· Rosenberg, 1987) όπως αναφέρεται στο (Iwaniec, 1997). Είναι ένα σύνθετο ψυχοκοινωνικό φαινόμενο με σημαντικές επιπτώσεις στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη και συμπεριφορά του παιδιού και συνδέεται άρρηκτα με τη γενικότερη ψυχική υγεία του ατόμου στην ενήλικη ζωή.

Σκοπός της έρευνας αποτελεί η διερεύνηση του φαινομένου της συναισθηματικής κακοποίησης από την οπτική των ελληνίδων μητέρων και στόχος της αποτελεί η εξέταση των απόψεων, των αντιλήψεων, των πεποιθήσεων και των στάσεων σχετικά με το ανωτέρω φαινόμενο. Αρχικά παρέχεται βιβλιογραφική επισκόπηση για τον ορισμό της συναισθηματικής κακοποίησης, των μορφών, της μέτρησης, του τρόπου αξιολόγησης της, των επιπτώσεων στην ψυχική υγεία των παιδιών και κατόπιν ακολουθούν αναλυτικά τα βήματα της ερευνητικής διαδικασίας.

Η συναισθηματική κακοποίηση εξαιτίας της δυσκολίας αξιολόγησης και μέτρησης λόγω της πιθανής συνύπαρξης ή συνακολουθίας με άλλες μορφές κακοποίησης αποτελεί μία έννοια που δεν έχει ερευνηθεί επαρκώς στον ελλαδικό χώρο με αποτέλεσμα τη δυσκολία διατύπωσης συγκεκριμένου ορισμού. Η υπάρχουσα έρευνα πραγματοποιεί μια προσπάθεια διερεύνησης της συναισθηματικής κακοποίησης και καθίσταται σημαντική ως προς τις νύξεις προβληματισμού που θέτει μέσω των αποτελεσμάτων της αλλά και του βαθύτερου στοχασμού που προσδίδει για τις πολύπλοκες διαδικασίες της σύνθεσης αντίληψης και διαμόρφωσης των πεποιθήσεων και στάσεων που αποτέλεσε και προσωπική επιδίωξη της ερευνήτριας.

Ο τρόπος προσέγγισης και σχεδιασμού της συγκεκριμένης έρευνας έγινε με ποιοτική μέθοδο που χαρακτηρίζεται από την επιδίωξη του ερευνητή να κατανοήσει και να εξετάσει σε βάθος τις υποκειμενικές αντιλήψεις, πεποιθήσεις και εμπειρίες των συμμετεχόντων σε σχέση με το υπό διερεύνηση φαινόμενο. Επιδίωξη αποτελεί και η απόκτηση σφαιρικής γνώσης και ολιστικής, βαθύτερης εξήγησης για τους συμμετέχοντες στην έρευνα και το περιβάλλον σε σχέση με το φαινόμενο της έρευνας (Μαντζούκας, 2007). Η συνέντευξη ήταν το κεντρικό ερευνητικό εργαλείο που είναι πολύ χρήσιμο στην κοινωνική έρευνα. Υπάρχουν πολλοί τύποι συνέντευξης, προτιμήθηκε η ημι-δομημένη που έχει προκαθορισμένες ερωτήσεις και μπορούν να τροποποιηθούν ανάλογα με την αντίληψη του συνεντευκτή ώστε να απαντηθούν βασικά ερευνητικά ερωτήματα (Robson, 2007). Τα κυριότερα από αυτά στόχευαν στη σκέψη των μητέρων για το πώς ορίζουν τη συναισθηματική κακοποίηση, τι κάνει και τι λέει ένας γονέας που συναισθηματικά κακοποιεί τα παιδιά του και ποιες μπορεί να είναι οι επιπτώσεις στη ψυχική υγεία των παιδιών. Εξετάστηκαν δηλαδή οι απόψεις, οι αντιλήψεις, οι πεποιθήσεις και οι στάσεις των ελληνίδων μητέρων για τη συναισθηματική κακοποίηση που αποτέλεσαν οδηγό της παρούσας έρευνας ώστε να οριστεί μια θεμελιωμένη δόμηση θεωρίας αναδυόμενη από τις υποκειμενικές αντιλήψεις των συμμετεχόντων στην ερευνητική διαδικασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

1.1. Συναισθηματική Κακοποίηση

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (1999), η κακοποίηση και η παραμέληση του παιδιού, περιλαμβάνει όλες τις μορφές σωματικής, συναισθηματικής, σεξουαλικής κακοποίησης, παραμελημένης θεραπευτικής αντιμετώπισης, ή άλλης εκμετάλλευσης για εμπορικούς ή άλλους σκοπούς, η οποία καταλήγει σε πραγματική ή δυνητική βλάβη στην υγεία, στην επιβίωση, στην ανάπτυξη ή στην αξιοπρέπεια του παιδιού, στο πλαίσιο μιας σχέσης εμπιστοσύνης, ευθύνης ή δύναμης.

Σήμερα όλες οι μορφές της κακοποίησης αποτελούν ένα εκτενώς κοινωνικό πρόβλημα επηρεασμένο από πολιτιστικές διαφορές συμπεριλαμβανομένου του έθνους, των κοινωνικών τάξεων και των περιοχών διαμονής (Chahal & Cawson, 2005).

Οι Mouzakitis & Vargehese (1985), αναφέρουν ότι η κακοποίηση των παιδιών όπως και κάθε άλλο κοινωνικό φαινόμενο συχνά επηρεάζεται από πολιτιστικά πρότυπα, κοινωνικούς θεσμούς πολιτιστικές αξίες, περιβαλλοντικές καταστάσεις, οικονομικές και ψυχοκοινωνικές συνθήκες που καθορίζουν τα χαρακτηριστικά και τις στάσεις της οικογένειας. Η ψυχολογική ή συναισθηματική κακοποίηση αποτελεί ένα περίπλοκο φαινόμενο με δυσκολία στην δημιουργία ορισμού αφού είναι δύσκολο να αποδειχτεί η ύπαρξη και το μέγεθος του. Η πολυπλοκότητα πηγάζει από το γεγονός ότι είναι αποτέλεσμα επαναλαμβανόμενων, πολλαπλών γονεϊκών πράξεων ή και αποτυχιών που με τη σειρά τους μπορεί να είναι απόρροια οικονομικών, σωματικών, πολιτιστικών παραγόντων όπως και της άγνοιας και της ψυχοπαθολογίας (Μουζακίτης, 1987) στο (Τσιαντής & Μανωλόπουλος, 1987). Η συναισθηματική κακοποίηση μπορεί να συμβαίνει μεμονωμένα ή να συνυπάρχει με άλλες μορφές κακοποίησης συνήθως τη σωματική ή τη σεξουαλική (Πρεκατέ & Γιωτάκος, 2005).

Κατά καιρούς αρκετές μορφές συναισθηματικής κακοποίησης έχουν περιγραφεί όπως η περιφρόνηση, η εχθρική απόρριψη ή ταπείνωση με λεκτικές ή και μη λεκτικές πράξεις, ο εκφοβισμός με συμπεριφορές που απειλούν το παιδί, η απομόνωση με την μορφή παράλογης άρνησης των ελευθεριών του παιδιού και η άρνηση των ευκαιριών για συναλλαγή. Επίσης η εκμετάλλευση ή η διαφθορά που ενσωματώνουν πράξεις που ενθαρρύνουν την συμμετοχή του παιδιού σε αντικοινωνικές δραστηριότητες, η άρνηση συναισθηματικής ανταπόκρισης, η αγνόηση και η μη διαθέσιμη φροντίδα, η παραμέληση σωματικής υγείας και μόρφωσης. Η συναισθηματική κακοποίηση μπορεί να είναι άμεση ή έμμεση σε περίπτωση που το παιδί γίνεται μάρτυρας ενδοοικογενειακής βίας παρατηρώντας τη συμμετοχή του γονέα σε αντικοινωνικές πράξεις ή με την κατευθυνόμενη βία σε έναν από τους δύο γονείς του παιδιού (Gelder, et al., 2008).

Ξεκινώντας με τους Schmitt & Kempe (1979), η συναισθηματική κακοποίηση ορίστηκε ως διαρκής απόρριψη ή η χρησιμοποίηση ενός παιδιού ως «αποδιοπομπαίου τράγου», η υποτίμηση, η ψυχολογική τρομοκρατία, η υβριστική συμπεριφορά συμπεριλαμβανοντας πράξεις ή παραλείψεις που θεωρούνται επιβλαβείς εκφράζοντας στα παιδιά ότι δεν είναι αγαπητά, ότι διαθέτουν ελαττώματα, είναι ανεπιθύμητα, άχρηστα ή πως αξίζουν μόνο όταν ανταποκρίνονται στις ανάγκες των άλλων (Αγάθωνος, 1987) στο (Τσιαντής & Μανωλόπουλος, 1987). Ο Junewicz, W. (1985), διέκρινε δύο τύπους ψυχολογικής κακομεταχείρισης, τη συναισθηματική κακοποίηση και τη συναισθηματική παραμέληση. Η πρώτη προσδιορίζεται από γονεϊκές πρακτικές που φανερά ερεθίζουν το παιδί προκαλώντας επιπτώσεις στη νοητική, κοινωνική ή ψυχολογική εξέλιξη του παιδιού. Ενώ η συναισθηματική παραμέληση έχει σχέση με τις γονεϊκές παραλήψεις της φροντίδας του παιδιού. Τονίζει την ανικανότητα των γονέων να προσφέρουν ποικίλα ερεθίσματα μέσω της φροντίδας, της ασφάλειας και της σταθερότητας που συνάδουν με τη νοητική, ψυχολογική και κοινωνική εξέλιξη του παιδιού (Μουζακίτης, 1987) στο (Τσιαντής & Μανωλόπουλος, 1987).

Πολλοί έχουν εστιάσει το ενδιαφέρον τους στη γονική συμπεριφορά που μερικές φορές θεωρείται καταστρεπτική για το παιδί (Bailey & Bailey, 1986·McGee & Wolfe, 1991) όπως και στην ανεπάρκειά της που αποτελεί προάγγελο της συναισθηματικής κακοποίησης (Aber & Zigler, 1981·Kavanagh, 1982). Οι πρώτες προσπάθειες προσδιορισμού της συναισθηματικής κακοποίησης έγιναν από τους Garbarino, Guttman & Seeley (1986), σύμφωνα με τους οποίους πέντε είναι οι τύποι που περιλαμβάνουν αυτή τη μορφή κακοποίησης. Η απόρριψη, η τρομοκρατία, η αγνόηση, παράβλεψη και η διαφθορά. Το 1987 οι Hart, Germaine & Brassard παρουσίασαν ένα παρόμοιο κατάλογο με ευδιάκριτες υποκατηγορίες της ψυχολογικής κακομεταχείρισης. Σύμφωνα με αυτές διακρίνουν την απόρριψη, την εχθρότητα, τη λεκτική υποβάθμιση, τη τρομοκρατία με τη μορφή απειλής να σκοτώσει ή να βλάψει εγκαταλείποντας το παιδί, την απομόνωση με τη μορφή κλειδώματος σε ένα δωμάτιο ή ντουλάπι, και την απαγόρευση συναναστροφής με συνομηλίκους. Επίσης την εκμετάλλευση-δυνατότητα διαφθοράς με την ενθάρρυνση του παιδιού σε αντικοινωνικές συμπεριφορές και την άρνηση με τη μορφή της μη συναισθηματικής ανταπόκρισης και αγνόησης του παιδιού και την άρνηση δημιουργίας αλληλεπίδρασης με τους γονείς με στοργικό τρόπο. Οι Barnett, Manly and Cicchetti (1991), περιγράφουν τον ορισμό της συναισθηματικής κακοποίησης με τη μορφή των γονικών πράξεων που ανατρέπουν τις βασικές συναισθηματικές ανάγκες, δηλαδή τη ψυχολογική ασφάλεια, την ανάγκη για οικογενειακό περιβάλλον χωρίς εχθρότητα και βία, την ανάγκη για σταθερή και διαθέσιμη φροντίδα και την ανάγκη για αυτοεκτίμηση (Iwaniec, 1997). Ενώ οι Gross & Keller (1992) και Hoglund & Nikolas (1995), αναφέρουν ότι η συναισθηματική κακοποίηση είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη σωματική και τονίζουν ότι η σωματική καταλήγει ως τιμωρία σε μια

πράξη ενώ η συναισθηματική κακοποίηση ερμηνεύεται ως άμεση επίθεση πάνω στο πρόσωπο και οδηγεί σε προσπάθεια να κερδηθεί ο έλεγχος κάποιας πτυχής της ζωής (Kent, & Walle, 2000).

Κατά τον O' Hagan (1995, 2006), η έννοια της ψυχολογικής κακοποίησης είναι στενά συνδεδεμένη με την έννοια της συναισθηματικής κακοποίησης. Το γεγονός αυτό όμως φαίνεται ότι προσδίδει γενικότερη ασάφεια ως προς το διαχωρισμό των δύο αυτών εννοιών. Σε αυτό το πλαίσιο αναφοράς δίνει διαφορετικό ορισμό, βάσει του οποίου η ψυχολογική κακοποίηση είναι η επίμονη, επαναλαμβανόμενη, ακατάλληλη συμπεριφορά, η οποία βλάπτει ή μειώνει τις δημιουργικές και αναπτυξιακές δυνατότητες των νοητικών διεργασιών και λειτουργιών ενός παιδιού. Αυτές περιλαμβάνουν την ευφυΐα, τη μνήμη, την αντίληψη, την προσοχή, τη γλώσσα και την ηθική ανάπτυξη. Αυξάνεται η ευαλωτότητα του παιδιού και κλονίζεται η αυτοπεποίθησή του. Ο όρος συναισθηματική κακοποίηση αναφέρεται στην ιδιαίτερα πολύπλοκη συναισθηματική πτυχή του ατόμου ορίζοντάς την ως την επίμονη, επαναλαμβανόμενη, ακατάλληλη συναισθηματική αντίδραση έναντι στην έκφραση των συναισθημάτων και της συμπεριφοράς του παιδιού. Επηρέάζεται η ικανότητα ρύθμισης των συναισθημάτων και η γενικότερη κατανόηση τους. Ουσιαστικά γίνεται ένας διαχωρισμός ανάμεσα στον γνωστικό και στο συναισθηματικό τομέα ανάλογα με τις επιπτώσεις που έχουν οι συμπεριφορές των ατόμων που φροντίζουν το παιδί.

Οι λειτουργίες μεταξύ των γνωστικών και των συναισθηματικών διαδικασιών του ατόμου δεν είναι διακριτές καθώς υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο και έτσι η Glaser τονίζει την ανάγκη διατύπωσης του ορισμού της συναισθηματικής κακοποίησης όχι με βάσει το διαχωρισμό των επιπτώσεων που επιφέρει στο παιδί αλλά τη τη συμπεριφορά κακοποίησης που προφανώς επιφέρει αρνητικά αποτελέσματα στο παιδί. Περιγράφει την αρνητική σχέση μεταξύ γονέων και παιδιών, την αρνητική αλληλεπίδραση που ενδεχομένως προκαλεί επιβλαβείς συνθήκες στην ψυχολογική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού συμπεριλαμβανομένου της συναισθηματικής κατάχρησης του παιδιού και της παραμέλησης (Glaser, 2002).

Έτσι αναφέρει ότι η συναισθηματική κακοποίηση μπορεί να υφίσταται από μόνη της, μπορεί όμως να συνυπάρχει και με άλλες μορφές κακοποίησης ή να απορρέει από αυτές. Περιλαμβάνει ταπεινωτικές, εξευτελιστικές συμπεριφορές, λεκτικές επιθέσεις προς το παιδί και διακρίνεται στην απόρριψη, όπου το παιδί υποτιμάται θεωρώντας το ανάξιο, στη ταπείνωση, στα πλαίσια της οποίας θίγεται η αυτοεκτίμηση του παιδιού με προσβλητικές συμπεριφορές, στον εκφοβισμό, κατά τη διάρκεια του οποίου το παιδί απειλείται βιώνοντας συνθήκες φόβου. Επιπλέον διακρίνεται στην απομόνωση, με την μορφή απαγόρευσης της αλληλεπίδρασης με συνομηλίκους και κοινωνικών επαφών και στην αδιαφορία, όπου ο γονέας δεν είναι ικανός να ανταποκριθεί στις συναισθηματικές ανάγκες του παιδιού ή αγνοεί

ακόμη και βασικές του ανάγκες και τέλος στην εκμετάλλευση όπου τα παιδιά ενισχύονται από τους γονείς να υιοθετήσουν παραβατικές συμπεριφορές (Glasser, 2002).

Σύμφωνα με τον Christensen (1999), η διάκριση γίνεται με βάσει τις συνθήκες ενεργής συναισθηματικής κακοποίησης όπου οι ενήλικες εκτοξεύουν στα παιδιά λεκτικές προσβολές, περιορισμούς, απειλές, απορρίψεις και τις συνθήκες παθητικής συναισθηματικής κατάστασης και παραμέλησης. Σε αυτή την περίπτωση το παιδί υποβάλλεται σε παραμέληση λόγω της ανικανότητας του γονέα να παρέχει ασφάλεια, προσοχή και αγάπη είτε εξαιτίας διανοητικής ασθένειας ή καταχρήσεων και εξαρτήσεων ή ακόμα και γενικότερων κοινωνικών προβλημάτων (Loue, 2005).

Η Αμερικάνικη Εταιρία Επαγγελματιών κακοποίησης (1995), ορίζει την ψυχολογική κακομεταχείριση ως ένα επαναλαμβανόμενο πρότυπο συμπεριφοράς των φροντιστών του παιδιού ή ακραίων περιστατικών που υποδεικνύουν στο παιδί την αίσθηση ότι δεν έχει προσωπική αξία, ότι έχει ελαττώματα, ότι δεν αξίζει την αγάπη, ότι βρίσκεται σε κίνδυνο και ότι αξίζει μόνο εφόσον εξυπηρετεί ανάγκες άλλων (Loue, 2005, Donald, 2005).

Ενώ η Αμερικάνικη Ακαδημία των Παιδιάτρων (2000), αναφέρει ότι η ψυχολογική κακομεταχείριση είναι η επαναλαμβανόμενη καταστροφική αλληλεπίδραση μεταξύ γονέων και παιδιών που σε μερικές περιπτώσεις είναι χρόνια κατάσταση και μπορεί να προκύπτει από κατάχρηση ουσιών ή από άλλους δυνητικούς παράγοντες. Περιστασιακά όμως, ένα οδυνηρό γεγονός όπως ένα διαζύγιο των γονέων μπορεί να προκαλέσει ψυχολογική κακοποίηση στα παιδιά. Η κακομεταχείριση εμφανίζεται όταν μεταδίδεται στο παιδί ότι είναι άνευ αξίας ή αξίζει μόνο όταν ικανοποιεί ανάγκες άλλων. Μπορεί το παιδί να τρομοκρατηθεί, να απομονωθεί, να αγνοηθεί βλάπτοντας και την κοινωνικοποίηση του (Loue, 2005).

Το 1999 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας όρισε ότι συναισθηματική ή ψυχολογική κακοποίηση περιλαμβάνει ένα σταθερό μοτίβο ανικανότητας από τον γονέα ή τον φροντιστή όσο και μεμονωμένα περιστατικά να προσφέρει ένα περιβάλλον κατάλληλο για την ανάπτυξη του παιδιού μέσα σε ένα υποστηρικτικό πλαίσιο. Αυτός ο τύπος κακοποίησης περιλαμβάνει: τον περιορισμό του παιδιού, συμπεριφορές ταπείνωσης, κατηγοριών, απειλών, τρόμου, διάκρισης ή εξευτελισμού και άλλες μη φυσικές μορφές απόρριψης ή εχθρικής μεταχείρισης (W.H.O.,1999).

Γενικά, η συναισθηματική κακοποίηση είναι μια μορφή παιδικής κακοποίησης που δεν έχει μελετηθεί εκτενώς λόγω της μεγάλης διαφωνίας μεταξύ των ειδικών για τον ορισμό, την αξιολόγηση, την μέτρηση και τη θεραπεία. Παρά την αυξανόμενη όμως ανησυχία για τη σημασία της στη ζωή των παιδιών, η ψυχολογική κακοποίηση είναι αδύναμα κατανοητή και ερευνάται ανεπαρκώς (Glaser, Prior & Lynch, 2001).

1.2. Αξιολόγηση-Μέτρηση

Ο εντοπισμός της συναισθηματικής κακοποίησης στα παιδιά μπορεί να επιτευχθεί με την άμεση παρατήρηση της αλληλεπίδρασης της σχέσης γονέα-παιδιού και η υποψία της ύπαρξης της απαιτεί άμεσες ενέργειες για την κινητοποίηση των αρμόδιων υπηρεσιών. Η αξιολόγηση και η εκτίμηση του βαθμού της κακοποίησης καθώς και η διερεύνηση των αιτιών και άλλων παραγόντων είναι σωστό να λαμβάνει χώρα από διεπιστημονική ομάδα αρμοδίων. Ο καλύτερος και αποτελεσματικότερος τρόπος προσέγγισης κάθε περίπτωσης θα ήταν ορθό να αξιολογείται από ειδική ομάδα αποτελούμενη από παιδίατρο, ψυχολόγο, κοινωνικό λειτουργό, ψυχίατρο, παιδοψυχίατρο και από συμβούλους άλλων ειδικοτήτων όπως νομικοί και εκπαιδευτικοί. Η ολοκληρωμένη διάγνωση κάθε περίπτωσης κακοποιημένου ή παραμελημένου παιδιού πρέπει πάντα να βασίζεται σε διαγνωστικά κριτήρια λαμβάνοντας υπόψη το παιδί, τους γονεϊκούς, οικογενειακούς και κοινωνικούς παράγοντες (Αγάθωνος, 1987·Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 1991).

Σύμφωνα με τον Νικολαΐδη (2008), καλό θα είναι να πραγματοποιείται διερεύνηση και εξέταση κάθε περίπτωσης λαμβάνοντας υπόψη:

- την *παιδοκεντρική αντίληψη* με την έννοια ότι τα παιδιά είναι φορείς Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και ότι οι παρεμβάσεις για την προστασία τους πρέπει να γίνονται με τα ίδια τα παιδιά και όχι μόνο για τα παιδιά,
- την επικράτηση του *πολυπαραγοντικού* αιτιολογικού μοντέλου για την ερμηνεία παραγόντων που μπορεί να ορίσουν το φαινόμενο,
- τις αρχές της *τεκμηρίωσης διαγνωστικής και θεραπευτικής πρακτικής* σύμφωνα με τις οποίες πρέπει να υπάρχει τεκμηριωμένη μετρήσιμη ισχύ και αποτελεσματικότητα όσον αφορά τις θεωρητικές προσεγγίσεις και τις παρεμβάσεις,
- τη συγκρότηση της *τεκμηριωμένης θεωρίας μέσα από την πρακτική* που αναδύεται από την επικράτηση της αντίληψης της τεκμηριωμένης πρακτικής (Ινστιτούτο Του Παιδιού, 2008).

Καλό θα ήταν να υπάρχει εποπτεία στις περιπτώσεις όπου υφίσταται συνεχιζόμενη κακοποίηση συναισθηματικής μορφής σε οικογένειες που επιδεικνύουν σημάδια κακοποίησης στα παιδιά και να γίνεται η παραπομπή τους σε ειδικές υπηρεσίες. Ουσιαστική βοήθεια αποτελεί η προσπάθεια αλλαγής οποιωνδήποτε επιβλαβών γονικών πρακτικών κάτι που θα μπορούσε να επιτευχθεί μετά από σωστές υποδείξεις και προστασία. Μια τέτοια συνθήκη όμως, για να μπορέσει να γίνει εφικτή απαιτείται πλήρης αξιολόγηση και προσπάθεια αλλαγής μέσα στα πλαίσια της οποίας: να διαπιστώνονται οι παράγοντες κινδύνου από τους γονείς, η φύση του προβλήματος και της κακοποίησης, να πιστοποιείται η αναγκαιότητα των αλλαγών στο οικογενειακό πλαίσιο, να προβλέπονται ειδικές παρεμβάσεις

και θεραπεία των μέχρι τώρα γονεϊκών πρακτικών και να γίνεται ορατή η προσπάθεια της οικογένειας για αλλαγή και ο καθορισμός της θέλησης των γονέων για συνεργασία με τις υπηρεσίες (Glaser & Prior, 1997).

Στην Ελλάδα δεδομένου της δυσκολίας όχι μόνο της έλλειψης ενός λειτουργικού ορισμού και εννοιολογικού ζητήματος της συναισθηματικής κακοποίησης αλλά και της μη υποχρεωτικής αναφοράς της γενικότερης κακοποίησης και της παραμέλησης δεν υπάρχουν επίσημα συγκεντρωτικά στοιχεία σε επίπεδο επικράτειας. Γι' αυτό δεν υφίσταται ακριβής εκτίμηση του φαινομένου όχι μόνο της συναισθηματικής αλλά και των υπόλοιπων μορφών της κακοποίησης. Η συνεισφορά των ερευνών που έχουν γίνει στον ελλαδικό χώρο για την κακοποίηση πραγματοποιείται με την έμμεση αναφορά των δεδομένων που δεν είναι αρκετή για την αποσαφήνιση και την ουσιαστική διερεύνηση των χαρακτηριστικών της συναισθηματικής κακοποίησης και των επιπτώσεων στα παιδιά. Παρατηρείται ανεπάρκεια αξιόπιστων στοιχείων λόγω της έλλειψης πρωτογενών ερευνών στον ελληνικό πληθυσμό, ανεπάρκεια ενός θεσμικά καθορισμένου κέντρου αναφοράς και επιδημιολογικής Επιτήρησης Κρουσμάτων αλλά και ενός κανονιστικού πλαισίου Υποχρεωτικής δήλωσης περιπτώσεων βίας. Επίσης η ανυπαρξία ενιαίων κριτηρίων διερεύνησης, διάγνωσης, πιστοποίησης και διαχείρισης περιστατικών οδηγεί στην ανάπτυξη προβληματικών πρακτικών κριτηρίων ταξινόμησης και αξιολόγησης όλων των μορφών κακοποίησης, σωματικής, σεξουαλικής και συναισθηματικής (Ινστιτούτο Υγείας Του Παιδιού, 2008).

Η εκτίμηση της συχνότητας και διάρκειας του φαινομένου της συναισθηματικής κακοποίησης αντικατοπτρίζει μόνο ένα μέρος του μεγέθους αφού η εκτίμηση της ενδο-οικογενειακής κακοποίησης και παραμέλησης αποτελεί εγχείρημα καταγραφής με πολύ μεγάλη δυσκολία. Σύμφωνα με τους Σταυριανάκη & συν. (2008), η δυσκολία έγκειται στο ότι α) δεν υφίσταται ένας διεθνής λειτουργικός ορισμός για να μπορεί να συγκριθεί το φαινόμενο μεταξύ διαφόρων χωρών, β) υπάρχει έλλειψη εθνικού συστήματος αναφοράς, γ) αποτυχία διάγνωσης των κακώσεων που προκαλούνται από την κακοποίηση, δ) αποτυχία αναφοράς των περιπτώσεων κακοποίησης στις κατάλληλες-αρμόδιες υπηρεσίες και ε) αποτυχία του υπάρχοντος συστήματος για την αναγνώριση ενός περιστατικού κακοποίησης αποδίδοντας διάγνωση με ηπιότερη μορφή ώστε να μην συνοδεύεται από νομική παρέμβαση. Τέλος, υπάρχει στ) αποτροπή αποκάλυψης ενός περιστατικού κακοποίησης που ενέχει τον χαρακτηρισμό του οικογενειακού μυστικού προκειμένου να αποφευχθεί η κοινωνική κατακραυγή που πιθανόν συνοδεύεται. (Ινστιτούτο Υγείας Του Παιδιού, 2008).

Η δυσκολία στην καθιέρωση ενός λειτουργικού προσδιορισμού μπορεί να οδηγήσει και σε αναξιοπιστία. Ανεπαρκής θεωρείται η μέτρηση που μπορεί να βασιστεί σε πιθανές ψευδείς δηλώσεις και σε αναδρομικές αναφορές. Έτσι για καλύτερη επίτευξη της θα ήταν ορθό να πραγματοποιείται:

- Συνέντευξη γενικού τύπου που εστιάζει σε μορφές συναισθηματικής κακοποίησης σε σχέση με τον περιβάλλοντα χώρο του παιδιού, τη γονική αδιαφορία και τον γονικό υπερβολικό έλεγχο
- Ερωτηματολόγιο βασισμένο στη μνήμη του παιδιού για αγάπη που δέχεται και προσοχή που λαμβάνει
- Αναφορά σε συγκεκριμένα γεγονότα κακοποίησης και τραύματος εστιάζοντας σε ενθαρρυντικές ή καταχρηστικές συμπεριφορές όπως προσβολή, δυνατές φωνές.

Οι περισσότερες μετρήσεις όμως αποτυγχάνουν να ανακαλύψουν την πρόκληση της συμπεριφοράς και τα εξευτελιστικά στάδιά της (Ken & Waller, 2000).

1.3. Οικογενειακό περιβάλλον-Γονείς-Φροντιστές

Το διαπροσωπικό περιβάλλον πολλές φορές αποτυγχάνει να παρέχει τις δυνατότητες που ενισχύουν την υγιή ανάπτυξη του παιδιού. Η οικογένεια δηλαδή, μέσα από συνθήκες ενδοοικογενειακής βίας και άσχημων σχέσεων μεταξύ των συζύγων ενισχύει τις πηγές φόβου και το αίσθημα ανασφάλειας στα παιδιά. Αυτού του είδους η κατάχρηση που γίνεται από τους γονείς, τα άτομα που εμπιστεύονται τα παιδιά και ζητούν προστασία, τείνει να έχει σοβαρότερες και μακροχρόνιες επιπτώσεις στην ανάπτυξη του παιδιού (Wenar & Kering, 2000).

Η Iwaniec (1995), ορίζει ως συναισθηματική κακοποίηση την εχθρική, αυστηρή και επίμονη γονική συμπεριφορά που βλάπτει τον αυτοσεβασμό του παιδιού, το υποβιβάζει δείχνοντας την αίσθηση κτητικότητας απέναντι στο παιδί. Ως αποτέλεσμα προκύπτει η μη υγιής και μη ολοκληρωμένη ανάπτυξη και εξέλιξη του παιδιού και πλήττονται βασικές συναισθηματικές ανάγκες. Η συναισθηματική ζημία μπορεί να προκληθεί από τη λεκτική εχθρότητα, και την απωθητική στάση. Οι γονείς συχνά επικρίνουν, ντροπιάζουν, επιπλήττουν, απειλούν, εμπαίζουν, ταπεινώνουν το παιδί προκαλώντας του πόνο, ανησυχία, φόβο, δείχνουν ότι είναι σπάνια ευχαριστημένοι με τις ικανότητες και επιδιώξεις των παιδιών και γίνονται σκληροί. Πολλές φορές απομακρύνονται συναισθηματικά ακόμα και σωματικά (μέσω της επαφής) από τα παιδιά, αγνοούν τα σημάδια κινδύνου, αρνούνται τη βοήθεια από άλλους και δεν αναγνωρίζουν τη σοβαρότητα της υπάρχουσας κατάστασης. Οι γονείς αυτοί θεωρούνται συναισθηματικά αμελείς και η συμπεριφορά τους καταχρηστική (Iwaniec, 1997).

Όταν οι πηγές άγχους αυξάνονται στους γονείς τότε είναι πιο επιρρεπείς στο να κακοποιήσουν τα παιδιά καθώς εμφανίζονται ανεπαρκείς να χειριστούν ομαλά τις καταστάσεις. Δυσκολεύονται να κατανοήσουν το αναπτυξιακό επίπεδο των παιδιών, τις ανάγκες τους και εφαρμόζουν λανθασμένες μεθόδους διαπαιδαγώγησης (Glaser, 2002). Η έλλειψη πηγών βοήθειας, το άγχος, η κοινωνική απομόνωση, οι υπερβολικές απαιτήσεις από το παιδί, η κακοποίηση που δέχτηκαν οι ίδιοι στην παιδική ηλικία, η ενδοοικογενειακή βία, η

χρήση ουσιών αποτελούν παράγοντες που οδηγούν σε υψηλότερο κίνδυνο άσκησης συναισθηματικής κακοποίησης από τους γονείς στα παιδιά (Πρεκατέ & Γιωτάκος, 2005).

Μελέτες κατά καιρούς έδειξαν την συμβολή πολλαπλών κοινωνικών και προσωπικών παραγόντων στην ανεπάρκεια των παιδιών να αναπτυχθούν φυσιολογικά σε όλους τους τομείς της ζωής. Χαρακτηριστικά των φροντιστών κυρίως των μητέρων όπως η καθημερινή πίεση, η αποτυχία δημιουργίας στενού συναισθηματικού δεσμού, η έλλειψη ενδιαφέροντος και σωματικής επαφής, η μη ανταπόκριση στις ανάγκες του παιδιού, ο θυμός, η κατάθλιψη, ο χαμηλός αυτοσεβασμός, η περιορισμένη δυνατότητα αξιολόγησης των αναγκών των παιδιών είναι μερικά από αυτά. Ενώ κοινωνικά προβλήματα (αλκοολισμός, συζυγικά προβλήματα, ανεργία, φτώχεια) ευθύνονται και αυτά με τη σειρά τους στην αδυναμία και δυσκολία των παιδιών να αναπτυχθούν ομαλά (Iwaniec, 1997).

Βασιζόμενοι στη θεωρία των επιπτώσεων στα παιδιά από την αποδοχή-απόρριψη τους από τους γονείς φαίνεται να σημειώνονται επιδράσεις στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού και στις πτυχές της γενικότερης λειτουργικότητας του ατόμου και στην ενήλικη ζωή. Τα παιδιά που δέχονται απόρριψη από τους γονείς τους (εξαρτάται από το βαθμό της απόρριψης) βιώνουν περισσότερο θυμό, επιθετικότητα, εχθρότητα ή έχουν πρόβλημα στη διαχείριση του. Γίνονται περισσότερο εξαρτώμενα άτομα από άλλους ή «αμύνονται ανεξάρτητα», έχουν μειωμένη αίσθηση της αυτοπεποίθησης και της επάρκειάς τους. Είναι περισσότερο συναισθηματικά ασταθή και ανεύθυνα και γενικότερα μπορεί να έχουν αρνητική θεώρηση των πραγμάτων. Οι επιπτώσεις της απόρριψης και της συναισθηματικής κακοποίησης δημιουργούν προβλήματα συμπεριφοράς αλλά φαίνεται να επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τη γενικότερη θεώρηση και αυτό είναι κάτι που συμβαίνει ανεξάρτητα από το γένος, τη φυλή, την εθνικότητα, το χρόνο και άλλες συνθήκες (Rohner, & Rohner, 1980).

Ερευνητικά στοιχεία αποδεικνύουν ότι η διανοητική και η συναισθηματική έκπτωση των γονέων αποτελεί παράγοντα παραμέλησης και συναισθηματικής κακοποίησης των παιδιών (Taylor, et al., 1991). Ενώ σε μελέτη απαντώντας στο ερώτημα πόσο σημαντικό ρόλο μπορεί να παίζουν οι σχέσεις μεταξύ του ζεύγους στην συναισθηματική κακοποίηση του παιδιού τα αποτελέσματα έδειξαν ότι: όταν υφίσταται ψυχολογική κακοποίηση μεταξύ των συντρόφων μέσα στο σπίτι, τα παιδιά βρίσκονται στο υψηλότερο βαθμό κακοποίησης (Changa, 2008). Μετανάλυση ερευνών έδειξε ότι η έκθεση των παιδιών στη βία μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο συνδέεται με προβλήματα συμπεριφοράς και συναισθηματικά προβλήματα χωρίς σημαντική επίδραση από το φύλο και την ηλικία (Wolfe, et al., 2003).

Σε διαπολιτισμική έρευνα σε τέσσερις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης μελετήθηκαν οι οικογενειακές συνθήκες, τα ψυχοκοινωνικά συμπτώματα συμπεριλαμβανομένου του PTSD και άλλων συγγενών συμπτωμάτων σε περιστατικά συναισθηματικής και σωματικής κακοποίησης. Αποτελέσματα έδειξαν τη διαφορετικότητα των μορφών της κακοποίησης και

του βαθμού των αναφερθέντων ψυχοκοινωνικών συμπτωμάτων από περιοχή σε περιοχή. Επισημάνθηκε όμως, σύνδεσμος μεταξύ συναισθηματικής και σωματικής κακοποίησης από τους γονείς στα παιδιά και ψυχοκοινωνικών συμπτωμάτων σε αυτά. Επιπλέον όταν παρατηρήθηκε υψηλή συσχέτιση μεταξύ της συναισθηματικής και της σωματικής κακοποίησης παρατηρήθηκε παράλληλα θυμός, κατάθλιψη και υψηλά επίπεδα κατάχρησης οινοπνευματωδών ποτών από τους γονείς σε όλες τις χώρες (Sebre, et al, 2004).

Σε μελέτη παιδιών γεννημένων τις χρονιές 1991-1992 που έχουν υποστεί μορφές κακοποίησης και παραμέλησης παρουσιάστηκε ότι η συναισθηματική κακοποίηση βρίσκεται σε αυξητικό βαθμό και περισσότερο αναγνωρίσιμη από τους επαγγελματίες. Παρόλα αυτά παραμένει μία ανεπαρκώς κατανοητή μορφή αφού τίθεται το ζήτημα δημιουργίας ενός λειτουργικού ορισμού. Αποτελέσματα έδειξαν όμως ότι οι μητέρες είναι περισσότερο ενήμερες για τη μορφή της συναισθηματικής κακοποίησης που υφίστανται τα παιδιά τους, ενώ οι επαγγελματίες έχουν καλύτερη ενημέρωση και επαγρύπνηση επί του θέματος δεδομένου ότι πλέον καταχωρούνται στα πρακτικά τους περιπτώσεις δηλωμένες με τη μορφή της συναισθηματικής κακοποίησης (Sidebotham, & ALSPAC Study Team 2000).

Μελέτη σε γονείς με σκοπό να αναπτυχθεί ένα εργαλείο αξιολόγησης για την αναγνώριση της συναισθηματικής κακοποίησης από αυτούς εξετάζοντας αν οι πρακτικές αλληλεπίδρασης γονέων-παιδιών και τα χαρακτηριστικά γονέων (ηλικία, φύλο, εκπαίδευση, εργασία, οικογενειακή κατάσταση, οικογενειακό εισόδημα) επηρεάζουν την αναγνώριση της συναισθηματικής κακοποίησης έδειξε ότι πατέρες με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και μειωμένο εισόδημα έχουν χαμηλή αναγνώριση του φαινομένου. Το ίδιο ίσχυε και για μητέρες μικρής ηλικίας, άνεργες και μέλη πολύτεκνων οικογενειών (Uslu, et al., 2010).

Αναλύσεις που εξετάζουν την προβλεπτική δύναμη της πολλαπλής κακομεταχείρισης των παιδιών και την επιρροή της από εσωτερικούς και εξωτερικούς οικογενειακούς στρεσογόνους παράγοντες έδειξαν ότι υπάρχει υψηλή συσχέτιση μεταξύ όλων των μορφών κακοποίησης και των παραγόντων που προκαλούν στρες (οικογενειακές συγκρούσεις, προσωπικά προβλήματα, εξωτερικοί περιορισμοί της οικογένειας) με συμπεριφορές εσωτερίκευσης και εξωτερίκευσης στους έφηβους (Herrenkohl & Herrenkohl, 2007).

Το οικογενειακό περιβάλλον, όπως επίσης το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο ανήκει το παιδί και οι θεσμικοί παράγοντες παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην δημιουργία μορφών κακοποίησης. Είναι γεγονός ότι, οι οικονομικές συνθήκες και η εκπαίδευση αποτελούν δυναμικές διαδικασίες που επηρεάζουν το ποσοστό κακοποίησης στα παιδιά. Σε μητέρες που δεν έχουν διασύνδεση με επαρκή συστήματα κοινοτικής υποστήριξης και βρίσκονται κάτω από οικονομική πίεση και ανεπαρκείς εκπαιδευτικούς πόρους φάνηκε ότι υπονομεύεται ο γονικός τους ρόλος. Αυτό συμβαίνει κυρίως στις μητέρες που προέρχονται από φτωχές γειτονιές και έχουν λιγότερες ευκαιρίες εκπαίδευσης και εργασίας (Garbarino, 1976).

1.4. Επιπτώσεις της Συναισθηματικής Κακοποίησης

Η κακοποίηση επηρεάζει τη φυσιολογική και υγιή ανάπτυξη του παιδιού, προκαλεί απόκλιση από την αναμενόμενη πορεία διακόπτοντας τη φυσιολογική αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικών πλευρών της ανάπτυξης (Gelder, et al., 2008). Οι συνέπειες της παιδικής κακοποίησης συνίστανται σε σημαντικές βλάβες στη σωματική, ψυχική υγεία και στη γενικότερη ανάπτυξη των παιδιών. Μελέτες έχουν δείξει ότι η έκθεση σε κάθε μορφή κακοποίησης κατά την παιδική ηλικία συνδέεται με υιοθέτηση επικίνδυνων συμπεριφορών στη μετέπειτα στη ζωή του ατόμου. Σε αυτές μπορεί να συμπεριληφθούν η θυματοποίηση, η πρόκληση συμπεριφορών βίας, η πρόωμη έναρξη επικίνδυνων συμπεριφορών, το κάπνισμα, η χρήση αλκοόλ και άλλων εξαρτησιογόνων ουσιών και η διαταραχή της κατάθλιψης (W.H.O., 1999).

Γενικότερα η κακοποίηση στην παιδική ηλικία συνδέεται με την ψυχική, σωματική υγεία στην ενήλικη ζωή συμπεριλαμβανομένου των συνθηκών που επικρατούσαν στο οικογενειακό περιβάλλον κατά την ανάπτυξη του παιδιού και μπορεί να οδηγήσει σε: χρόνιους πόνους, κατάθλιψη, σωματικά συμπτώματα, μετατραυματικό stress, σύνδρομο χρόνιας κόπωσης, ευερέθιστο έντερο, ριψοκίνδυνες συμπεριφορές, χρήση αλκοόλ, εξαρτησιογόνες ουσίες και σεξουαλική συμπεριφορά χωρίς προφύλαξη (Springer, et al., 2003). Τα παιδιά παρουσιάζουν ποικίλα προβλήματα στο συναισθηματικό, στο συμπεριφορικό τομέα, στη γενικότερη ανάπτυξη τους και στις σχέσεις με τους συνομήλικους τους. Μπορεί να επηρεαστεί σημαντικά η κοινωνικοποίηση τους, η σχολική επίδοση και να εμφανίσουν συμπεριφορές εσωτερικευσης οδηγώντας τα στην κατάθλιψη (Glasser, 2002).

Οι βασικές λειτουργίες της μνήμης διαφέρουν σε δείγμα παιδιών που έχουν υποστεί κακομεταχείριση και σε παιδιά που δεν έχουν υποστεί. Κατά τη διάρκεια μιας εβδομάδας μετρήθηκαν καθημερινά τα επίπεδα κορτιζόλης και η συμπεριφορά σε 174 μη κακοποιημένα παιδιά και σε 143 παιδιά που έχουν υποστεί κακοποίηση. Τα επίπεδα κορτιζόλης στα κακοποιημένα παιδιά δεν ήταν σε αρμονική σχέση με τη βραχύχρονη και μακρόχρονη μνήμη όπως και με τη μνήμη αναγνώρισης. Η εμπειρία της παραμέλησης και της κακοποίησης φανερώνουν αλληλεπίδραση με χαμηλά επίπεδα κορτιζόλης και υψηλό επίπεδο λαθών σε test μνήμης αναγνώρισης (Cicchetti, et al., 2010). Τα γενικότερα μοντέλα της μνήμης επηρεάζονται σε παιδιά που δέχονται κακοποίηση και ενεργοποιούν ανακλήσεις με συχνότερες αρνητικές αυτό-αναπαραστάσεις. Σε μελέτη φάνηκε ότι η μνήμη κακοποιημένων παιδιών ήταν υπεργενικευμένη και περιείχε περισσότερο αρνητικές αναπαραστάσεις του εαυτού από ότι των παιδιών που δεν δέχτηκαν κακοποίηση. Οι αρνητικές αναπαραστάσεις και η κατάθλιψη συσχετίστηκε σημαντικά με την υπεργενίκευση που παρατηρήθηκε στη μνήμη τους (Valentino, Toth & Cicchetti, 2009).

Τα συναισθηματικά κακοποιημένα παιδιά εμφανίζουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, ανασφάλεια, απόσυρση, και στοιχεία νευρώσεως (Πρεκατέ & Γιωτάκος, 2005). Καταστάσεις συναισθηματικής, λεκτικής θυματοποίησης από τους γονείς ευθύνονται στην ευπάθεια δημιουργίας συμπτωμάτων και διάγνωσης της κατάθλιψης (Gibb, et al., 2008). Παιδιά που έχουν βιώσει πρώιμο τραύμα στη ζωή τους επιδεικνύουν μεγαλύτερη ευαλωτότητα σε σχέση με μη-τραυματισμένους συνομηλίκους τους στο PTSD (Fani, et al., 2010). Ενώ παιδιά που έχουν υποστεί κακομεταχείριση εμφανίζουν μειονεξίες σε διάφορες εκφάνσεις της γλώσσας (Law & Conway, 1992) και έχουν χειρότερες επιδόσεις σε τεστ γλώσσας και γνωστικής λειτουργίας, υποφέρουν επίσης στην ενήλικη ζωή από τις παιδικές εμπειρίες τους. Σε μια αναδρομική μελέτη με πάνω από 17.000 συμμετέχοντες, το 12% των αμερικανών ενηλίκων, αναφέρουν άγρια κακομεταχείριση στην παιδική τους ηλικία (Croy, et al., 2010).

Το δυσμενές οικογενειακό περιβάλλον αποτελεί δείκτης συναισθηματικής κακοποίησης στην παιδική ηλικία. Σε έρευνες που έγιναν αποτελέσματα έδειξαν ότι παιδιά που βίωναν καταστάσεις απόρριψης από τους γονείς, απειλές, καταναγκαστική συμπεριφορά και ένταση οδηγήθηκαν σε ανορεξική συμπεριφορά. Ενώ βουλιμική συμπεριφορά εμφάνισαν όταν επικρατούσε κλίμα αδιαφορίας, υπερβολικός έλεγχος, σωματική κακοποίηση και συναισθηματική απάθεια. Στην προσπάθεια μελέτης της συναισθηματικής κακοποίησης σε ένα αιτιολογικό πλαίσιο υποστηρίζεται η υπόθεση ότι η συναισθηματική κακοποίηση σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες όπως η αρχική ηλικία που υφίσταται κάποιος κακοποίηση, η ταυτότητα και το φύλο του δράστη αποτελούν παράγοντες κινδύνου για την εμφάνιση διατροφικών διαταραχών. Σε κλινικές μελέτες παρατηρήθηκε ότι η χαμηλή αυτοεκτίμηση έχει αναγνωριστεί ως σημαντικός παράγοντας αιτών αλλά και «συντήρησης» διατροφικών διαταραχών (Kent & Walle, 2000).

Σύμφωνα με τους (Cummings, Pelligrini, Notarius, & Cummings, 1989·Emery, 1982, 1988·Long, Forehand, Fauber, & Brody, 1987), η έκθεση και η διαβίωση των παιδιών κατά την παιδική και εφηβική ηλικία σε περιβάλλον με συνεχείς συγκρούσεις και η έκθεση τους για μεγάλα χρονικά διαστήματα σε εχθρότητα έχει μεγαλύτερη συσχέτιση με την εμφάνιση προβλημάτων στο παιδί από ότι ένα διαζύγιο (Χατζηχρήστου, 1999). Τα παιδιά τα οποία ζουν σε οικογένειες όπου οι γονείς παραμένουν παντρεμένοι αλλά κατά τη διάρκεια του έγγαμου βίου τους συγκρούονται και αντιδρούν έντονα με το /τη σύντροφο εμφανίζουν περισσότερα προβλήματα αυτοεκτίμησης και ψυχολογικής προσαρμογής από ότι τα παιδιά χωρισμένων γονέων ή οικογενειών με μικρότερες συγκρούσεις (Amato & Keith, 1991·Hetherington, Cox & Cox, 1978·Rutter, 1980·Werner & Smith, 1982). Χαρακτηριστικά των παιδιών είτε τα κάνουν να είναι πιο ευάλωτα στο stress και μειώνουν την προσαρμοστικότητά τους είτε τα προστατεύουν έχοντας ψυχολογική επάρκεια και αντοχή για να αντιμετωπίσουν τις μεταβολές στις οικογενειακές συνθήκες. Τέτοια χαρακτηριστικά αποτελούν η ιδιοσυγκρασία

του παιδιού, η προσωπικότητα, το στάδιο ανάπτυξης και το φύλο του παιδιού (Χατζηχρήστου, 1999).

Ενώ η συναισθηματική κακοποίηση είναι συχνό φαινόμενο, οι υπηρεσίες παιδικής προστασίας δεν έχουν διενεργήσει επαρκείς έρευνες στον τομέα αυτό. Πρωταρχικές όμως είναι οι επιπτώσεις στην ψυχική υγεία. Σε έρευνα με συγκεκριμένο δείγμα νεαρών εφήβων αποτελέσματα έδειξαν ότι η συναισθηματική κακοποίηση συνοδεύεται με τη μορφή της σωματικής κακοποίησης ή και την παραμέληση. Πάνω από το 63% των εφήβων που δέχτηκαν συναισθηματική κακοποίηση δέχτηκαν και σωματική, ενώ το 76% την παραμέληση. Η πιο συχνή μορφή της συναισθηματικής κακοποίησης αποτέλεσε η τρομοκρατία (Trickett, et al., 2009).

Σημαντικές είναι οι επιπτώσεις της χρόνιας συναισθηματικής κακοποίησης σε σχέση με τις επιπτώσεις παιδιών που κακοποιούνται περιστασιακά. Παρατηρούνται δυσκολίες στην κοινωνικοποίηση του παιδιού, στον τρόπο με τον οποίο χειρίζεται τα συναισθήματα του σε ατομικό και διαπροσωπικό επίπεδο. Επίσης παρατηρείται κοινωνική απόσυρση, προβλήματα συμπεριφοράς με εχθρική-επιθετική συμπεριφορά προς τους άλλους, αυξημένα επίπεδα άγχους και κατάθλιψης (Ethier, et al., 2004). Οι πολλαπλές μορφές κακομεταχείρισης σε παιδιά ηλικίας από 6-11 έτη έχει αντίκτυπο στη δημιουργία καταθλιπτικών συμπτωμάτων και συγκεκριμένα η συναισθηματική κακοποίηση είναι προβλεπτικός παράγοντας για αλλαγές στην έννοια του αυτοσεβασμού και των συμπτωμάτων κατάθλιψης στα παιδιά (Kim & Cicchetti, 2006).

Η ανάπτυξη και η συγκρότηση του ανθρώπινου δυναμικού όπως έχει ήδη αναφερθεί καθορίζεται από το σύνολο των φυσιολογικών, ψυχολογικών, οικονομικών ικανοτήτων και επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από την έκταση της δυστυχίας που βιώθηκε στην παιδική ηλικία. Αποτελέσματα έρευνας που έγιναν σε ενήλικες με τη μέθοδο των συνεντεύξεων έδειξαν ότι η κακοποίηση στην παιδική ηλικία, η δυστυχία που βιώνεται και οι άσχημες εμπειρίες μπορούν να πυροδοτήσουν μια αλυσιδωτή διαδικασία αρνητικών επιδράσεων οδηγώντας στη δυστυχία των ατόμων στην ενήλικη ζωή. Παράγοντες επικινδυνότητας ορίστηκαν από τους συνεντευξιαζόμενους κυρίως η έλλειψη υποστήριξης και αγάπης από το οικογενειακό περιβάλλον που μέσα από συνθήκες βίας και κακοποίησης οδηγήθηκαν στο αίσθημα της θλίψης και στην πρόωπη φυγή τους από το σπίτι (Frederick & Goddard, 2007).

Όσον αφορά το ρόλο της παιδικής συναισθηματικής κακοποίησης στην γενική ψυχοπαθολογία στην ενήλικη ζωή σύμφωνα με έρευνες των Biere & Runtz (1988), σε δείγμα 251 γυναικών φάνηκε ότι η ψυχολογική κακοποίηση συνδέεται με τη σωματική κακοποίηση και με άλλες ψυχολογικές λειτουργίες (άγχος, κατάθλιψη, αυτοκτονικός ιδεασμός). Το 1990 διατυπώθηκαν από τους ίδιους τρεις μορφές κακοποίησης η σωματική, σεξουαλική και συναισθηματική-ψυχολογική οι οποίες οδηγούν σε θυμό, χαμηλή αυτοπεποίθηση, δυσκολίες στη σεξουαλική συμπεριφορά. Αναδείχθηκε επίσης η συσχέτιση μεταξύ συναισθηματικής

κακοποίησης και χαμηλής αυτοεκτίμησης. Ο Mullen (1996), διαπίστωσε σε δείγμα 107 γυναικών που είχαν εκτεθεί σε κάθε μορφή κακοποίησης ότι είναι πιο επιρρεπείς και παρουσιάζουν κάποια στιγμή κατάθλιψη, άγχος και προβλήματα σεξουαλικής συμπεριφοράς. Σύμφωνα με έρευνα των Thomson and Kaplan (1996) σε παιδιά, προκύπτουν σωματικά θέματα υγείας και δευτερογενή ψυχολογικά προβλήματα όταν ο συναισθηματικός τύπος κακοποίησης περιελάμβανε λεκτική απόρριψη, βία μεταξύ των γονέων και ακραίες οικογενειακές εντάσεις ομαδοποιώντας τα δευτερογενή συμπτώματα σε δύο κατηγορίες σε χαμηλή αποδοχή στην ενήλικη ζωή συνδυασμένη με χαμηλή αυτοεκτίμηση και σε οριακές διαταραχές της προσωπικότητας, όπως αναφέρεται στο (Kent & Walle, 2000).

Επίσης σε μία άλλη μελέτη σε άτομα που διαγνώστηκαν με SAD (social anxiety disorder) το 70% των ατόμων πληρούσε τα κριτήρια για τουλάχιστον ένα τύπο παιδικής κακοποίησης ή παραμέλησης. Το συνολικό σκορ στο CTQ (Childhood Trauma Questionnaire) φάνηκε να σχετίζεται με μεγαλύτερη δριμύτητα στη SAD και φτωχότερη ποιότητα ζωής, λειτουργίας και προσαρμοστικότητας (Simon, et al., 2009).

Αποτελέσματα έρευνας απαντώντας στο ερώτημα κατά πόσο η μορφή της κακοποίησης είναι προβλεπτικός παράγοντας της χρήσης υπηρεσιών ψυχικής υγείας σε παιδιά και ενήλικες που έμειναν για κάποιο χρονικό διάστημα σε ίδρυμα μετά από τη παραπομπή τους λόγω κακοποίησης έδειξε ότι: σε εμφανείς μορφές κακοποίησης οι νέοι έχουν περισσότερες πιθανότητες να λάβουν περίθαλψη από υπηρεσίες ψυχικής υγείας σε σύγκριση με αυτές που δεν είναι τόσο εμφανείς ακόμα και όταν η επίδραση αυτών βρίσκεται υπό έλεγχο (Garland, et al., 1996).

Λίγα είναι τα στοιχεία που υπάρχουν σχετικά με τον αντίκτυπο της συναισθηματικής κακοποίησης με παράλληλη θετική επιρροή από πιθανούς προστατευτικούς παράγοντες. Μελέτη σε ευπαθείς ομάδες ειδικότερα σε παιδιά afro-αμερικανών που παρουσίαζαν συμπτώματα εσωτερίκευσης προερχόμενα από οικογένειες με χαμηλό οικονομικό εισόδημα, αποτελέσματα έδειξαν ότι παράγοντες προστασίας όπως η κοινωνική υποστήριξη (σχολείο, δάσκαλος) οδηγούν σε καλύτερη λειτουργία των σχέσεων μεταξύ των παιδιών, σε καλύτερη λειτουργικότητα των παιδιών και σε μικρότερο βαθμό εσωτερίκευσης των συμπτωμάτων. Ενώ η οικογένεια λειτουργεί ως προστατευτικός παράγοντας στα πλαίσια μειωμένης συναισθηματικής κακοποίησης και σε παιδιά με χαμηλά επίπεδα εσωτερίκευσης συμπτωμάτων και όχι το αντίθετο (Gabalda, et al., 2009). Επιπλέον παράγοντες που ενεργούν προστατευτικά από τα καταστρεπτικά αποτελέσματα της συναισθηματικής κακοποίησης είναι η παρουσία τουλάχιστον ενός ατόμου που παρέχει στο παιδί που έχει υποστεί κακοποίηση, σεβασμό, θετικά μηνύματα κάνοντας το να αισθάνεται σημαντικό. Ως σανίδα προστασίας για τα παιδιά μπορεί να λειτουργήσει επίσης η συμμετοχή σε ομάδες με συνομήλικους, σε θρησκευτικές ομάδες, η επαφή με κατοικίδια ζώα, και το παιχνίδι (Doyle, 1997). Αποτελέσματα σε ενήλικο πληθυσμό 378 ατόμων (ανδρών-γυναικών) μετά από έρευνα

απαντήσεων σε ερωτηματολόγια ελέγχοντας το αναπτυξιακό ιστορικό, τις τραυματικές εμπειρίες, τις υποστηρικτικές σχέσεις και τα καταθλιπτικά συμπτώματα έδειξαν ότι η συναισθηματική κακοποίηση και η παραμέληση που βιώνεται στην παιδική ηλικία αποτελεί προβλεπτικός παράγοντας της κατάθλιψης στην ενήλικη ζωή σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι η σεξουαλική ή η σωματική κακοποίηση. Μόνο στις γυναίκες προστατευτικός παράγοντας αποτέλεσε η φιλία ως κοινωνική υποστήριξη για τη «αποτροπή» της κατάθλιψης στην ενήλικη ζωή ακόμη μετά από καταστάσεις συναισθηματικής κακοποίησης και παραμέλησης. (Powers, et al, 2009). Επιπλέον μεσολαβητικός παράγοντας μεταξύ της συναισθηματικής κακοποίησης και της κατάθλιψης φαίνεται να είναι ο μηρυκασμός (Raes & Hermans, 2008).

1.5. Ελληνική Πραγματικότητα

Στην Ελλάδα τα ερευνητικά δεδομένα όσον αφορά το θέμα αποκλειστικά της συναισθηματικής κακοποίησης είναι ανεπαρκή. Υπάρχουν μελέτες που αφορούν γενικότερα την κακοποίηση και παραμέληση των παιδιών και παρουσιάζουν ομοιότητες και διαφορές συγκριτικά με τα διεθνή δεδομένα. Η ύπαρξη της κακοποίησης αποκαλύπτεται από τα βάθια των αιώνων μελετώντας την ιστορική και πολιτισμική διαδρομή της (Agathonos-Georgoroulou, 1997) και διεθνή δεδομένα προτείνουν ότι η ύπαρξή της προκύπτει από την αλληλεπίδραση των γονεϊκών χαρακτηριστικών σε συνδυασμό με τις κοινωνικές, πολιτισμικές συνθήκες στις οποίες παρουσιάζεται (Agathonos-Georgoroulou, 1992). Η διαφορετική προσέγγιση του φαινομένου της κακοποίησης στην Ελλάδα συμπίπτει με την χρονική περίοδο της εισόδου της στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και την μετάβαση της από μια παραδοσιακή κοινωνία σε ένα βιομηχανοποιημένο ευρωπαϊκό μέλος που από τη μία παρατηρεί τις πολιτισμικές αλλαγές και από την άλλη προσδοκεί να συμβάλλει θετικά στην εξήγηση βίαιων συμπεριφορών (Agathonos, 1988). Τα κοινωνικά πρότυπα, οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες οι τρόποι διαπαιδαγώγησης στην οικογένεια είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τις μορφές της κακοποίησης (Τσιαντής, 1991) όπως αναφέρεται στο (Αγάθωνος, 1991) και η κατανόηση της δυναμικής του φαινομένου στην αναζήτηση των αιτιών, της αντιμετώπισης και της πρόληψης είναι ένα ζήτημα που απαιτεί μια σχετική υποδομή υπηρεσιών αντιμετώπισης γενικότερων προβλημάτων σωματικής, ψυχικής υγείας και κοινωνικής προστασίας (Αγάθωνος, 1991). Οι προδιαθεσιακοί παράγοντες που σχετίζονται με την εμφάνιση της κακοποίησης είναι οι κοινωνικές αλλαγές, η μετανάστευση, η είσοδος της γυναίκας στην αγορά εργασίας, η αστυφιλία και η εκβιομηχάνιση της χώρας (Maroulis, 1979). Σε πολυδιάστατη έρευνα που έγινε σε ίδρυμα μελετώντας τη φύση του προβλήματος της κακοποίησης και της παραμέλησης στην Ελλάδα, τις θεραπευτικές προσεγγίσεις, την επάρκεια της παιδικής προστασίας και τη δυνατότητα του Νόμου παρατηρήθηκε ότι υπάρχουν πανομοιότυπα ευρήματα ως προς τον τρόπο κακοποίησης στις ελληνικές

οικογένειες και την μεγάλη ανεπάρκεια εκπαίδευσης του προσωπικού σε αυτό (Αγάθωνος, 1991). Η δυνατότητα υποδομής υπηρεσιών υποδηλώνεται με τη μελέτη κοινωνικών προδιαθεσιακών παραγόντων και των πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων όσον αφορά τις πρακτικές συμμόρφωσης και πειθαρχίας των παιδιών (Maroulis, 1979). Η ευφυΐα και τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας γονέων που κακοποιούν είναι συνήθως στοιχεία αντικρουόμενα. Σε έρευνα προσπάθειας ταυτοποίησης των οικογενειών που κακοποιούν και των χαρακτηριστικών των γονέων οδήγησε σε αποτελέσματα σύμφωνα με τα οποία μητέρες που κακοποιούν έχουν χαμηλότερο δείκτη νοημοσύνης συγκριτικά με το δείγμα ελέγχου. Στην πλειονότητα τους οι ελληνίδες μητέρες παραδέχτηκαν ότι τιμωρούν τα παιδιά τους με τη τακτική της στέρησης (Kokkevi, Agathonos, 1984). Ενώ σε δείγμα 197 οικογενειών στην περιοχή της Αττικής αναφέρθηκαν ως υψηλοί προδιαθεσιακοί παράγοντες για σωματική κακοποίηση σε παιδιά ότι ήταν το χαμηλό βιοτικό επίπεδο, γονείς σε ανεργία, η αυστηρή πειθαρχία στην ανατροφή των μητέρων κατά την παιδική τους ηλικία, το stress στη ζωή των γονέων, γονείς με προβλήματα ψυχικής υγείας και κακές συζυγικές σχέσεις (Agathonos-Georgoroulou & Browne, 1997). Η παραβατικότητα στην ανήλικη ζωή βρίσκεται σε υψηλή συσχέτιση με την κακοποίηση και την ψυχολογική παραμέληση στην παιδική ηλικία και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά. Τα στοιχεία αυτά αποκαλύφθηκαν μετά από έρευνα συγκρίνοντας νέους που εκτίουν την ποινή τους σε σωφρονιστικά ιδρύματα στην Ελλάδα (Hatzichristou & Papadatos, 1993).

Επιπλέον η έκθεση του παιδιού σε μορφές ενδο-οικογενειακής βίας είναι από τους σημαντικότερους προδιαθεσιακούς παράγοντες για την αναπαραγωγή της συμπεριφοράς στην ενήλικη ζωή (Σταυριανάκη και συν., 2008) όπως αναφέρεται στο (Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, 1998). Ενώ η χρήση της σωματικής τιμωρίας στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 591 οικογενειών με μαθητές δημοτικών σχολείων, έδειξε ότι το ποσοστό χρήσης της σωματικής τιμωρίας επί του συνόλου του δείγματος ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 65.5%, τη μηδενική αποτελεσματικότητα της μεθόδου και ανέδειξε ισχυρότερο παράγοντα στη χρήση της, την αντίληψη των γονέων ότι η σωματική τιμωρία είναι δικαίωμα τους (Feretis, & Stavrianaki, 1997).

Σημαντικό αποτελεί και το γεγονός ότι οι διαφωνίες μεταξύ γονέων-παιδιών χωρίς απαραίτητα να υποδηλώνεται κάποια μορφή κακοποίησης μπορεί να οδηγήσουν σε επιπτώσεις στην ενήλικη ζωή κυρίως σε επίπεδο συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα έρευνα σε γονείς και δεκαοχτάχρονα παιδιά στην ελληνική κοινωνία δείγματος 2.927 ζευγαριών γονιών-παιδιών παρουσιάζει ότι οι διαφωνίες μεταξύ των γενεών και συναφείς παράγοντες μπορούν να οδηγήσουν σε ψυχοπαθολογία των νέων μετρώντας τις κλίμακες εσωτερίκευσης και εξωτερίκευσης της συμπεριφοράς. Αναλογιζόμενοι όμως και τις γενικότερες γονικές αλληλεπιδράσεις και τις πολιτισμικές επιρροές στην γενικότερη κατανόηση των αποκλίσεων και διάστασης των απόψεων και των διαφωνιών μεταξύ των γενεών (Vassil, et al., 2008).

Γενικότερα γίνεται αντιληπτό ότι τα δεδομένα που διατίθενται στον ελλαδικό χώρο είναι έμμεσα και μπορούν να σκιαγραφήσουν αμυδρά το φαινόμενο της συναισθηματικής κακοποίησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.1. Ερευνητικά ερωτήματα

Βασικός στόχος της έρευνας είναι να εξεταστούν οι απόψεις, οι αντιλήψεις, οι πεποιθήσεις και οι στάσεις των ελληνίδων μητέρων σχετικά με το φαινόμενο της συναισθηματικής κακοποίησης. Κύριο μέλημα κατέστη η δυνατότητα κατανόησης της υποκειμενικής αντίληψης των μητέρων σχετικά με την έννοια της συναισθηματικής κακοποίησης, δεδομένου ότι υπάρχει δυσκολία στον τρόπο αξιολόγησης και μέτρησης της, καθώς μπορεί να τίθεται το ζήτημα συνύπαρξης της με άλλες μορφές ή απόρροιας της από άλλες μορφές κακοποίησης. Η ποιοτική έρευνα με εργαλείο την ημι-δομημένη συνέντευξη αποτέλεσε τον καταλληλότερο τρόπο για την διεξαγωγή της, ενώ η ανάλυση των δεδομένων διεκπεραιώθηκε με την μέθοδο της θεμελιωμένης δόμησης θεωρίας.

Συγκεκριμένες και σαφείς ερωτήσεις τέθηκαν στις μητέρες για το πώς αντιλαμβάνονται τη συναισθηματική κακοποίηση. Σκοπός ήταν να προκύψει αβίαστα η άποψή τους για το υπάρχον προς διερεύνηση ζήτημα μέσα από τις τακτικές και τη γενικότερη συμπεριφορά των γονέων στα πλαίσια διαπαιδαγώγησης. Υποβλήθηκαν ερωτήματα που είχαν και ως στόχο την κατανόηση του ρόλου των σχέσεων μεταξύ του ζεύγους και των οικογενειακών συνθηκών στην γένεση της συναισθηματικής κακοποίησης. Όπως επίσης και την κατανόηση της διαφορετικότητας των τακτικών διαπαιδαγώγησης μεταξύ των γενεών στην δημιουργία και ύπαρξη της συναισθηματικής κακοποίησης αλλά και στους τρόπους μείωσης της στην ελληνική οικογένεια.

Ουσιαστικά έγινε μια προσπάθεια νοηματοδότησης της έννοιας της συναισθηματικής κακοποίησης στην ελληνική πραγματικότητα του σήμερα μέσα από την οπτική των σύγχρονων μητέρων προσπαθώντας να απαντήσουν στα ερωτήματα α) τι είναι συναισθηματική κακοποίηση β) γιατί υφίσταται και γ) ποιες είναι οι επιπτώσεις της συναισθηματικής κακοποίησης στην ψυχική υγεία των παιδιών.

Άλλωστε τα ερευνητικά ερωτήματα σε μια ποιοτική έρευνα καλούνται να απαντήσουν στο «πώς» και στο «γιατί» και έτσι θα έπρεπε να εμπεριέχουν τις λέξεις-κλειδιά. (Μαντζούκας, 2007).

2.2. Συμμετέχουσες και ερευνητική διαδικασία

Η έρευνα έλαβε χώρα στη Β. Ελλάδα και συγκεκριμένα στους νομούς της Δράμας, των Σερρών, της Καβάλας και της Θεσσαλονίκης. Οι γυναίκες που πήραν μέρος στη διαδικασία είναι κάτοικοι των παραπάνω πόλεων, είναι όλες μητέρες με ηλικία από 32 έως 43 έτη (ΜΟ: 38.47), στην πλειοψηφία έγγαμες (ΜΟ:10.23 έτη έγγαμου βίου) εκ των οποίων μία

διαζευγμένη και μία χήρα. Ο ΜΟ του αριθμού των παιδιών κυμαίνεται στα 2 και οι ηλικίες τους από 3 έως 24 έτη. Οι γυναίκες διαθέτουν ποικίλο εκπαιδευτικό υπόβαθρο (επίπεδο δευτεροβάθμιας έως τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) και ποικίλη εργασιακή εμπειρία. Αναλυτικότερα τα δημογραφικά στοιχεία τους παρατίθενται στον *Πίνακα 1. του Παραρτήματος*.

Η ποιοτική δειγματοληψία βασίζεται σε δύο κύριους κανόνες: της καταλληλότητας ώστε να μπορεί να ερμηνευθεί το υπό έρευνα φαινόμενο και της επάρκειας όχι σε ποσότητα αλλά σε παροχή πλούσιων πληροφοριών για το θέμα που διερευνάται (Morse, 1994). Έτσι το δείγμα των 21 ατόμων θεωρήθηκε επαρκές και κατάλληλο αφού έχει τα απαιτούμενα χαρακτηριστικά: είναι στο σύνολό τους μητέρες και έχει την πρόθεση και τη θέληση να δώσει απαντήσεις σε βάθος για το υπό μελέτη ερευνητικό ζήτημα. Αρχικά, δόθηκε επιστολή που ανέφερε ξεκάθαρα τον σκοπό της συγκεκριμένης διαδικασίας, τα ονόματα της ερευνήτριας και της επόπτριας, τους όρους και τον ακριβή μέγιστο χρόνο που μπορεί να λάβει χώρα η όλη διαδικασία. Διευκρινίστηκε ότι η μέθοδος που θα εφαρμοστεί είναι η μαγνητοφωνημένη συνέντευξη, ότι η συμμετοχή τους είναι εθελοντική και ότι διαφυλάσσονται τα προσωπικά τους δεδομένα. Το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος αφορά γυναίκες γνωστές από το οικείο αλλά και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον οι οποίες προσκλήθηκαν προσωπικά στο σπίτι της ερευνήτριας όπου και πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις ή κατευθύνθηκε η ίδια μετά από τηλεφωνική επικοινωνία σε προγραμματισμένη συνάντηση στο σπίτι των υποψήφιων συμμετεχόντων.

Η συνέντευξη είναι βασικό στοιχείο της ποιοτικής έρευνας, δεν αποτελεί μια απλή, τυπική διαδικασία συζήτησης ή διαλόγου μεταξύ ερευνητή και ερωτώμενων. Ο ερευνητής οφείλει να υπερπηδήσει τη διστακτικότητα, το φόβο και προβληματισμό των συνεντευξιζόμενων σε επικοινωνιακό επίπεδο. Επίσης οι συνεντεύξεις οφείλουν να διέπονται από επιστημονική δεοντολογία όπως αυτή εκφράζεται από ένα σύνολο κανόνων. Καθορίζεται το πλαίσιο διεξαγωγής της συνέντευξης, διατυπώνονται οι ερωτήσεις και αναπτύσσεται η σχέση και η επικοινωνία μεταξύ των δύο. Επιπλέον ο ερευνητής οφείλει να προσαρμόζεται στα δεδομένα του προγράμματος του ερωτώμενου και οι συναντήσεις που θα καθοριστούν πρέπει να γίνονται με την συγκατάθεση των ερωτώμενων, στα μέρη και τις ώρες που εκείνους διευκολύνει (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008).

Η ημι-δομημένη τεχνική της συνέντευξης θεωρήθηκε το καταλληλότερο εργαλείο της ερευνητικής διαδικασίας. Οι συνεντεύξεις χρονικά διήρκεσαν από 25:30' έως 58:35' λεπτά και μαγνητοφωνήθηκαν με ψηφιακό τρόπο.

Η συνέντευξη είναι μέθοδος και τεχνική επιστημονικής έρευνας η οποία εφαρμόζει τη λεκτική επικοινωνία για την αναζήτηση πληροφοριών σχετικών με το αντικείμενο και την επίτευξη κάποιου σκοπού εκ των οποίων οι κυριότεροι από αυτοί είναι η συλλογή πληροφοριών, η παροχή πληροφοριών και η κινητοποίηση (Βαμβούκας, 2007). Η άμεση

επικοινωνία με τους ανθρώπους είναι προφανώς ο συντομότερος δρόμος για τη λήψη απαντήσεων στα ερευνητικά ερωτήματα. Μη λεκτικές ενδείξεις δίνουν τη δυνατότητα για καλύτερη κατανόηση των προφορικών αποκρίσεων. Σε καμία περίπτωση όμως δεν αποτελεί η συνέντευξη μια εύκολη επιλογή ως τεχνική συλλογής δεδομένων, όμως παρέχει τη δυνατότητα εξαγωγής ποικίλου και διαφωτιστικού υλικού (Robson, 2007).

Οι συνεντεύξεις αποτελούνταν από 11 ερωτήσεις ανοιχτού τύπου οι οποίες δεν προέβαλλαν κάποιο περιορισμό στο περιεχόμενο ή στον τρόπο απόκρισης του ερωτώμενου για να μπορούν οι συνεντευξιαζόμενες να αφηγηθούν τις προσωπικές τους απόψεις και αντιλήψεις για το ερωτηθέν θέμα. Τα πλεονεκτήματα των ανοιχτών ερωτήσεων όπως παρατίθενται σύμφωνα με τον (Robson, 2007) είναι:

- Ευέλικτες
- Επιτρέπουν να προχωρήσει κάποιος σε βάθος και να ξεκαθαρίσει πιθανές παρανοήσεις
- Δίνουν τη δυνατότητα να ελέγχουν το μέγεθος της γνώσης του ερωτώμενου
- Ενθαρρύνουν τη συνεργασία και συσφίγγουν τις σχέσεις μεταξύ συνεντευκτή και συνεντευξιαζόμενου
- Επιτρέπουν μια πιο αληθινή αξιολόγηση στα «πιστεύω» του αποκρινόμενου
- Μπορεί να προκύψουν απροσδόκητες απαντήσεις.

Η ημι-δομημένη συνέντευξη έχει προκαθορισμένες ερωτήσεις που μπορούν όμως ανάλογα με την αντίληψη του συνεντευκτή να τροποποιηθούν σχετικά με το τι φαίνεται καταλληλότερο. Επίσης μπορεί να αλλάξει ο τρόπος διατύπωσης της ερώτησης και να δοθούν επιπλέον επεξηγήσεις. Αναλυτικότερα οι ερωτήσεις της συνέντευξης παρατίθενται στον *Πίνακα 2. του Παραρτήματος*.

2.3. Κωδικοποίηση και ανάλυση αποτελεσμάτων

Η διαδικασία της ανάλυσης των αποτελεσμάτων των δεδομένων αποτελεί απώτερο στόχο της έρευνας και απαιτείται από τον ερευνητή να δώσει νόημα, να συνδέσει φαινομενικά ασύνδετα σημεία, να ερμηνεύσει τα αίτια πίσω από τα δεδομένα και να δημιουργήσει καινούρια γνώση (Mantzoukas, 2004).

Πρωτίστως απομαγνητοφωνήθηκαν οι απαντήσεις που προέκυψαν από τη χορήγηση των ημι-δομημένων συνεντεύξεων λέξη προς λέξη συμπεριλαμβανομένου όσο είναι δυνατόν τις εκφράσεις χαράς, λύπης-πάντα κατά προσέγγιση-δεδομένου ότι η ακριβής αποτύπωση της εκφραστικότητας, του ιδιαίτερου κλίματος και της διάδρασης που αναπτύσσεται ανάμεσα στον ερωτώμενο και τον συνεντευκτή σύμφωνα με την άποψη της ερευνήτριας είναι σχεδόν ανέφικτο να πραγματοποιηθεί επ' ακριβώς. Η ίδια σε συνεργασία με την επόπριά της συμμετείχαν ξεχωριστά αλλά και από κοινού στην ανάλυση των δεδομένων. Αυτό

επιτεύχθηκε με διαρκή συζήτηση, ανάλυση βήμα προς βήμα σημειώνοντας στο περιθώριο των εκτυπωμένων απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων τις απαντήσεις στα ερωτήματα, τις κωδικοποιήσεις με τις κατάλληλες λέξεις-κλειδιά, τις ομοιότητες και διαφορές στα λεγόμενα των συμμετεχόντων. Σε όλη τη διάρκεια της ανάλυσης των δεδομένων υπήρξε ουσιαστική αλληλεπίδραση ανάμεσα στις ερευνήτριες αλλά και μεταξύ των δεδομένων δημιουργώντας ερωτήσεις και συγκρίσεις σχετικά με τα στοιχεία που προέκυπταν.

Αναλυτικότερα ακολούθησε επαναληπτικό διάβασμα των καταγεγραμμένων δεδομένων ώστε να επιτευχθεί η ανάλυση δεδομένων σύμφωνα με τη μέθοδο της θεμελιωμένης δόμησης θεωρίας (grounded theory approach των Glaser & Strauss, 1967). Αποτελεί μέθοδο ποιοτικής έρευνας που στόχο της έχει την ανακάλυψη θεωρίας μέσω των κατηγοριών που αναδύονται από τα δεδομένα, διαθέτει συγκεκριμένα ελκυστικά χαρακτηριστικά όπως το ότι :

- Προσφέρει σαφείς διαδικασίες για την παραγωγή θεωρίας στην έρευνα
- Παρουσιάζει μια στρατηγική διεξαγωγής η οποία ενώ είναι ευέλικτη, είναι συστηματική και συντονισμένη
- Προσφέρει σαφείς διαδικασίες για την ανάλυση ποιοτικών δεδομένων
- Είναι ιδιαίτερα χρήσιμη σε εφαρμοσμένες και σε νέες περιοχές έρευνας όπου η θεωρητική προσέγγιση που θα επιλεγεί είναι ασαφής ή ανύπαρκτη
- Υπάρχει πλέον διαθέσιμο ένα μεγάλο εύρος υποδειγμάτων της χρήσης της σε πολλά εφαρμοσμένα και επαγγελματικά περιβάλλοντα (όπως παρουσιάζεται στο Robson, 2007, 227).

Σκοπός της ανάλυσης σύμφωνα με τις μεθόδους της θεμελιωμένης θεωρίας αποτελεί ο ορισμός των διαφορετικών εννοιών που παρουσιάζονται με μοναδικό τρόπο από τους συμμετέχοντες στις αφηγήσεις των εμπειριών τους. Στόχος του ερευνητή είναι να αναλύσει τον τρόπο που οι συμμετέχοντες ερμηνεύουν τις εμπειρίες τους για το υπό μελέτη φαινόμενο. Συγκριτικά με άλλες μεθόδους ποιοτικής έρευνας η διαφορά της θεμελιωμένης θεωρίας έγκειται στο γεγονός ότι ο ερευνητής δεν βασίζεται σε μία θεωρία ή υπόθεση ξεκινώντας την έρευνα αλλά εστιάζει στα αρχικά δεδομένα και την ανάλυσή τους για να αναδύσει καινοτόμα θεωρία (Φραγκιαδάκη, 2010).

Στόχος είναι να δημιουργηθεί μια θεωρία που να εξηγεί τι είναι κεντρικό στα δεδομένα και αυτό κατορθώνεται σύμφωνα με τους Strauss & Corbin (1998), πρωτίστως με την ανοιχτή κωδικοποίηση (*open coding*) για την εύρεση των κατηγοριών. Η ανοιχτή κωδικοποίηση είναι περισσότερο ερμηνεία παρά σύνοψη και κυρίως έχει να κάνει με την άντληση θεωρητικών πιθανοτήτων βάσει των δεδομένων (Robson, 2007). Μετά την συλλογή δεδομένων και την πολλαπλή επαναληπτική ανάγνωσή τους λέξη προς λέξη σημειώθηκαν και καταγράφηκαν οι λέξεις, οι φράσεις, οι προτάσεις και οι παράγραφοι που απαντούσαν στη σχετική ερώτηση. Ουσιαστικά απαιτείται διαχωρισμός των δεδομένων και η ταξινόμησή τους

που επιτυγχάνεται με διαρκείς συγκρίσεις για την αναγνώριση κοινών εννοιών που θα οδηγήσουν με τη σειρά τους στην ομαδοποίηση των δεδομένων με κοινά στοιχεία. Σύμφωνα με τους Pidgeon & Henwood (1996), η αναζήτηση και η μελέτη των συγκρίσεων μεταξύ των δεδομένων, των κατηγοριών, τα χαρακτηριστικά αλλά και η συχνότητα της εμφάνισης των εννοιολογικών στοιχείων που εμφανίζονται στα δεδομένα είναι κύριο στοιχείο της διαδικασίας και μέλημα του ερευνητή (Φραγκιαδάκη, 2010) όπως αναφέρεται στο (Πουρκός & Δαφέρμος, 2010).

Ακολουθεί η *αξονική κωδικοποίηση (axial coding)* (Strauss & Corbin, 1998) που σκοπό έχει την αλληλοσύνδεση των κατηγοριών που αναπτύχθηκαν από τη διαδικασία της ανοιχτής κωδικοποίησης και οδηγεί σε κατανόηση του κεντρικού φαινομένου στα δεδομένα με βάση τις συνθήκες, το γενικό πλαίσιο, τις αλληλεπιδράσεις και τις στρατηγικές επίδρασης που αντιμετωπίζεται και τις συνέπειες (Robson, 2007). Η σύνδεση των δεδομένων σε κατηγορίες ανάλογα με τις ιδιότητες και τις έννοιες αποτελεί στοιχείο κωδικοποίησης κατά άξονα (Strauss & Corbin, 1998). Με συνεχείς συγκρίσεις και διαχωρισμό των ομοιοτήτων και των διαφορών που προέκυψαν από τα δεδομένα αλλά και των κατηγοριών και των υποκατηγοριών που δημιουργήθηκαν συνοψίζονται οι απαντήσεις στα ερωτήματα που τέθηκαν. Παρουσιάζονται με σαφήνεια στον Πίνακα 2,3,4 του Παραρτήματος οι θεματικές ενότητες και οι κατηγορίες που τις διακρίνουν.

Η σχολαστικότερη ταξινόμηση και η ουσιαστικότερη κατανόηση οδήγησε στην *επιλεκτική κωδικοποίηση (selective coding)* (Strauss & Corbin, 1998) κατά την οποία οι πιο σημαντικές συσχετίσεις και οι αλληλεπιδράσεις που παρουσιάζονται στα δεδομένα αναγνωρίζονται και αποτελούν τη βάση για την ανάπτυξη αναλυτικών κατηγοριών. Ορίζεται μια κεντρική κατηγορία-πυρήνας που γίνεται το επίκεντρο της ανάλυσης. Είναι δηλαδή, το κεντρικό φαινόμενο γύρω από το οποίο οι άξονες που προέκυψαν από τη κωδικοποίηση ενοποιούνται και έχει τη δυνατότητα να αναπαραστήσει το κοινό νόημα που εκφράζεται στις σχέσεις που αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια της ανάλυσης (Robson, 2007).

Κατά τη διαδικασία της κωδικοποίησης και της ανάλυσης των δεδομένων ο ερευνητής προβαίνει σε διαχωρισμό των κατηγοριών που δημιουργούνται με βάση τις ιδιότητες και τις έννοιες που προκύπτουν. Τις καταγράφει σε ερευνητικά ημερολόγια (memos) ώστε να επιτευχθεί η διασαφήνιση των κωδικών αλλά και η δημιουργία αφαιρετικών κατηγοριών (Φραγκιαδάκη, 2010).

Κοινή και δυναμική συνιστώσα για τις αιτίες των μορφών διαπαιδαγώγησης ή των αλληλεπιδράσεων τους με τα παιδιά οι μητέρες ανέδειξαν τον συνδυαστικό κρίκο της «πίεσης» α) που ασκείται από την κοινωνία για την ανάληψη του γονεϊκού ρόλου, β) που βιώνεται στις σχέσεις του συζυγικού ζεύγους φτάνοντας στον αποπροσανατολισμό του γονεϊκού ρόλου, και γ) που λαμβάνεται από προσωπική εμπειρία και αποτελεί διδαχή για τις τακτικές διαπαιδαγώγησης.

Η δομημένη πλέον θεωρία εξηγεί την αντίληψη της έννοιας της συναισθηματικής κακοποίησης όπως αυτή διαμορφώνεται μέσα από επιρροές και πιέσεις που επιδέχεται σε κοινωνικό, σε διαπροσωπικό και σε προσωπικό επίπεδο. Διαγραμματική απεικόνιση παρατίθεται στον Πίνακα 6. του Παραρτήματος.

2.4. Έλεγχος αξιοπιστίας και εγκυρότητας

Η εγκυρότητα και η αξιοπιστία της ποιοτικής έρευνας είναι συνδεδεμένη με την επιστημολογία που με τη σειρά της συμβάλει στον καθορισμό του ερευνητικού σχεδιασμού. Σύμφωνα με τον Morrow (2005), η υποκειμενικότητα του ερευνητή αναγνωρίζεται όπως και επίδραση που μπορεί να έχει στη συλλογή και ανάλυση των δεδομένων (Φραγκιαδάκη, 2010) στο (Πουρκός & Δαφέρμος, 2010). Όπως έχει ήδη αναφερθεί τη διαδικασία της ανάλυσης επιμελήθηκαν από κοινού και χωριστά η ερευνήτρια με την επόπτρια της που μέσα από συνεχείς μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις και αλληλεπιδράσεις με τα δεδομένα οδηγήθηκαν στην τελική αξονική κατηγοριοποίηση ύστερα από κάποιους ενδοιασμούς συγχώνευσης κατηγοριών σε θεματικές ενότητες. Για λόγους επιπλέον εγκυρότητας επιλέχθηκε να επιστραφεί μέρος των απομαγνητοφωνημένων κειμένων των συνεντεύξεων, όπως επίσης οι κώδικες και οι κατηγορίες που προέκυψαν από την ανοιχτή κωδικοποίηση στις συμμετέχουσες για περαιτέρω συζήτηση, ανάλυση και δημιουργία ανατροφοδότησης στην ερευνήτρια (Φραγκιαδάκη, 2010) όπως αναφέρεται στο (Πουρκός & Δαφέρμος 2010). Ο Fassinger (2005), τονίζει ότι έτσι επιτυγχάνεται πρωτίστως η ακρίβεια των κειμένων αλλά δίνεται και η ευκαιρία στον ερευνητή να διαπιστώσει κατά πόσο συμφωνούν οι κώδικες που δημιούργησε και κατά πόσο ταυτίζονται ή αναπαριστούν τις σκέψεις και τα λεγόμενα των συμμετεχόντων με αποτέλεσμα να ελέγχεται η αξιοπιστία των κατηγοριών (Φραγκιαδάκη, 2010). Επιπλέον δίνεται η δυνατότητα στις συμμετέχουσες να μάθουν, να αποκτήσουν πιο ολοκληρωμένη γνώση για το υπό μελέτη φαινόμενο και να κατανοήσουν τις αναδυόμενες θεωρητικές προεκτάσεις που προκύπτουν στις οποίες οι ίδιοι συνέβαλλαν με την ουσιαστική συμμετοχή τους. Σε διάστημα πέντε-έξι μηνών από την αρχική συνάντηση πραγματοποιήθηκε μία εκ νέου με όλες τις συμμετέχουσες. Αναγνώστηκαν αποσπάσματα των απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων που απαντούσαν στις ερωτήσεις που είχαν τεθεί, πραγματοποιήθηκε ενημέρωση των κατηγοριών που προέκυψαν, διευκρινίστηκαν έννοιες, έγινε εκτενής συζήτηση για το υπό μελέτη φαινόμενο και διαπιστώθηκε η ακριβής αναπαράσταση των λεγομένων των συμμετεχόντων στα υπάρχοντα δεδομένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

3.1. Ορισμοί, αιτίες και επιπτώσεις της συναισθηματικής κακοποίησης-απόψεις μητέρων

Η έννοια της συναισθηματικής κακοποίησης συντίθεται από τις παρακάτω κατηγορίες και εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο οι μητέρες διαμορφώνουν την αντίληψή και τις στάσεις τους για το υπό μελέτη φαινόμενο. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης ανέδειξαν ότι οι μητέρες ορίζουν τις εξής μορφές συναισθηματικών αλληλεπιδράσεων με τα παιδιά τους ως «συναισθηματική κακοποίηση»: *Καταπίεση, Ανυπαρξία ελευθερίας, Λεκτική βία-Απαξίωση, Επιβολή γονεϊκής άποψης και ισχύος, Στέρηση-χειραγώγηση-παραμέληση-αδιαφορία, Τρομοκρατία, Παρουσία σε γονεϊκές προστριβές, Σύγκριση, Απομόνωση, Χειροδικία*. Σε ότι αφορά τα αίτια για τις μορφές διαπαιδαγώγησης ή των αλληλεπιδράσεων, οι μητέρες ανέδειξαν τον συνδυαστικό κρίκο της «πίεσης» α) που ασκείται από την κοινωνία για την ανάληψη του γονεϊκού ρόλου, β) που βιώνεται στις σχέσεις του συζυγικού ζεύγους φτάνοντας στον αποπροσανατολισμό του γονεϊκού ρόλου, και γ) που λαμβάνεται από προσωπική εμπειρία και αποτελεί διδαχή για τις τακτικές διαπαιδαγώγησης. Η βασική κατηγορία της «πίεσης» συν-δημιουργείται από επιρροές που υφίστανται οι μητέρες σε κοινωνικό, σε διαπροσωπικό και σε προσωπικό επίπεδο με αποτέλεσμα την δυσχέρεια του γονεϊκού ρόλου αλλά και την αναπαραγωγή της «πίεσης» και της μεταδοτικότητας της στα παιδιά στα πλαίσια διαπαιδαγώγησης ορίζοντας με τη σειρά της την συναισθηματική κακοποίηση. Στον Πίνακα 6. του Παραρτήματος παρατίθενται σχηματικά οι σχέσεις των τριών θεμελιωδών κατηγοριών σε συνάρτηση με την κύρια κατηγορία οι οποίες συνθέτουν την έννοια της συναισθηματικής κακοποίησης βασιζόμενη στις αντιλήψεις των μητέρων.

3.1.1. Τι είναι συναισθηματική κακοποίηση

Πολλές μητέρες αναφορικά με το πώς αντιλαμβάνονται τη συναισθηματική κακοποίηση είπαν ότι είναι η πίεση, η καταπίεση, *όταν ένα παιδί μεγαλώνει στριμωγμένο, καταπιεσμένο και δεν μπορεί να εκφράσει αυτά που νιώθει*. Θεωρούν συναισθηματική κακοποίηση *όταν ο γονέας πιέζει το παιδί σε θέματα τα οποία δεν θέλει να κάνει το παιδί, κάτι που μπορεί να επιτευχθεί με διάφορους τρόπους*. Όπως είναι η *έμμεση άσκηση συναισθηματικής βίας μέσω της πίεσης ώστε να το εκβιάσει, να το τρομάξει, να το στενοχωρήσει για να πετύχει το σκοπό του*. Αυτή η κατάσταση μπορεί να εκδηλωθεί με την ανάθεση και την απαίτηση διεκπεραίωσης πολλών δραστηριοτήτων από το παιδί κάτω από

συνθήκες πίεσης όπως το να μάθει μουσική, να πάει γυμναστήριο ή να διαβάσει επιπλέον εξωσχολικά βιβλία ή οτιδήποτε άλλο. Έτσι μία συνεντευξιαζόμενη δήλωσε:

«...αλλά και όμως το λάθος είναι ότι και εμείς απαιτούμε από... να κάνει αυτό ...και όμως ποτέ δεν σκέφτεσαι αν εκείνο το παιδί θα μπορεί να τα κάνει όλα.... ναι... απαιτείς τώρα δηλαδή και το παιδάκι δεν θέλει να κάνει πράγματα και το ζορίζεις να τα κάνει με το ζόρι κάνει πράγματα και αυτό πιέζεται συναισθηματικά»[...]« αρχίζουμε φροντιστήρια τρέξε εδώ τρέξε εκεί πίεση, διάβασε, γράψε γιατί να μη... διαβάσω γιατί το... μη ένα, γιατί το άλλο, το ποδόσφαιρο να πας δηλαδή, πόσα πράγματα φορτώνεις ένα παιδί σου και πιέζεις το παιδί σου να τα κάνει έτσι δεν είναι;...»[...]«... εσύ μπορεί να κουράζεσαι ενώ όμως θα απαιτήσεις από το παιδί να πάει στα αγγλικά, να πάει στα γερμανικά, να πάει στο ωδείο, να πάει εδώ να πάει εκεί και αν δεν πάει θυμώνεις κιόλας, γιατί να μη πας. Πρέπει να πας. Ναι παράδειγμα, ναι, εγώ πληρώνω και πρέπει να πας, αυτό είναι μια πίεση ψυχολογική πίεση που ασκείς στο παιδί. Έτσι δεν είναι; Και όμως δεν το σκέφτεσαι εκείνη την ώρα, πιέζεις, πιέζεις χωρίς να το καταλάβεις....».

Οι μητέρες αναφέρθηκαν εκτενώς και στη συναισθηματική κακοποίηση με την έννοια της ανυπαρξίας της ελευθερίας αφού τα παιδιά δεν μπορούν να πουν ελεύθερα τη γνώμη τους, να εκφραστούν διατηρώντας τον αυθορμητισμό και την παιδικότητα σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινότητας. Στερείται η ελεύθερη βούληση να αποφασίσουν, να επιλέξουν τα δικά τους «θέλω», να κάνουν πράγματα της ηλικίας τους και επιβάλλεται η άποψη του γονέα. Συγκεκριμένα ειπώθηκε:

«...να μην να αφήσω το παιδί μου ή ένα άνθρωπο που είναι δίπλα μου να εκφράζεται και να ζει ελεύθερα δηλαδή να θέλει να παίζει να μη μπορεί να παίζει, να θέλει να χορέψει να μη μπορεί να χορέψει, να θέλει να βγει έξω να μη μπορεί να βγει έξω, για μένα ελευθερία σημαίνει να κάνει ο άνθρωπος αυτό που θέλει βέβαια πάντοτε μέσα σε όρια γιατί υπάρχουν και κανόνες...»[...]«...Αυτό η ελευθερία, ο τρόπος που μεγαλώνει, η μάθηση αυτά νομίζω ότι είναι και τα βασικά για ένα, για έναν άνθρωπο να μεγαλώσει γιατί όλο τον πιέζεις δεν μπορεί να λειτουργήσει ελεύθερα και αυθόρμητα, δεν μπορεί να γελάσει το παιδί, το παιδί δεν μπορεί να παίζει, δεν μπορεί να τραγουδήσει, δεν μπορεί να εκφραστεί ελεύθερα, το καταπιέζεις να κάνει τα πράγματα που εσύ νομίζεις ότι είναι σωστά ή που εσύ θέλεις να κάνει και τέτοια είναι χίλια μύρια τα παραδείγματα».

Μια άλλη διάσταση της νοσηματοδότησης από τις μητέρες για την έννοια της συναισθηματικής κακοποίησης είναι η άσχημη ομιλία στα παιδιά, η λεκτική βία, η υπέρμετρη κριτική και η προσβολή χρησιμοποιώντας φράσεις συναισθηματικής κακοποίησης και χαρακτηρισμούς που απαξιώνουν το παιδί, το εκμηδενίζουν κάνοντάς το να νοιώθει σαν σκουπίδι. Είναι οι εκφράσεις που αποδίδονται χωρίς να αντιστοιχούν στον χαρακτήρα του παιδιού με αποτέλεσμα να το αποθαρρύνουν και να ρίχνουν το ηθικό του. Όπως επίσης η χρήση υβρεολόγιου και η επίπληξη στα αδύνατα σημεία του χαρακτήρα του έχει ως

απόρροια να χαρακτηρίζεται το ίδιο το παιδί και όχι η πράξη και να στιγματίζεται δημιουργώντας του ταμπέλες.

Χαρακτηριστικά αναφέρεται: «...η φρασεολογία είναι ..παίζει πάρα, πολύ μεγάλο ρόλο ε... στην οποία μπορείς να πεις τώρα Δόξα τω Θεώ η ελληνική γλώσσα έχει πλούσια...πλούσια κοσμητικά επίθετα τα οποία μπορείς να στολίσεις ένα παιδί ε»[...]«...Για μένα για μένα είναι κάτι που το παιδί θα το κουβαλάει σε όλη του τη ζωή στη συνέχεια, είναι φράσεις και συν... συναισθήματα, φράσεις που λέγονται γιατί δεν έχει να κάνει με τη χειροδικία η συναισθηματική κακοποίηση, είναι αυτό που λέμε ότι «η γλώσσα κόκκαλα δεν έχει και κόκκαλα τσακίζει» είναι φράσεις καταστάσεις συνθήκες μέσα στο σπίτι είτε έξω στο περιβάλλον που κινείται τα οποία έχουν φυσικά αρνητικό αντίκτυπο προς το παιδί, μιλάμε για κακοποίηση δεν είναι τα θετικά που παίρνει από το περιβάλλον και τα οποία πιστεύω ότι αυτά θα τον στιγματίσουν και θα το... ακολουθούν σε όλη του τη μετέπειτα ζωή ...».

Δεν πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός ότι οι συμμετέχουσες τονίζουν ότι όποια λέξη και να ειπωθεί από τον γονέα από την πιο απλή όπως το ότι είσαι χαζός ή ε.. καλά πώς έκανες αυτή τη βλακεία, είναι εκφράσεις που τα παιδιά δεν τις ξεχνούν, τις θυμούνται, τις αφομοιώνουν, τις πιστεύουν και «χτίζουν» τον εαυτό τους βασιζόμενα σε αυτές. Το παιδί υφίσταται έντονη συναισθηματική κακοποίηση διότι:

«...Το να κάνεις το παιδί να φοβηθεί εκείνη την ώρα να το κάνεις να έχει ανασφάλειες, να νοιώθει ότι δεν αξίζει, ότι είναι ένα μηδενικό, ότι δεν αξίζει την αγάπη σου, ότι δεν το αγαπούν οι άλλοι, ότι δεν όμορφο, ότι δεν είναι καλός μαθητής, να... τα περάσεις αυτά του παιδιού με τα λόγια σου, ενώ πρέπει να κάνεις το άκρως αντίθετο ας πούμε να το τονω... να το... τονώνεις εσύ το ηθικό και να αχ! έτσι το πιέζεις συναισθηματικά, το κακοποιείς συναισθηματικά, να το κάνεις να νοιώθει άχρηστο...».

3.1.2. Γιατί υφίσταται συναισθηματική κακοποίηση από τους γονείς

Οι σχέσεις μεταξύ του ζεύγους παίζουν πρωταρχικό ρόλο στη γένεση της συναισθηματικής κακοποίησης στα παιδιά μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον. Θεωρείται σπουδαία υπόθεση η παρουσία του παιδιού σε καταστάσεις ενδοοικογενειακής βίας. Όταν οι συνθήκες και οι σχέσεις μεταξύ των γονέων είναι τεταμένες υπάρχει η πιθανότητα ξεσπάσματος στο παιδί. Και αυτό έχει ως αποτέλεσμα τον εξαναγκασμό του, και προσπαθεί να πάρει το μέρος του ενός ή του άλλου γονέα. Το παιδί δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να αποστασιοποιηθεί αλλά ούτε να επιδείξει την ωριμότητα για ορθή κριτική, αναγκάζεται να πάρει το μέρος κάποιου γονέα επειδή φοβάται. Αναφέρεται από μία μητέρα ότι: Όταν υπάρχουν προβλήματα είσαι φορτωμένος ή μαλώνεις με τον άντρα σου και είσαι... μέχρι ένα σημείο δεν ακούς τίποτα, δεν ακούς τα παιδιά σου που σε ζητάνε δεν ακούς τις ανάγκες τους δεν ακούς τίποτα έχεις τα δικά σου μόνο στο μυαλό... Επίσης οι προστριβές στο οικογενειακό

περιβάλλον με παππούδες και γιαγιάδες προκαλούν εξίσου πίεση, το παιδί δεν ξέρει τι να κάνει... ή όταν υπάρχουν βία, ξυλοδαρμοί στο σπίτι και το παιδί μπαίνει στη μέση, οι συνθήκες αυτές, είναι μη ευνοϊκές για την ανατροφή του. Οι μητέρες ισχυρίζονται ότι οι σχέσεις των γονέων αποτελούν το άλφα και το ωμέγα και στην περίπτωση ακόμη που οι γονείς είναι τέλειοι απέναντι στο παιδί αλλά οι μεταξύ τους σχέσεις βρίσκονται σε κρίση είναι κάτι το οποίο γίνεται αντιληπτό από το ίδιο και καταπιέζεται. Επίσης οι οικογενειακές συνθήκες όπως ένα πάμφτωχο περιβάλλον με την έννοια των ερεθισμάτων μπορεί να προκαλέσει αισθήματα μειονεξίας και κατ' επέκταση συναισθηματική κακοποίηση στα παιδιά. Τα προβλήματα των γονέων καθώς και οι επιπτώσεις ενός πιθανού διαζυγίου παρατίθενται στην παρακάτω μαρτυρία μητέρας.

«Ε... είναι το χειρότερο που μπορείς να κάνεις αν το ζευγάρι δεν είναι αγαπημένο τα παιδιά είναι το, οι... πρώτοι άνθρωποι που το, που το νοιώθουν που το, το νοιώθουν στο πετσί τους αυτό, αν είσαι χάλια, είναι χάλια το ζευγάρι μεταξύ του ε... τα παιδιά πληγώνονται... κακοποιούνται και το καθένα με διαφορετικό πάλι τρόπο...»[...]«...πιστεύω ότι όταν έχει προβλήματα, οι γονείς όταν χωρίζουν είναι πολύ πιο δύσκολο με αυτό δεν μπορώ ξες να το εγώ...να το... να πάρω θέση ξέρεις γιατί εγώ δε το ζω ενώ όμως βλέπω συναισθηματικά όταν βάζεις το παιδί σου να χωρίσει χωρίζει ο γονέας, ξέρω εγώ οι γονείς χωρίζουν και συναισθηματικά το πιέξεις να δεχτεί καταστάσεις ... να μούνε... άλλοι τρίτοι, τρίτα πρόσωπα σε μια σχέση ξέρω εγώ είναι πολύ δύσκολα αυτά, δηλαδή πιέξεις το παιδί συναισθηματικά για να δεχτεί πράγματα που δεν μπορεί...».

Κοινωνικές επιταγές και κοινωνικά στερεότυπα διαμορφώνουν δεδομένα και συνθήκες μέσα στις οποίες «πρέπει» να συμμορφώνεται το παιδί. Επικρατούν τα «πρέπει». Αυτά τα πρέπει, περισσότερο από κει ξεκινάνε και μετά αρχίζουν και γίνονται πιο... αλλά αυτό είναι το πιο βασικό ναί,... τα πρέπει είναι και έχουν σχέση με την κοινωνία και με τη δομή της κοινωνίας και τα, πιστεύω της και οι αντιλήψεις και την αισθητική της κοινωνίας. Η κοινωνία, το περιβάλλον τρέχει με πολύ γοργούς ρυθμούς και οι γονείς ζητούν πολλά πράγματα από τους εαυτούς τους και από τα παιδιά τους με αποτέλεσμα την υπέρμετρη πίεση. Επιπλέον παρουσιάζεται η κατάσταση αυτή σαν να μην επιτρέπεται στα παιδιά να κάνουν λάθη για να μην δώσουν «δικαιώματα» στους τρίτους. Αυτό το γεγονός σχολιάστηκε ως:

«... Δε ζητάς από τα παιδιά ούτε να σκουπίσουν, ούτε να σφουγγαρίσουν, ούτε να μαγειρέψουν έτσι; Ζητάς να είναι εντάξει στις υποχρεώσεις τους... ε... αυτές που θεωρεί η κοινωνία αν της...»[...]«...να φτάσει σε στιγμές που να το, που να το χρησιμοποιήσεις γιατί θέλει να προσαρμόσεις σε εισαγωγικά ε... το παιδί και τη συμπεριφορά του παιδιού στα δεδομένα της κοινωνίας που έχουμε και καλώς ή κακώς αυτός είναι ο τρόπος που μάθαμε και ακόμα περισσότερο δύσκολο να στο πω έτσι είναι το ότι έχουμε διαμορφώσει, και εμείς φταίμε για αυτό, παιδιά τα οποία δεν ακούνε, κακομαθημένα πάλι σε εισαγωγικά ή καλομαθημένα εκτός εισαγωγικών...»[...]«... γιατί όλη η κοινωνία και όλο το περιβάλλον σε αναγκάζει εκεί και να

θες να, να κάνεις εσύ κάτι άλλο, λες ως γονέας δηλαδή λες να το αφήσω ρε παιδί μου εμένα το παιδί μου να κάνει ότι θέλει, να μη το πιέσω συναισθηματικά καθόλου έτσι; λοιπόν γίνεται; μπορείς να το κάνεις; Όχι σε πιέζουν οι κοινωνικές συνθήκες, σε πιέζει το άγχος του τι θα κάνει αύριο, σε πιέζει ο κοινωνικός περίγυρος πω, πω!!! Τι είναι αυτό που... ναι έτσι δεν είναι; σε πιέζει ο οικογενειακός περίγυρος έτσι παράδειγμα το πιο απλό να καθόμουν στη μάνα μου ήμουν και λέει πω!!, πω!! πως τα αφήσατε έτσι χύμα τα παιδιά σας το πιο απλό. Θα σου πω δηλαδή μπορείς; Νοιάζεσαι για την υγεία για τη δική τους την ασφάλεια δεν μπορείς και να θες να το κάνεις δεν μπορείς».

Όσον αφορά μια άλλη πτυχή της ύπαρξης της συναισθηματικής κακοποίησης μέσα στα πλαίσια διαπαιδαγώγησης οι συμμετέχουσες αναφέρουν ότι ο γονέας χρησιμοποιεί τη δύναμη που έχει απέναντι στο παιδί του για να πετύχει το σκοπό του, να προσαρμόσει το παιδί στα δικά του δεδομένα. Επιπλέον εξαιτίας της πίεσης και της αδυναμίας έκφρασης που έχουν υποστεί στην παιδική τους ηλικία, οι γονείς έχουν πολλά απωθημένα, τα μεταφέρουν στα παιδιά τους... και τα σπρώχνουν με πίεση για να οδηγηθούν σε αυτό που θέλανε αυτοί, σε αυτά που δεν μπόρεσε ο ίδιος να κάνει, οπότε πιέζεται το παιδί ... και πιθανόν βρίσκουν μία διέξοδο συνεχίζοντας τις ανασφάλειες και τα κόμπλεξ τους μέσω των παιδιών τους. Χαρακτηριστικά ειπώθηκε:

«... πολλοί γονείς πάντα θέλουν το παιδί τους να είναι στο σχολείο πρότυπο. Ναι όμως πολλές φορές το παιδί δεν έχει τις ικανότητες ή τις... να εκπληρώσει τις προσδοκίες αυτών των γονέων οπότε γίνονται καταπιεστικοί οι γονείς και το... συναισθηματικά κι ψυχολογικά το, το εκβιάζουν το...»[...]*«...επεμβαίνει στη ζωή των παιδιών αρκετά νομίζει ότι είναι μέρος της ζωής των παιδιών και μπορεί να τα εξουσιάζει, κατ' αρχήν πολλοί γονείς νοιώθουν ότι τα παιδιά τους είναι κτήμα τους και θέλουν λίγο να τα κάνουν όπως θέλουν αυτοί, το χαρακτήρα να το πλάσουν αυτοί όπως θέλουνε και όπως είναι τα παιδιά, όπως έχονε ας πούμε το δικό τους χαρακτήρα, το κάθε παιδί έχει τη δική του προσωπικότητα, το δικό του χαρακτήρα...»*
«...Η να τους πλάσουν ένα... χαρακτήρα που να, να ικανοποιεί κάποια πρότυπα κάποια δεδομένα συγκεκριμένα....».

3.1.3. Ποιές είναι οι επιπτώσεις της συναισθηματικής κακοποίησης στην ψυχική υγεία των παιδιών

Όσον αφορά τις επιπτώσεις της συναισθηματικής κακοποίησης στα παιδιά οι ερωτώμενες αναφέρθηκαν σε μια πληθώρα απαντήσεων που εστιάζονται αρχικά στην έκφραση συμπεριφοράς των παιδιών με την έννοια ότι τα κάνει πιο κλειστά στον εαυτό τους, απομακρύνονται από τους φίλους τους, θέλουν την ησυχία τους, την ηρεμία τους, γίνονται φοβισμένα και τρομοκρατημένα ή μπορεί να γίνει το αντίθετο να γίνουν επιθετικά, εριστικά, αντιδραστικά και νευρικά για να τραβήξουν και την προσοχή των γονιών. Αναφέρουν ότι η

στάση των γονέων απέναντι στα παιδιά επιφέρει και ανάλογες επιπτώσεις διότι διαφορετικοί γονείς βγάζουν παιδιά που είναι άβουλα πλάσματα ή ένας πολύ υπερπροστατευτικός γονιός μπορεί να το κάνει να νομίζει ότι είναι αυτός το κέντρο του κόσμου και όταν μεγαλώσει να εξακολουθεί να συμπεριφέρεται έτσι και να περιμένει από όλους να τον υπηρετούν.

Τονίζεται όμως και η άλλη διάσταση των συνθηκών που βιώνει ένα παιδί μέσα σε κλίμα συναισθηματικής κακοποίησης με την έννοια ότι όλα αυτά βγαίνουν και αργότερα στο χαρακτήρα και στη διαμόρφωση του παιδιού σε κάθε ηλικία. Έτσι οι επιπτώσεις παρουσιάζονται και στην ενήλικη ζωή του ανθρώπου δεδομένου ότι όλα τα βιώματα μεταφέρονται και «κουβαλιούνται» στην ενήλικη ζωή, χαρακτηριστικά μία ερωτώμενη αναφέρει τις συνέπειες και στις δύο ηλικιακές φάσεις ως:

«... Είτε με αυτά που συζητάμε οι γονείς μεταξύ μας λοιπόν ε... πρώτον δημιουργεί παιδιά χωρίς αυτοπεποίθηση έτσι; Λοιπόν ε.. χωρίς ισχυρό εγώ να στο πω έτσι, παιδιά που δεν η μία πλευρά είναι αυτή, μάλλον θα έλεγα ότι είναι δύο σκέλη με την ίδια παράμετρο ε... από τη μια είναι παιδιά χωρίς ισχυρή προσωπικότητα χωρίς ισχυρό εγώ, παιδιά που δεν διεκδικούνε παιδιά μίξερα παιδιά ε... και από την άλλη μπορεί να σε οδηγήσει στα άλλα άκρα δηλαδή τι βλέπουμε, βλέπουμε παιδιά που επειδή ακριβώς καταπιέζονται πάρα πολύ στο σπίτι είτε κακοποιούνται πάρα πολύ στο σπίτι συναισθηματικά... Εκτονώνονται στο σχολικό περιβάλλον στην τάξη δηλαδή χτυπάνε δαγκώνουν, βρίζουν είναι απείθαρχα είναι ε... δεν επικοινωνούνε μας έχει τύχει και αυτό έτσι λοιπόν και βλέπεις κάτι που ξεφεύγει που παρεκκλίνει του φυσιολογικού αρχίζεις και μπαίνεις σε... προβληματισμό το τι μπορεί να συμβαίνει...».

«...θα βγάλει έναν ενήλικα με δικά του απωθημένα, έναν ενήλικα με... όχι συγκεκριμένη προσωπικότητα δηλαδή έναν ενήλικα που θα αμφιταλαντεύεται που θα αλλάζει μια από δω μια από κει που θα διαφοροποιείται έτσι; Έναν ενήλικα ενδεχομένως βίαιο γιατί όταν υπάρχουν ψυχικά απωθημένα ξεσπάς με τη μορφή της βίας ε... έναν ενήλικα συναισθηματικά ασταθή, έτσι; Τώρα κάτι άλλο...»

Η δεύτερη διάσταση με σημαντικότερες επιπτώσεις σε διάφορους τομείς της ζωής του ανθρώπου διαφαίνεται από την έκφραση της δυναμικής, της αγωνιστικότητας στις μετέπειτα αποφάσεις που θα πάρει, στις επιλογές που θα κάνει και τους γενικότερους στόχους που θα βάλει στη ζωή. Αυτές διαφαίνονται στον επαγγελματικό τομέα με την αδυναμία αποφασιστικότητας να κατακτήσει πράγματα και αγαθά από το πιο απλό όπως η αγορά ενός αυτοκινήτου ή η επιλογή δουλειάς της αρεσκείας του αλλά και τη δυσκολία σταθεροποίησης σε μια εργασία, δεν μπορεί να κάνει κάποια μόνιμη δουλειά γιατί ένας άνθρωπος όταν δεν μπορεί να συγκεντρωθεί, δεν μπορεί να συγκεντρωθεί και στη δουλειά και να συμβιώσει αργότερα να προσπαθήσει να κάνει κάτι με κάποιον άνθρωπο. Σημαντικές και καταλυτικές είναι οι συνέπειες της συναισθηματικής κακοποίησης γιατί ανάλογα με το τι βιώνει ο καθένας που υφίσταται τη συναισθηματική κακοποίηση, πλάθεται, βγάζεις έναν άνθρωπο, δημιουργείς έναν άνθρωπο με τα κενά του, με αναπηρία, αφού ανάπηρος είναι ο άνθρωπος που δεν μπορεί να

αγαπήσει ανάλογα, να εκφραστεί να δώσει, να πάρει ανάλογα το τι έχει περάσει. Έτσι αντιμετωπίζει δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις και στις στενές επαφές, δεν μπορεί να έρθει κοντά σε ανθρώπους, να τους εμπιστευτεί, δεν μπορεί ν' αποβάλλει τα κατάλοιπα του παρελθόντος, να ανοίξει λίγο τους ορίζοντες του μυαλού του. Ουσιαστικά δεν μπορεί να προοδέψει στη ζωή του, δεν προχωράει έχει φτάσει να είναι κολλημένο και θεωρεί ότι αυτά τον τραβάνε πίσω, μένει εκεί, νοιώθει ότι δεν μπορεί να προχωρήσει γιατί δεν έχει ψάξει άλλους δρόμους για να προχωρήσει όμως εκεί, όσο και αν έχει βοήθεια. Αναλυτικότερα παρατίθεται ο λόγος μιας συνεντευξιαζόμενης όπου αναφέρει σφαιρικά τις συνέπειες στους τομείς που προαναφέρθηκαν:

«... νομίζω η συναισθηματική κακοποίηση νομίζω ότι είναι ε... φοβερή για την μετέπειτα ζωή σου, σε όλους τους τομείς και στη δουλειά σου και στη σχέση σου και στις διαπροσωπικές σου αλλά και στις επαγγελματικές σου γενικά και με όλο τον κόσμο και στο πόσο μπορείς να σταθείς και στο πόσο ζεστές ενέργειες μπορείς να κάνεις γιατί ξες αν δε νοιώθεις και ασφαλής κάνεις και μονίμως λάθη αυτό πιστεύω... και στη δυναμική του τον επηρεάζει και στις σχέσεις του και με τους άλλους τον επηρεάζει τον επηρεάζει, τώρα αν του δημιουργήσεις ξέρεις κόμπεξ γιατί ένας κομπλεξικός άνθρωπος με την ευρεία έννοια το κομπλεξικός μπορεί να βλέπει παντού εχθρούς, μπορεί να βλέπει παντού κακούς, κακούς ναι, μπορεί να βλέπει παντού ανθρώπους τέλος πάντων που δεν μπορεί να, να συναναστραφεί και να κάνει μα άμα δεν είσαι εσύ ήρεμος, δεν είσαι εσύ καλά με τον εαυτό σου να νοιώθεις ασφάλεια και σιγουριά, δεν νομίζω ότι κάποια σχέση μπορεί να δημιουργηθεί μετά σε όλους τους τομείς... ε... στις φοβίες μετά; δηλαδή θεωρώ ότι οι φοβίες σου ...μπορεί να είναι τραγικές, νομίζω ότι δεν υπάρχει άνθρωπος χωρίς φοβίες αλλά όταν δεν είναι καλά η ψυχή σου νομίζω ότι όλα αυτά γίνονται γίγαντες ...».

Η επανάληψη της συμπεριφοράς αποτελεί μια άλλη συνθήκη που απορρέει από τα βιώματα κατά τη διάρκεια της διαπαιδαγώγησης. Οι συμμετέχουσες αναφέρουν ότι οι γονείς αποτελούν πρότυπα μίμησης της συμπεριφοράς και οι καταστάσεις που βιώνονται στα παιδικά χρόνια επαναλαμβάνονται σε συνομηλικούς. «... αυτό που του κάνουν στο σπίτι του, να τα κάνει έξω πάνω σε άλλα τα παιδιά και το παιδί που ζει σε ένα περιβάλλον με καυγάδες με φασαρίες με φωνές και τέτοια θα γίνει το ίδιο έτσι ακριβώς θα πηγαίνει στο σχολείο και θα κάνει φασαρίες θα θέλει να επιβληθεί». Όπως επίσης μεγαλώνοντας με ύπουλους τρόπους να προσπαθεί να κακομεταχειριστεί το, τη σύντροφο ή το παιδί του. Η διπλή διάσταση της επανάληψης της συμπεριφοράς στην παιδική και στην ενήλικη ζωή όπως επίσης και η σχέση της έννοιας θύτη και θύματος για κάποιον που βιώνει μορφές συναισθηματικής κακοποίησης περιγράφονται χαρακτηριστικά στις απαντήσεις της ερωτώμενης:

«...επιπτώσεις... σε οτιδήποτε γιατί τα κουβαλάει από πολύ μικρός και δεν έχει τη τόλμη γιατί ένα παιδάκι όταν είναι πέντε ή έξι χρονών δε μπορεί να μιλήσει και να πει ότι ξέρεις αυτό που κάνεις δε μου αρέσει ή αυτό μαμά που ακούω ότι μαλώνετε ή σκοτώνετε, γιατί φοβάται πρώτα απ' όλα και ο φόβος σε παραληρεί και δε σε αφήνει να πεις αυτά που νιώθεις και θα τα βγάλει

αλλού σε ένα αδύναμο παιδάκι, θα το σαπίσει στο ξύλο και θα πει εγώ είμαι αυτός γιατί αυτά που κάνουν οι γονείς του στον ίδιο κάνει αυτός παρακάτω σε όλα τα άλλα τα γνωστά του τα πρόσωπα και που μπορεί να περάσει η δύναμη του λόγου, γιατί από τους γονείς του στο παιδί του περνάει με πολύ ευκολία το ίδιο πράγμα δοκιμάζει και αυτός σε κάποιους άλλους ή πέφτει απ' την άλλη τη πλευρά και είναι το πιο ήσυχο παιδί και τον δέρνουν όλοι και δε μπορεί ποτέ να έχει άποψη, δε μπορεί ποτέ να πει τίποτα ότι του πούνε δεξιά αριστερά αυτό θα κάνει και αυτό το ακολουθεί σε όλη του τη ζωή και υποφέρει...»[...]«...και εκεί θα φτάσουμε και θα πούμε ότι ξες εγώ είμαι ο μεγάλος και εσύ ο μικρός γιατί έτσι πρέπει ... εξουσία μπράβο ή εντάξει κάποιος εξουσιάστηκαν μωρά, όταν ήταν μικρά και αυτοί με τη σειρά τους επειδή μεγάλωσαν τώρα και δεν βλέπουν διαφορετικά τα πράγματα τώρα, λέει γιατί εμένα δε μου το κάνανε έτσι; Θα το κάνω και εγώ στα παιδιά μου ως συνήθως...».**

3.2. Λόγοι που ωθούν τους γονείς στην κακοποίηση-πεποιθήσεις μητέρων

Για να γίνει κατανοητή η έννοια της συναισθηματικής κακοποίησης πρέπει να παρουσιαστεί και να γίνει κατανοητό το πλαίσιο των κοινωνικών, οικογενειακών και ατομικών παραγόντων στη διαμόρφωση της αντίληψης της έννοιας της συναισθηματικής κακοποίησης. Με το πέρασμα του χρόνου κοινωνικο-δημογραφικές μεταβολές έχουν επιφέρει αλλαγές στη διαμόρφωση διαφορετικών τύπων οικογένειας μέσα στις οποίες ο ρόλος των γυναικών έχει επηρεαστεί συλλήβδην. Είναι γεγονός ότι η απομάκρυνση από τον παραδοσιακό αποκλειστικό ρόλο της νοικοκυράς και της μητέρας και η είσοδος της στην επαγγελματική ζωή με παράλληλη άνοδο του μορφωτικού και οικονομικού της επιπέδου επέφερε πολλές ουσιαστικές διαφοροποιήσεις. Επικρατεί πλέον, αναθεώρηση του παραδοσιακού θεσμού του γάμου που συνδέεται άμεσα με την γενικότερη αμφισβήτηση του ρόλου του ατόμου στην οικογένεια, τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου του ζεύγους, την επιθυμία για προσωπική ανέλιξη. Η σταδιακή διεκδίκηση ίσων δικαιωμάτων στην αγορά εργασίας καθώς και οι μεγάλες οικονομικές απαιτήσεις για τη διαβίωση των μελών της οικογένειας, η θεώρηση του γάμου ως διαδικασία οικονομικής εξασφάλισης σιγά-σιγά εξασθενεί. Συνέπεια αυτού αποτελεί και η προσοδευτική παράλληλη αλλαγή των αντιλήψεων για τη συζυγική ζωή με βάση την ικανοποίηση του ατόμου σε κοινωνικό, συναισθηματικό και ερωτικό επίπεδο (Χατζηχρήστου, 1999).

3.2.1. Πίεση που ασκείται από την κοινωνία για την ανάληψη του γονεϊκού ρόλου

Στο τέλος της δεκαετίας του 1980 παρατηρήθηκε μια αύξηση του ατομικισμού και μια τάση «διαφυγής από τη δέσμευση» πρωτοστάτησε η άποψη ότι ο γάμος είναι θέμα προσωπικής επιλογής και όχι «κάτι το οποίο πρέπει να γίνει» (Χατζηχρήστου, 1999). Παρ'

όλα αυτά η κοινωνική επιταγή για δέσμευση είναι μια «θέση» που προκαλεί άγχος τα τελευταία έτη με διαφορετική μορφή όπου ο ρόλος της γυναίκας είναι πολλαπλός και αρκετά πιεστικός δεδομένου της ανάληψης και διεκπεραίωσης πολλών καθηκόντων.

Ο ρόλος του γονέα αποτελεί τον πρωταρχικό και ουσιαστικό ρόλο για τις μητέρες, τον πιο υπεύθυνο και σημαντικό όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται:

«...όταν γίνεσαι και εσύ γονιός επειδή σε υπέρ, σε καλύπτει αυτό το πράγμα καλύπτεσαι όχι σε καλύπτει το καλύπτει έχει άλλη έννοια, όχι σε καλύπτει, σε κατακλύζει αυτό το συναίσθημα, γιατί το μυαλό σου είναι μετά εκεί πρώτα, πρώτα εκεί, ότι και να κάνεις ότι και να ξεκινήσεις τη ζωή σου ότι και να σκεφτείς πάει παράλληλα με τα παιδιά σου, δε λες θα κάνω αυτό για τα παιδιά, δηλαδή πως θα το βολέψω με τα παιδιά, πώς θα δουλέψω έχοντας εντάξει και τα παιδιά, δεν είναι θα κάνω, όταν είσαι παιδί δεν θα κάνω αυτό γιατί ξέρεις, όταν γίνεσαι γονιός το κέντρο βάρους φεύγει από σένα ακόμα και αν θα ήθελες κάποια στιγμές να ήταν διαφορετικά μπορώ να σου πω και αυτό...και τότε λες κάποια στιγμή δεν μπορώ ξέρω εγώ μπουχτήσα ή κουράστηκα θα κάνω αυτό, σε τραβάει πίσω...ναι, σε τραβάει πίσω. Αυτή είναι η προτεραιότητα σου...».

Μεγάλη βαρύτητα δίδεται στην επίγνωση του γονεϊκού ρόλου που «πρέπει» να υπάρχει σαν αξία στα «θέλω» του ατόμου και όχι να προκύπτει από την τάση να γίνει κάποιος γονέας μόνο από τις κοινωνικές επιταγές και τα «πρέπει». Έτσι αναφέρθηκε «... από πιο μικρή ηλικία να κατανοήσουμε, ότι να, ότι θέλουν να το κάνουν αυτό, ότι θέλουν να γίνουν γονείς δηλαδή να μην είναι τυπική διαδικασία, γιατί νομίζω ότι υπάρχουν άνθρωποι το πιστεύω αυτό. Νομίζω ότι υπάρχουν άνθρωποι που δεν θέλουν να γίνουν γονείς, αλλά κάποιοι δεν το έχουν καταλάβει, και νομίζουν ότι ίσως ότι είναι αυτή η σειρά των πραγμάτων, παντρεύομαι, κάνω παιδιά και ούτω κάθε εξής με τη σειρά που έχει επιβληθεί αυτό στις κοινωνίες και όλα αυτά, νομίζω ότι κάποιοι γίνονται γονείς γιατί έτσι πρέπει να κάνουν ή επειδή τους βγαίνει... πριν κάνουμε τα παιδιά αλλά, προσπαθείς να μάθεις κάποια πράγματα αλλά να θες πραγματικά να μπει σε αυτό το, σε αυτό το ρόλο, να κάνει αυτό το ταξίδι και αυτό είναι δύσκολο.

Η παράλληλη κοινωνική πίεση, η δυσκολία της ανατροφής του παιδιού, η ευθύνη του γονέα και το καθημερινό άγχος αποτελούν μια βαρύτερη καθημερινότητα και δηλώνεται ως εξής: «Ναι είναι πάρα πολύ δύσκολο, το τι να φέρεις στον κόσμο ένα παιδί είναι το πιο απλό που λένε είναι ναι. Το μετά είναι το δύσκολο που όσο περνάν τα χρόνια, έχεις μεγάλη ευθύνη απέναντι στα παιδιά όσο είσαι μόνος δεν το σκέφτεσαι και λες εντάξει. Τώρα όμως έχεις ευθύνη απέναντι σε αυτά τα παιδιά που φέρνεις. Εγώ το πιστεύω ότι απλά δεν είναι να γίνει είναι λύση και φέρνω στον κόσμο ένα παιδί και α! ωραία τι! α! ωραία καλά χαρά. Το μετά είναι το δύσκολο να τα μεγαλώσεις να τα, να τα φέρεις σε έναν ίσιο δρόμο με παιδί μου. Είναι και αυτά να βγούνε καλοί άνθρωποι στην κοινωνία».

«...Δύσκολο και είναι μεγάλη υπόθεση, είναι δύσκολα η κοινωνία αλλάζει οι καταστάσεις τρέχουνε, δεν ξέρουμε τα παιδιά από πού να τα προφυλάξουμε, οι γονείς εργαζόμαστε και έτσι

είμαστε σε ένα κυκεώνα, τρέχουμε συνέχεια να προλάβουμε αυτό το άγχος και το οποίο βέβαια έχει και συνέπειες και οι γονείς να μην είναι ήρεμοι να ασχολούνται με τα παιδιά όσο πρέπει και όλα τα υπόλοιπα που μπορούν να επιφέρουν τέτοιες συνθήκες...».

Οι συμμετέχουσες ισχυρίστηκαν ότι προσπαθούν να δημιουργήσουν παιδιά σωστά χρήσιμα στην κοινωνία. Αναφέρονται σε μία μη συγκεκριμένη έννοια αλλά αισθάνονται το βάρος της κοινωνικής πίεσης που ασκείται για την ανάληψη του γονεϊκού ρόλου και την προέκτασή του μέσω των δικών τους προσδοκιών που βρίσκονται συσσωρευμένες και εκφράζονται επενδύοντας τες στα παιδιά τους. Δικά τους «πιστεύω» και «θέλω» δεν μπόρεσαν να εκπληρωθούν, επιδιώκουν μέσα από τα «κατορθώματα» των παιδιών να επιτύχουν και να στοχεύσουν στην κοινωνική άνοδο και στην οικογενειακή αναγνωρισιμότητα. Προετοιμάζουν το παιδί να βγει στην κοινωνία προωθώντας σκοπούς της κοινωνίας οι οποίοι είναι όμως ουσιαστικά αφηρημένοι *«...και πολλές φορές βγάζει και τα δικά του αποθημένα το ότι δεν μπόρεσε να κάνει αυτός κάποια πράγματα οπότε πιέζει να κάνει το παιδί αυτά τα πράγματα που δεν μπόρεσε ο ίδιος να κάνει... αλλά αυτό είναι γενικά της κοινωνίας μας...και γενικά και της εκπαίδευσης...»*

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η «πίεση» που ασκούν οι γονείς στα παιδιά για την ανάληψη πολλών σχολικών και εξωσχολικών δραστηριοτήτων, τη διεκπεραίωση πολλών αρμοδιοτήτων και την τάση βαθμοθηρίας που αποτελεί πίεση και για τους ίδιους τους γονείς με την παράλληλη επιβεβαίωση του «εγώ» και του γονικού ρόλου. *«...Θέλει ένα παιδί τέλειο χωρίς να είναι ο ίδιος τέλειος και νομίζω ότι αυτό είναι και το εγώ σου να δείξεις εσύ έξω ότι είσαι ο σωστός γονιός, ο τέλειος γονιός, δεν ξέρω εγώ τι να μη δώσεις υποτίθεται δικαιώματα».* Ένας γονέας είναι επιτυχημένος όχι μόνο όταν εκπληρώνει το καθήκον απέναντι στη κοινωνία με την απόκτηση παιδιών όπως έχει ήδη αναφερθεί αλλά όταν τα παιδιά υπερβαίνουν τους γονείς και είναι χρήσιμα στην κοινωνία ώστε να αντιμετωπίσουν τις παγίδες και τα προβλήματα που μπορεί να προκύψουν στην πορεία της ζωής τους. *«Είναι, είναι για να τους κάνουμε καλύτερους, καλύτερους γιατί κάθε γονιός θέλει το παιδί του να είναι καλύτερος από αυτόν».*

«...η σημερινή κοινωνία...υποτίθεται ε...είναι πολύ δύσκολη, θέλοντας βέβαια το καλό τους και θέλοντας να τα αποκαταστήσουνε και, γιατί ξέρουνε τι θα ακολουθήσει αόριο μεθαύριο, τι δύσκολα που θα είναι, και τα τρέχουν όλη την ημέρα, έχει φτάσει ένα παιδί να ...είναι να δουλεύει περισσότερες ώρες από τον γονιό...»

Αποκλειστική είναι και η ευθύνη του γονέα σύμφωνα με τα λεγόμενα των συμμετεχόντων στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών. Οι γονείς πρέπει να σκέφτονται συνεχώς τι κάνουν λάθος γιατί όπως ισχυρίζονται οι πράξεις των παιδιών είναι δική τους ευθύνη. Οι συμπεριφορές τους απορρέουν από τα δικά τους λάθη τονίζοντας τη βαρύτητα του γονεϊκού προτύπου. Έτσι μέσα από την εκπλήρωση προσωπικών προσδοκιών

και «θέλω» φαίνεται ότι όλη αυτή η συνθήκη να επιτάσσεται από το κοινωνικό γίνεσθαι με αποδέκτες τα παιδιά και ενδιάμεσο μεσολαβητή τον γονέα.

Επίσης πιεστική σύγκρουση προκύπτει και από το γεγονός ότι οι συμμετέχουσες διχάζονται μεταξύ της προσήλωσης που πρέπει να επιδείξουν στην οικογένεια και στην προσωπική εργασία και καριέρα.

Όταν η γυναίκα ασχολείται με τη δουλειά της αισθάνεται ότι παραμελεί τα δικά της άτομα και τους στερεί από την παρουσία της και τη φροντίδα της. Όταν όμως ασχολείται με τη φροντίδα της οικογένειας αισθάνεται ότι στερεί τον εαυτό της και κατακλύζεται ενίοτε από ενοχή, πίκρα, θυμό και απογοήτευση (Κατάκη, 1984). Ειπώθηκε με σαφήνεια η βαρύτητα του πολλαπλού ρόλου της γυναίκας και η πίεση που δημιουργείται «...και αυτό σου λέω γιατί καμιά φορά οι μάνες είμαστε κουρασμένες εργαζόμαστε γυναίκες, να είμαστε εντάξει στις συζυγικές υποχρεώσεις στις υποχρεώσεις σα μάνα, δουλειά, σπίτι όλα μαζί και θέλουμε να τα κάνουμε όλα τέλεια όσο μπορούμε φυσικά, το παλεύουμε, όσο μπορούμε το παλεύουμε, γιατί και εμείς άνθρωποι είμαστε είπαμε νεύρα, έχουμε το άγχος, το στρες, τα οικονομικά όλα μαζί αυτά αν τα συνδυάσεις σε κάνουν καμιά φορά να ξεσπάς στα παιδιά, χωρίς να υπάρχουν καμιά φορά και σοβαροί λόγοι για τα παιδιά έτσι...».

Η προσπάθεια απόδειξης ότι ο γονέας πρέπει να είναι επιτυχημένος σύμφωνα πάντα με τις επιταγές της κοινωνίας μεταφράζεται και με την αγωνία του γονέα να προσφέρει όσο το δυνατόν περισσότερα υλικά αγαθά στα παιδιά του. Γίνονται αντιληπτές οι αλλαγές που έχουν επέλθει στη σύγχρονη κοινωνία συγκριτικά με το παρελθόν. «...οι περισσότεροι δουλεύουν έτσι για να επιβιώσουν, δεν δουλεύουν για πλάκα, έτσι τα έξοδα είναι πολλά...». Αυτόματα οι μητέρες αναγκάστηκαν να βγουν στην αγορά εργασίας για την εκπλήρωση και ικανοποίηση νέων αναγκών και αγαθών.

«... Για να ανταπεξέλθεις στις ε... α...στα θέλω τους γιατί δυστυχώς τα παιδιά τη σήμερα ημέρα έχουν πάρα πολλά θέλω και για να ανταπεξέλθεις σε αυτά τα θέλω τους δυστυχώς θα πρέπει να δουλεύει και η μάνα και ο πατέρας. Δεν υπάρχει πλέον το μοντέλο που δούλευε μόνο ο πατέρας και η μάνα καθόταν στο σπίτι για τη διαπαιδαγώγηση και παιδάκι μου και το σπιτάκι μου και τον αντρούλη μου και τα παιδάκια μου, δεν υπάρχει πλέον αυτό το πράγμα, πρέπει να δουλεύουν και οι δύο πρέπει να δουλεύουν και οι δύο... Είναι αδύνατο να είναι έτσι όπως είναι η κοινωνία είναι αδύνατο...»

Οι άνθρωποι έχουν μάθει να ζουν με πολλά υλικά αγαθά και παλεύουν ακόμη περισσότερο για να τα αποκτήσουν. Θα έπρεπε να γίνουν ριζικές αλλαγές, να μπορούν να δουλέψουν και να φέρουν με περισσότερη ευκολία τα χρήματα στο σπίτι γιατί οι απαιτήσεις όσο μεγαλώνουν τα παιδιά είναι μεγαλύτερες «...και οι άνθρωποι βασίζονται πάρα πολύ στα οικονομικά και είναι τρελό αυτό το πράγμα είναι η τρέλα της εποχής και η κάθε, κάθε μέρα που περνάει μπαίνουν περισσό, έχουμε περισσότερες ανάγκες και ακόμη περισσότερες...».

Γίνεται κατανοητό ότι η υπέρμετρη πίεση για την απόδειξη της επιτυχίας του γονέα για την ανάληψη του ρόλου, επέφερε πάρα πολύ άγχος, πρωτόγνωρες συνθήκες υπερκαταναλωτισμού με αποτέλεσμα να οδηγούνται οι γονείς σε συνυπαιτιότητα με την κοινωνία στην δημιουργία δυστυχισμένων παιδιών. «...κάτι που με προβληματίζει ως γονιό, και στη δουλειά μου μέσα ε... βλέπω ότι βγάζουμε δυστυχισμένα παιδιά και όχι ευτυχισμένα... δεν με κατάλαβες τι θέλω να σου πω ότι στην προσπάθειά μας να τους ευχαριστήσουμε ...δεν τα κάνουμε ευτυχισμένα...».

Προκύπτει συνειδητά η άποψη για επαναπροσδιορισμό των αξιών του ανθρώπου, διότι οι κοινωνικές συνθήκες, τα στερεότυπα, ο κοινωνικός περίγυρος πιέζουν ασφυκτικά. Οι απαιτήσεις θα ήταν καλό να μειωθούν, οι ρυθμοί θα ήταν καλό να κατευναστούν και οι προσδοκίες να μετριαστούν. Ίσως σε αυτές τις συνθήκες η παγκόσμια οικονομική κρίση αποτελέσει αρωγός στην τοποθέτηση αυτή και για του λόγου το αληθές:

«...θα μπορούσαμε να ζητάμε ίσως λιγότερα πράγματα να έχουμε λιγότερες απαιτήσεις και από τον εαυτό μας πρώτα και από τα παιδιά αλλά επειδή ευτυχώς η κοινωνία για αυτό σου λέω ότι έχει σχέση ε.. με το περιβάλλον κοιτάει και τρέχει με πολύ γοργούς ρυθμούς, ε...δυστυχώς και 'μεις αρχίζουμε και ζητάμε πολλά πράγματα από τα παιδιά και από τον εαυτό μας και πιεζόμαστε μέσα σε αυτή την κατάσταση, η ταχύτητα και το ότι βλέπουμε πολλά πράγματα και θέλουμε αυτά τα πράγματα να τα κάνουμε και για τον εαυτό μας και για τα παιδιά μας κάτι που τώρα όμως έχει αρχίσει πλέον με την οικονομική κρίση και το βλέπω να στενεύει και είναι καλό, πάρα πολύ καλό ε... Γιατί δεν είχαμε αξίες μέχρι τώρα και έρχονται... χάναμε τις αξίες και τρέχαμε να προλάβουμε άλλα πράγματα. Οπότε τώρα πιστεύω ότι επανερχόμαστε λίγο κάπως σε αυτό το θέμα».

3.2.2. Πίεση που βιώνεται στις σχέσεις του συζυγικού ζεύγους φτάνοντας στον αποπροσανατολισμό του γονεϊκού ρόλου

Οι μητέρες στην πλειοψηφία τους ανέφεραν ότι οι σχέσεις των γονέων αποτελούν το άλφα και το ωμέγα για τη συναισθηματική κακοποίηση του παιδιού και το βασικότερο ρόλο για την πορεία του παιδιού. «Όταν γίνονται κανγάδες μπροστά στα παιδιά αυτό το βλέπεις στα μάτια τους, ότι εκείνη την ώρα είναι σε κατάσταση πανικού».

Τονίζουν ότι τα παιδιά αντιλαμβάνονται τη δυσμενή κατάσταση σε μέγιστο βαθμό που επικρατεί στον οικογενειακό χώρο ανεξάρτητα από την ηλικία στην οποία βρίσκονται. Πιστεύουν ότι οι σχέσεις του ζευγαριού είναι καθοριστικές «γιατί οι γονείς είναι ο καθρέπτης, τα παιδιά λαμβάνουν τα μηνύματα σε κάποια πράγματα, δεν χρειάζεται να τα πεις φαίνεσαι, και αν δεν είσαι καλά με τον άλλον νομίζω ότι είναι φανερό και στα παιδιά νομίζω ότι είναι ακόμα πιο φανερό». Επιπλέον «αν το ζευγάρι δεν είναι αγαπημένο τα παιδιά είναι πρώτοι άνθρωποι που το νοιώθουν στο πετσί τους».

Πολλές φορές οι γονείς προσπαθούν να κρύψουν τις μεταξύ τους διαφωνίες από τα παιδιά, τα οποία αντιλαμβάνονται τα προβλήματα που επικρατούν στο σπίτι. Μπορούν να αντιληφθούν ακόμη και τα μικρότερα τα μη λεκτικά μηνύματα των γονέων τους όπως οι θυμωμένες ματιές, η έλλειψη λεκτικής επικοινωνίας και σωματικής επαφής και μέσα σε αυτού του είδους τις συνθήκες να βιώσουν άγχος και stress (Χατζηχρήστου, 1999).

Πολύ στοχευόμενες παρουσιάζονται οι δηλώσεις των μητέρων για την ενδοοικογενειακή κατάσταση όπως και τις επιπτώσεις στα παιδιά: *«Λοιπόν, οι σχέσεις μιας οικογένειας, μάλλον ενός ζευγαριού είναι ότι πιο βασικό υπάρχει για να στηριχθεί να... πώς να στο πω, είναι τα θεμέλια για να δημιουργηθεί μια οικογένεια. Όταν δεν υπάρχει αγάπη, συνεννόηση και αρμονία μέσα σε ένα ζευγάρι από και μετά νομίζω τα πάντα είναι χαμένα δηλαδή, δεν μπορεί να υπάρξει ισορροπία στο σπίτι ούτε ψυχική, ούτε επαγγελματική, ούτε οικογενειακή, ούτε για τα παιδιά ούτε στο σχολείο μπορεί να 'χουν απόδοση τα παιδιά μετά σωστή και καλή και αυτό έχει αντίκτυπο και σε όλη τους τη ζωή δηλαδή ο τρόπος γαλούχησης και διαπαιδαγώγησης του παιδιού».*

«Φαίνεται πόσο περισσότερο που είναι φυσιολογικές καταστάσεις σε ένα ζευγάρι εάν όμως οι σχέσεις του ζευγαριού δεν είναι φυσιολογικές αρχίζεις μετά τα νεύρα τα ξεσπάς στο παιδί έτσι, ακούει το παιδί τις φασαρίες τους καυγάδες κ.τ.λ., εκ των πραγμάτων τον αναγκάζεις και παίρνει το μέρος ή του ενός γονιού ή του άλλου, δεν μπορεί να αποστασιοποιηθεί ούτε έχει την ωριμότητα να κρίνει ότι είναι πράγματα που συμβαίνουν σε φυσιολογικά πολλές φορές αλλά και μερικές σε κάποια ζευγάρια ξεφεύγουν, έτσι αναγκάζεται να πάρει το μέρος, φοβάται».

Στην συγκεκριμένη έρευνα φαίνεται να μην παρουσιάζεται μια κοινή και σύμφωνη άποψη ως προς τους τρόπους διαπαιδαγώγησης μεταξύ των συζύγων, υπάρχει διάσταση απόψεων, δυσκολία στη συνεννόηση για πρακτικά και μη πρακτικά ζητήματα που αφορούν την οικογένεια. Είναι σαν να έχουν οι σύντροφοι ξεκινήσει μια πορεία που στη διάρκειά της έχασε τον προσανατολισμό της και έχει ως αποτέλεσμα την δυσκολία τους στην ανατροφή των παιδιών. *«...επίσης κάτι που με προβληματίζει και το συζητώ με τον άντρα μου, όταν δια... μαλώνω για κάτι τα παιδιά και έρχεται από πίσω και με σβήνει εμένα με κυρώνει, δηλαδή δεν έχουμε κοινό δρόμο, αυτό είναι και για μένα άσχημο και για τα παιδιά δεν υπάρχει...».* Επίσης *«εμείς δε καταφέρνουμε τίποτα εδώ πέρα γιατί εμείς έχουμε ένα μπαμπά ο οποίος είναι πάρα πολύ χαλαρός... Αυτό δεν το συζητάμε, η μέρα με τη νύχτα, εγώ του λέω καλύτερα, ε.. εκεί είναι που χάσαμε τη μπάλα...».*

Αυτό που χαρακτηριστικά τονίζει η Κατάκη (1984), είναι ότι η σχέση του ζεύγους μοιάζει να παρουσιάζει σημαντικές ελλείψεις στον τομέα της επικοινωνίας. Τα μέλη της οικογένειας φαίνεται να ενεργούν μέσα σε αυτή με διαφορετικές γραμμές, το χάος και η σύγχυση μεγεθύνουν και ουσιαστικά υπάρχει δυσκολία να δεχτούν οι σύντροφοι τις διαφορετικές και αντιφατικές αντιλήψεις που επικρατούν στο άμεσο περιβάλλον. Ανακατατάσσονται οι ρόλοι, οι αξίες, οι κανόνες συμπεριφοράς και αναθεωρείται ο σκοπός

της ύπαρξης της οικογένειας χωρίς όμως να επαναπροσδιορίζονται νέοι κανόνες με αναπόφευκτες συγκρούσεις και αντιφάσεις μεταξύ του ζεύγους, των μελών της οικογένειας αλλά και μέσα στα ίδια τα άτομα. Μέσα σε όλες αυτές τις συνθήκες επικρατεί το δίλλημα της εκπλήρωσης των προσωπικών επιθυμιών και στόχων ή της διατήρησης της ενότητας. Επικρατεί η αίσθηση ότι οι οικογενειακοί δεσμοί αποτελούν τελικά «δεσμά» με σκοπό την άμεση διαφυγή από αυτά. Συγκεκριμένα τονίζει ότι *«πολλοί ξεκινούν σήμερα να δημιουργήσουν οικογένεια χωρίς να έχουν ξεκαθαρίσει γιατί παντρεύονται και δίχως να έχουν βέβαια συμφωνήσει με το μελλοντικό τους σύντροφο για το λόγο της κοινής πορείας. Μοιάζουν σαν τον άνθρωπο που πήρε ένα δρόμο και προχωράει χωρίς να ξέρει που πάει. Σε κάθε σταυροδρόμι αναρωτιέται πιο δρόμο να διαλέξει και γιατί. Όταν τελικά συναντήσει κάποιον, του ζητάει να συμπορευτούν-γιατί δεν θέλει να είναι μόνος. Αυτό είναι που ξέρει καλά...»*

Στην πλειοψηφία τους οι συμμετέχουσες ανέφεραν ότι όταν οι συνθήκες που επικρατούν στο σπίτι δεν είναι ευοίωνες για την ψυχική ευημερία του παιδιού και όταν βιώνουν συνέχεια το μίσος και την κακία, καλό είναι οι γονείς να χωρίζουν. Το ζευγάρι όταν δεν μπορεί, το ζευγάρι να τα βρουν μεταξύ τους καλύτερη λύση είναι το διαζύγιο και όχι να κάθονται και να σκοτώνονται μεταξύ τους και να υπάρχουν μεταξύ τους βίαιες καταστάσεις. Η συμβίωση είναι δύσκολο πράγμα δεν είναι εύκολο, και δυστυχώς επηρεάζει και τα παιδιά αυτό. Όπως λένε: *«οι γονείς χωρίζουνε και συναισθηματικά το πιέζεις να δεχτεί καταστάσεις ...να μπούνε... άλλοι τρίτοι, τρίτα πρόσωπα σε μια σχέση ξέρω εγώ είναι πολύ δύσκολα αυτά, δηλαδή πιέζεις το παιδί συναισθηματικά για να δεχτεί πράγματα που δεν μπορεί...», «...το παιδί έρχεται και πιέζεται ψυχολογικά το βλέπεις ότι πρέπει να πάρει μία θέση, είτε ποιον αγαπάς ποιο πολύ, είτε με ποιον θα 'ρθεις, τι θα κάνεις; Γενικά όταν φτάσεις σε μια διαδικασία να χωρίσεις είτε να μαλώσει είτε να κάνεις οτιδήποτε το θέλεις, το φέρνεις σε μια θέση που είναι δύσκολη ενώ πιστεύω ότι το παιδί όταν δεν έχει τέτοια προβλήματα...».*

Παρατηρήθηκε από τα λεγόμενα των ερωτώμενων ότι ο ρόλος τους είναι βαρύς, επίπονος δεδομένου ότι είναι πολλαπλός. Οι μητέρες φαίνεται να νοιώθουν ότι βρίσκονται σε σύγκυση με την διεκπεραίωση των ρόλων και δυσκολεύονται να τους θέσουν σε σειρά προτεραιότητας. Επωμίζονται πολλές ευθύνες, αναλαμβάνουν πολλές υποχρεώσεις και αισθάνονται καταπιεσμένες. Θέτουν στόχους που αργότερα μπορεί να τους αμφισβητήσουν ή να κατανοήσουν τη δυσκολία στην ολοκληρωτική ανταπόκριση τους, καθώς δεν λαμβάνουν την επιθυμητή υποστήριξη από τον σύζυγο. Η «πίεση» αποτελεί την κυρίαρχη κατάσταση στη ζωή τους, επικρατεί βαρύτατη ρουτίνα, δεν σημειώνονται ουσιαστικές αλλαγές στην καθημερινότητά τους και σιγά-σιγά οδηγούνται και οι συζυγικές σχέσεις σε αδιέξοδο. Επιπλέον η παιδοκεντρική αντίληψη που επικρατεί στα πλαίσια του γάμου οδηγούν τις φιλοδοξίες και τις επιδιώξεις των γονέων σε μετάθεση επάνω στα παιδιά. Μερικές φορές αυτός είναι και ο λόγος ύπαρξης της σχέσης των συζύγων αφού πρωταρχικός στόχος αποτελεί η εκπλήρωση των στόχων του παιδιού.

Άλλωστε όταν δεν υπάρχει ξεκάθαρος σκοπός σε μια σχέση ο κλωνισμός είναι ευκολότερος να επέλθει. Για τη συμβίωση δύο ατόμων δε αρκεί μια θετική και λειτουργική σχέση που να οδηγεί σε μια μόνιμη συμβίωση. Στοιχεία της σχέσης που περικλείονται από διάλογο, επικοινωνία και συναλλαγή αποτελούν το μέσο για το συντονισμό των επιδιώξεων και των ενεργειών (Κατάκη, 1984).

Αγωνία των μητέρων παρατηρήθηκε για τον επαναπροσδιορισμό της λέξεως επικοινωνίας μέσα στα πλαίσια του γάμου. Ανεξαιρέτως οι συμμετέχουσες ανέφεραν ότι οι σχέσεις των γονέων αποτελούν το *άλφα* και το *ωμέγα*. Αν δεν είναι καλές, τα παιδιά βιώνουν συναισθηματική κακοποίηση από τις προστριβές των γονέων. Η αντιμετώπισή οποιωνδήποτε προβλημάτων μπορεί να γίνει με ομαλό διάλογο, με σωστή επικοινωνία που αποτελούν και λύσεις για τη μείωση της συναισθηματικής κακοποίησης στα παιδιά τους μέσα στα πλαίσια διαπαιδαγώγησης.

Οι πολύπλοκες ενδοοικογενειακές σχέσεις και η δυσκολία στην επικοινωνία μεταξύ του ζεύγους μπορούν σύμφωνα με την Κατάκη (1984), να ερμηνευθούν με τα αντιφατικά στοιχεία της οικοθεωρίας που συγκρούονται μέσα στα άτομα και παρεμβάλλονται στις συναλλαγές τους. Διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες σύμφωνα με τις οποίες στη πρώτη τοποθετούνται οι προσωπικοί στόχοι και σκοποί του ατόμου και από την άλλη οι στόχοι και οι σκοποί της οικογένειας. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι αξίες και τα ερωτηματικά που καθορίζουν τη συνοχή του εαυτού σε σχέση με τις οικογενειακές σχέσεις και στην τρίτη κατηγορία οι κοινωνικοί ρόλοι των μελών της οικογένειας και αυτοί που προσδιορίζουν τους ενδοοικογενειακούς ρόλους.

Άρα η σύγχυση που δημιουργείται από το αδιέξοδο που προκαλεί η ασυνεννοησία αποπροσανατολίζει το ζευγάρι από το κοινό τους ρόλο, κατ' επέκταση και από το γονικό τους ρόλο. Παράλληλα υφίσταται αδυναμία κατανόησης των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα παιδιά και ουσιαστικής καθοδήγησης τους στη ζωή.

3.2.3. Πίεση που λαμβάνεται από προσωπική εμπειρία και αποτελεί διδαχή για τις τακτικές διαπαιδαγώγησης.

Οι συμμετέχουσες όσον αφορά τις τακτικές διαπαιδαγώγησης που βίωσαν ως παιδιά αναφέρουν ότι αποτελούν παραδείγματα τακτικών διαπαιδαγώγησης προς μίμηση ή παραδείγματα τακτικών προς αποφυγή. Αποφυγή δηλαδή, παρόμοιων μεθόδων διαπαιδαγώγησης σε σύγκριση με αυτών των γονιών τους εξαιτίας της ανάμνησης αρνητικών βιωμάτων ή εφαρμογή παραπλήσιων στρατηγικών δεδομένου ότι έκριναν ορθή την αποτελεσματικότητά τους. Φαίνεται ότι οι μητέρες αισθάνονται *πίεση* αναλογιζόμενες τα προσωπικά τους βιώματα. Προσπαθούν όμως να επιτύχουν τις ορθότερες μορφές

διαπαιδαγώγησης στην ανατροφή των παιδιών τους με την πίεση όμως να διαιωνίζεται εφαρμόζοντας τις τακτικές στα παιδιά τους.

Πολλές μητέρες δήλωσαν ότι υπάρχουν πολλές διαφορές και πολλές ομοιότητες στις τακτικές διαπαιδαγώγησης που εφαρμόζουν σήμερα. Αναγνωρίζουν ότι οι γονείς τους κατά τη διάρκεια των παιδικών τους χρόνων ήταν πολύ πιο *αυστηροί, αυταρχικοί* και διαπαιδαγωγούσαν με πιο *επιτακτικό τρόπο, με μεγαλύτερη προσήλωση στις ηθικές αρχές*, και σε κάποιες περιπτώσεις υπήρχε η *διαταγή, η απειλή, ο φόβος* και ο *τρόμος* μέσα στο σπίτι. Οι γονείς ήταν πιο *απόλυτοι*, δεν *γνώριζαν πόσο μπορεί να επηρεάσουν τα παιδιά*, τα οποία δεν είχαν λόγο στην οικογένεια διότι δε τους *απευθυνόταν* σχεδόν ποτέ ο λόγος και δεν είχαν το *θάρρος* της γνώμης τους. Βέβαια παρατίθενται και οι απόψεις της αμέριστης αγάπης από τους γονείς και ανατροφή χωρίς όρια και πειθαρχία. Όμως στις περισσότερες συνεντεύξεις τονίζεται το γεγονός ότι *κάθε γονιός κάνει πράγματα ξέροντας, νομίζοντας μάλλον, ότι αυτό είναι ότι το καλύτερο για το παιδί.*

Οι συμμετέχουσες διαπιστώνουν μεγάλες διαφορές και αλλαγές στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες αφού συνειδητοποίησαν ότι παλαιότερα οι κίνδυνοι δεν ήταν τόσο πολλοί και δεν αισθάνονταν οι γονείς τόσο φόβο. Διαφορετικές μορφές διαπαιδαγώγησης επιβάλλουν οι σημερινές καταστάσεις αφού: *« Ναι τότε ήταν πολύ διαφορετικά τα πράγματα οι γονείς βλέπω αλλά δεν ξέρω γιατί καταστάσεις που εμείς τώρα ζούμε είναι πιο επικίνδυνα τα πράγματα τώρα αυτό στο βγαίνουμε, στο να κάνουμε, ...ήταν άλλα τα χρόνια πιστεύω εμείς δεν βγαίναμε κιόλας έξω δηλαδή ζούσαμε... για να βγούμε θα πρέπει να τελειώναμε το γυμνάσιο. Και οι γονείς μας πιστεύω ότι ήτανε πιο ήρεμοι δεν είχαν αυτά τα προβλήματα. Δεν είχαν αυτά τα προβλήματα πιστεύω που έχουμε τώρα. Τώρα υπάρχει παντού, караδοκεί πλέον ένας κίνδυνος δεν ξέρεις το παιδί σου να το αφήσεις έξω να κάνει. Εγώ στη ηλικία του δεν έβγαίνα, , δεν έβγαίνα. Ήμουνα στο... αυτά δεν υπήρχανε τόσο πολύ δηλαδή ήμασταν πιο ελεύθερα, βγαίναμε έξω και δεν είχαμε αυτό το φόβο... βγαίνεις έξω και δεν ξέρεις στη διπλανή πόρτα, ποιος μένει τι γίνεται, τι κάνει έτσι δεν είναι;... ενώ περπατούσες κάποτε, έβγαίνες έξω να πας κάπου οπουδήποτε και δεν φοβόσουν να μην σε επιτεθεί κάποιος το βράδυ, να μη σε κλέψει, να μη σε κάνει, να σε βιάσει ...είναι πολλά...».*

Τώρα είναι διαφορετικές οι εποχές, επικρατούν διαφορετικές συνθήκες και οι απαιτήσεις της ζωής αλλάζουν με την πάροδο των χρόνων. Στις μέρες μας οι απαιτήσεις είναι πολύ μεγαλύτερες, τα παιδιά μεγαλώνουν με άλλους τρόπους, οι κίνδυνοι είναι περισσότεροι και θα ήταν καλό σύμφωνα με τα λεγόμενα των ερωτώμενων να ληφθούν δραστικά μέτρα. Τα δεδομένα σήμερα ανατρέπονται και δημιουργείται επιπλέον πίεση στους γονείς. *«Οπότε είναι έξτρα ρόλος, πού πάει,(το παιδί) με ποιόν πάει, με ποιούς συναναστρέφεται κάτω, εμείς μέχρι τα δεκαεπτά μας ήμασταν έξω στη γειτονιά, που παίζαμε στις γειτονιές, ναι...».*

Επιπλέον κατανοούν και δικαιολογούν τις αυστηρές τακτικές διαπαιδαγώγησης των γονέων τους αναφέροντας το χάσμα των γενεών που δημιουργήθηκε κυρίως κατά τη διάρκεια

της μεταπολεμικής περιόδου. Δυσμενείς οικονομικές συνθήκες την εποχή εκείνη οδήγησε μεγάλο μεταναστευτικό κύμα ελληνικών οικογενειών στο εξωτερικό για μια καλύτερη ζωή, για καλύτερες συνθήκες επιβίωσης. Αυτόματα οι προτεραιότητες της ελληνικής οικογένειας ανακατατάσσονται εστιάζοντας κυρίως στην απόκτηση υλικών αγαθών Έτσι: « Φυσικά οι ιδέες απόψεις αλλάζουν υπάρχει ένα χάσμα, οι άνθρωποι ζήσανε τότε, ο πατέρας μου σε ένα πόλεμο, κάπου εκεί κοντά γεννήθηκε. Εκεί κάπου... με τη δική μας τη γενιά που έχει να κάνει με εποχή διαστήματος δεν, δεν έχουμε καμία σχέση σαφώς όλα αυτά αλλάζουν οι απόψεις οι ιδέες και το ίδιο είναι ότι προσπαθούσαν για το καλύτερο για μας και μεις το ίδιο για τα δικά μας...»

«...Ε, ναι τα ξέρεις ήταν η γενιά που φεύγανε στο εξωτερικό, που αφήνανε τα παιδιά με τις γιαγιάδες με τους παππούδες, ποιά επαφή να υπάρχει όταν το παιδί θα έβλεπε το γονιό μετά από δύο χρόνια ή έστω μια φορά το χρόνο που θα 'ρχόταν ή που θα πήγαινε το παιδί να το πω έτσι εκδρομή στους γονείς τους, στο εξωτερικό ποια επαφή να υπάρχει; έλεγε έχω μία μάνα έναν πατέρα βέβαια δεν ήταν όλοι έτσι;...».

« και μεγάλωνα με τη γιαγιά μου και με άλλα τρία πρώτα ξαδέρφια ήταν πολύ ωραία τα χρόνια ήταν ανέμελα είναι και της ηλικίας ακριβώς δεν έχεις ούτε σχολείο ούτε τίποτα ως την πρώτη τάξη μετά που πήγα Γερμανία εκεί κάπου τους έβλεπα τους γονείς μου σα ξένους για αυτό εγώ έδωσα πολλά στα παιδιά μου γιατί ίσως επειδή ή ίδια μου αυτό που ήθελα να πάρω σε εκείνη την ηλικία δεν το είχα ποτέ. Ξεκίνησα εκεί πέρα κανονικά το σχολείο και όλα μου φαινόταν όλος ο κόσμος ξένος... να πάνε στη δουλειά τους σε μια ξένη χώρα και δεν ενδιαφερότανε δηλαδή τόσο πολύ να είναι κοντά στο παιδί, δεν μπαίνανε σε πιο βαθειά πράγματα, στα συναισθήματα του παιδιού».

Ακόμη και στις οικογένειες που δεν μετανάστευαν επικρατούσαν δυσμενείς οικονομικές συνθήκες, απώτερος στόχος ήταν «τα προς τω ζην». «Ναι άλλης εποχής οι άνθρωποι ήτανε πολύ διαφορετικοί οι άνθρωποι από ότι είμαστε εμείς δεν μπορώ να τους κατηγορήσω όμως έτσι δεν είναι; Υπήρχανε και γονείς που ήτανε εδώ αλλά τους απασχολούσε πιστεύω περισσότερο το σπίτι, πώς; Δηλαδή τους ενδιέφερε η δουλειά ε... αυτοί που ασχολιόντουσαν με τη γεωργία, να το πω, με τα χωράφια ο πατέρας το μόνο που τον ενδιέφερε πως θα φέρει, να το πω, το φαγητό στο σπίτι και η μητέρα πώς θα κάνει τις δουλειές του σπιτιού. Δηλαδή τα παιδιά για αυτούς ήτανε μία, είχαν τα παιδιά τους ξέρανε ότι θα μεγαλώσουνε, θα πάνε στο σχολείο, δεν τους ενδιέφερε να μάθουνε τι σκέφτεται αυτό το παιδί; τι θέλει αυτό το παιδί; Τι περνάει από το μυαλό του; Περνάει εφηβεία; να μιλήσω μαζί του; Να του μιλήσω ακόμα και για το σεξουαλικό τομέα; δηλαδή να του πω κάποια πράγματα, το θεωρούσανε ταμπού το να καθίσει ένας, μία μάνα να εξηγήσει στις κόρες να το πω έτσι...».

Πολλές συμμετέχουσες προτιμούν να μη βρίσκουν ομοιότητες με τις τακτικές διαπαιδαγώγησης των γονέων τους αλλά αντιλαμβάνονται ξεκάθαρα ότι οι επιρροές όχι μόνο είναι αρκετές αλλά διαπιστώνουν πολλά κοινά. Ο χαρακτήρας του παιδιού διαμορφώνεται με βάση τις γονικές επιρροές και μεγάλωνοντας κατανοούν την αμέριστη ευθύνη των γονέων.

Μπορεί να μην θέλουν να κάνουν τα ίδια λάθη που έκαναν οι γονείς τους αλλά πολλές φορές μπαίνουν σε αυτό το καλούπι και συνειδητοποιείς ότι αυτά που έκαναν οι γονείς σου, ότι πολλές φορές μπορεί να ήτανε το σωστό». Έτσι χαρακτηριστικά τονίζουν ότι:

«Ομοιότητες τώρα, θέλω δεν θέλω κάποιες ομοιότητες τις έχω, παρόλο που δεν τις θέλω και ξέρω ότι ... και δεν μου αρέσαν ποτέ, αλλά βλέπω και πιάνω τον εαυτό μου πολλές φορές έστω και μια κουβέντα να πω η οποία την είχα ακούσει από τους δικούς μου ... που δεν που δεν το έχω απορρίψει υποτίθεται ξέρεις δεν, δεν το θέλω αλλά βλέπω ότι το παράγω και 'γω..», «...πολλές φορές ο τρόπος που μιλάμε στα παιδιά, είναι ακριβώς ο τρόπος που μας μιλούσαν οι γονείς μας.».

Το υπέρμετρο άγχος για την αποτροπή εφαρμογής των τακτικών διαπαιδαγώγησης που βιώθηκαν στην παιδική ηλικία στις δικές τους οικογένειες δηλώνεται ως εξής: *«...αυτό ήθελα να το αποβάλλω από την αρχή, ήθελα να το αποβάλλω, ήταν το πρώτο πράγμα που έπρεπε να αποβάλλω όσο λέω και αν να μαλώνω και να τα χτυπάω θα πρέπει να ξέρουν ότι το κάνω από αγάπη, το κάνω για το καλό τους και να μη νοιώθουν ας πούμε ότι είμαι ο μπαμπούλας και δεν θα μπορούν ούτε να μου μιλήσουν, ούτε τίποτα για αυτό λέω περισσότερη κουβέντα που την κουβέντα την είχαμε με τη μαμά, το μπαμπά θυμάμαι μόνο φασαρίες φωνές, τίποτα, ζύλο και τέτοια, μόνο αυτά θυμάμαι τίποτα άλλο».*

Γενικότερα παρατηρείται από τις συμμετέχουσες ότι συνειδητοποιούν την επιρροή που έχουν λάβει από τις τακτικές διαπαιδαγώγησης που δέχτηκαν στην παιδική ηλικία. Με τη σειρά τους επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά και τις τακτικές που εφαρμόζουν σήμερα. Καταστάσεις που κατέκριναν ως παιδιά, τώρα τις επικροτούν, βλέποντάς τες πλέον από την οπτική των ενήλικων μητέρων.

«...βέβαια ήταν και πάρα πολύ θετικά στοιχεία που είχα πάρει από τους γονείς μου τα οποία είδα με επηρέασαν θετικά ναι, τα οποία δεν τα έδινα σημασία τότε εκείνα ή πράγματα τα οποία έβλεπα ή που τα θεωρούσα αρνητικά σαν παιδί σαν ενήλικας τώρα λέω είχε, ήξερε ο κυρ. Νίκος τι έκαμνε, η κυρά Μάρω και τους βγάζω και το καπέλο πολύ τους παλιούς που χωρίς να είναι μορφωμένοι και τέτοιο και αυτά, ήξεραν πάρα πολύ τι θα πούνε και πότε, και πότε θα το πουν...».

Όμως συνειδητοποιούν επίσης ότι οι τακτικές διαπαιδαγώγησης που άφησαν αρνητική ανάμνηση στη σκέψη τους καλό θα ήταν να αποφευχθούν, ενώ οι θετικές καλό θα ήταν να έρχονται στη μνήμη τακτικά και να αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση. Διδαχή όμως, πρέπει να αποτελεί και το γεγονός ότι οι και οι γονείς ήταν κάποτε παιδιά και βίωσαν παραπλήσιες συνθήκες στην ανατροφή τους. Θα ήταν ορθό να θυμούνται τι αισθάνονταν στην τρυφερή παιδική ηλικία, ποιά ήταν τα θέλω τους, ποιές ήταν οι έννοιες τους, ποιόι οι προβληματισμοί τους και τί τους ενοχλούσε γιατί τα συναισθήματα είναι διαχρονικά. Με αυτό τον τρόπο ίσως μπορούν να 'ρθουν πιο κοντά στα παιδιά τους. Οι γονείς δεν πρέπει να

περνούν σε λήθη τόσο εύκολα επηρεαζόμενοι από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν, αλλά να προσπαθούν να έρχονται στη θέση των παιδιών τους γιατί:

«...Αν ένας γονέας ξεχάσει τι έκανε ως παιδί την έχασε τη μπάλα ...και λέω ότι αν τα χάσεις το τι αισθανόσουν, τι ζούσες πως το ζούσες, δηλαδή μπορεί για μας αυτά να φαίνονται τραγικά αυτά τα περνάνε επιφανειακά δεν τα αγγίζουνε, δηλαδή περνάνε και φεύγουν, εμείς τα βλέπουμε και πανικοβαλλόμαστε και λέω αν χάσεις και ξεχάσεις τι έκαμνες εσύ εκείνα τα χρόνια έχασες το παιδί σου...»

«... ότι με ενοχλούσε σαν παιδί αυτά που σου έλεγα που είχα από το τέτοιο προσπαθώ να μη τα κάνω και το διακρίνω στην... καταστάσεις τις οποίες έζησα εγώ ως παιδί και ξέρω ακριβώς πώς αισθάνεται και προσπαθώ να την, το απαλύνω, ε.. δηλαδή μη ξεχνάμε τι άσχημο αισθανόμασταν εμείς αυτό είναι διαχρονικό ότι αισθανόμασταν εμείς θα το αισθάνονται τα παιδιά μας...»

«...και αυτό που λέγανε παλιά ότι δεν ήθελες να σου κάνουν μη το κάνεις αν ξέρεις ότι μπορεί να πεις και τι έπαθα εγώ αυτό που λένε τι έπαθα εγώ, τι έπαθα ...ναι το τέτοιο αυτό το κάτι που έπαθες, αν μπορείς να το αποφύγεις κάντο σαφώς και αν δεν μπορείς...»

3.2.4. Συζήτηση-Συμπεράσματα

Στη παρούσα έρευνα έγινε μια προσπάθεια διερεύνησης του φαινομένου της συναισθηματικής κακοποίησης από την οπτική των ελληνίδων μητέρων. Εξετάστηκε το πώς ορίζουν οι ελληνίδες μητέρες μέσα από τις μορφές συναισθηματικών αλληλεπιδράσεων με τα παιδιά τους τη συναισθηματική κακοποίηση και καταγράφηκαν οι απόψεις, οι αντιλήψεις, οι πεποιθήσεις τους, τα αίτια και οι επιπτώσεις του φαινομένου στα παιδιά. Αποτελέσματα ανέδειξαν τον συνδετικό κρίκο της πίεσης που υφίστανται οι μητέρες σε προσωπικό, διαπροσωπικό και κοινωνικό επίπεδο και το πώς επηρεάζει την αντίληψη και τις στάσεις τους για το υπό μελέτη φαινόμενο.

Η συναισθηματική κακοποίηση αποτελεί μία έννοια που δεν έχει εξεταστεί επαρκώς στον ελλαδικό χώρο. Η υπάρχουσα έρευνα πραγματοποιεί μια προσπάθεια διερεύνησης της συναισθηματικής κακοποίησης και καθίσταται σημαντική ως προς τις νύξεις προβληματισμού που θέτει μέσω των αποτελεσμάτων της αλλά και του βαθύτερου στοχασμού που προσδίδει για τις πολύπλοκες διαδικασίες σύνθεσης της αντίληψης και διαμόρφωσης των πεποιθήσεων και των στάσεων.

Μεγάλο ενδιαφέρον θα είχε να επαναληφθεί η έρευνα σε δείγμα που θα προερχόταν από ανδρικό πληθυσμό για τη γνωστοποίηση της άποψης των πατέρων σχετικά με την έννοια της συναισθηματικής κακοποίησης. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούσε να συγκριθούν οι ομοιότητες και οι διαφορές που πιθανόν θα προέκυπταν από τις απόψεις των δύο φύλων.

Επίσης θα ήταν ενδιαφέρον να διεξαχθεί η έρευνα και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας δεδομένου ότι η συγκεκριμένη έλαβε χώρα μόνο σε Νομούς της Β. Ελλάδας.

Κατά την παρουσίαση του φαινομένου της συναισθηματικής κακοποίησης έγινε κατανοητό ότι το οικογενειακό περιβάλλον στα πλαίσια του οποίου όταν επικρατούν μη αρμονικές συζυγικές σχέσεις και δυσμενείς συνθήκες γίνονται η αιτία για την έκθεση των παιδιών σε κίνδυνο, και ότι μορφές συναισθηματικής κακοποίησης που βιώνονται από αυτά μπορούν να αυξήσουν την ευπάθεια τους για αρνητικές επιπτώσεις.

Μικρή γνώση υπάρχει για τους παράγοντες που καθορίζουν το βαθμό στον οποίο μια εμπειρία συναισθηματικής κακοποίησης αποτελεί και προβλεπτικό παράγοντα για ψυχοκοινωνικές δυσλειτουργίες. Παράγοντες που συμπεριλαμβάνονται ως προγνωστικοί για μεγάλο βαθμό επικινδυνότητας στα παιδιά βρίσκονται υπό συζήτηση. Σ' αυτούς παρουσιάζονται οι: η συχνότητα, η ένταση, η διάρκεια της συναισθηματικής κακοποίησης, οι πρώιμες εμπειρίες ανατροφής, εγγενείς παράγοντες όπως το πώς βλέπει τον εαυτό του και τους άλλους, τις εσωτερικές και εξωτερικές αποδόσεις αιτιών, ο τρόπος συμπεριφοράς, οι στρατηγικές χειρισμού προβλημάτων, η αυτοεκτίμηση. Παράλληλα εξωτερικοί παράγοντες όπως: το σχολείο και η διαθεσιμότητα των υποστηρικτών σχέσεων. Το ζήτημα της τρωτότητας και των προστατευτικών παραγόντων φαίνεται να είναι πολυπαραγοντικό στην ανάπτυξη της ευπάθειας για ψυχολογικά, γνωστικά και κοινωνικά προβλήματα και μπορεί να εξηγήσει πώς κάποια παιδιά επιδεικνύουν επιτυχή προσαρμογή και ανθεκτικότητα μετά από την έκθεσή τους σε συνθήκες επικινδυνότητας (Iwaniec, Larkin, & Higgins, 2006).

Υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι η βία και η αυστηρότητα είναι φαινόμενα που εμφανίζονται στα σπίτια με υψηλή συχνότητα όπως και η έκθεση των παιδιών σε αυτή. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι μεγάλος αριθμός των παιδιών που είναι θεατές βίαιων επεισοδίων αναπτύσσουν ποικίλες αντιδράσεις αναλόγως της ευπάθειας τους και των κινδύνων που υπόκεινται στα πλαίσια του περιβάλλοντος στο οποίο ζουν. Μέλημα όλων θα ήταν να γίνει κατανοητός ο αντίκτυπος των επιπτώσεων στα παιδιά από τα περιστατικά βίας στα πλαίσια του οικογενειακού περιβάλλοντος και από την κακομεταχείριση που δέχονται. Εντούτοις εξαιτίας της δυσκολίας ενός συγκεκριμένου λειτουργικού ορισμού και της ύπαρξης διαφορετικών ορισμών στο τι συνιστά τη βία στην οικογένεια-και εξαιτίας της μεταβλητότητας των ερευνητικών μεθόδων στη συλλογή δεδομένων-υπάρχει ασυμφωνία στην καταγραφή δεδομένων στις επικρατούσες έρευνες. Η επικινδυνότητα των ανωτέρω συνθηκών και οι προστατευτικοί παράγοντες θα ήταν καλό να ερευνηθούν περαιτέρω για την ορθότερη και πιο ολοκληρωμένη πληροφόρηση των καταστάσεων της έκθεσης του παιδιού στην οικογενειακή βία (Osofsky, 2003).

Επίσης έρευνες που έχουν ως στόχο να προωθήσουν τις φωνές των παιδιών που έχουν υποστεί κακοποίηση και θυματοποίηση, πρωτίστως θα ήταν ορθό η συμμετοχή τους σε αυτές να διέπεται από τα δικαιώματα των παιδιών για προστασία, αυτοδιάθεση και ισοτιμία.

Θα ήταν καλό να ληφθούν υπόψη τα ηθικά διλλήματα για να στοχευθεί η ισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων για την προστασία και οποιασδήποτε πιθανής έκθεσης τους σε πόνο, τραύμα και το δικαίωμά τους να συμβουλευτούν τρόπους που μπορεί να τους επηρεάσουν. Η δυσκολία αυτή θα μπορούσε να γεφυρωθεί μέσω των ερευνών με την προβολή και επίδειξη ειδικών στρατηγικών που ως στόχο έχουν την ενδυνάμωση των παιδιών, την προάσπιση της ενημέρωσης και την ελαχιστοποίηση του κινδύνου κατά τη διάρκεια της εμπλοκής τους στις έρευνες (Mudaly & Goddard, 2009).

Συμπερασματικά η συναισθηματική κακοποίηση τα τελευταία χρόνια είναι αναγνωρίσιμη και ως ανεξάρτητη μορφή κακοποίησης που συνοδεύει την κακομεταχείριση των παιδιών με σημαντικές επιδράσεις στη ζωή τους. Είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο με ψυχοκοινωνικές διαστάσεις και φαίνεται ότι το ζήτημα της τρωτότητας και των προστατευτικών παραγόντων είναι πολυπαραγοντικό στην ευπάθεια ανάπτυξης δυσλειτουργιών στην παιδική και ενήλικη ζωή. Μέλημα αποτελεί η κατανόηση των επιπτώσεων στην ψυχική υγεία των παιδιών και των γενικότερων παραμέτρων της ώστε να εστιαστεί η προσοχή σε αποτελεσματικές μεθόδους πρόληψης και μεσολάβησης για να μειωθεί η αρνητική επιρροή της αλληλεπίδρασης στη σχέση γονέα-παιδιού.

3.3. Αναστοχασμός

Στην ποιοτική έρευνα είναι δύσκολο ο ερευνητής να αφανίσει τις επιρροές της υποκειμενικότητας του όταν ο ίδιος συλλέγει πληροφορίες, κωδικοποιεί τα δεδομένα και παρουσιάζει τις εμπειρίες των συμμετεχόντων. Η αλληλεπίδραση μεταξύ ερευνητή και συμμετεχόντων ξεκινάει από την πρώτη στιγμή, από την πρώτη επαφή, από το στάδιο της δειγματοληψίας όπου η γνώση, οι αξίες και οι εμπειρίες των δύο μερών επηρεάζουν την διαδικασία και την εξέλιξη της. Μέσα από την μέθοδο των συνεντεύξεων ο ερευνητής μπορεί να επηρεάσει τους ερωτώμενους κατά τη διάρκεια της ανταλλαγής λεκτικών και μη λεκτικών μηνυμάτων και στην κωδικοποίηση αλληλεπιδρά με τα κείμενα που προέκυψαν από τις απομαγνητοφωνήσεις των συνεντεύξεων έχοντας μια προηγούμενη γνώση του φαινομένου που μελετάται ασκώντας πιθανόν μια σχετική επιρροή στον τρόπο κατανόησης τους (Φραγκιαδάκη, 2010). Άλλωστε ο ποιοτικός ερευνητής και η ποιοτική έρευνα δεν μπαίνουν σε καλούπια ούτε μπορεί να προκαθοριστεί αλλά η «ποιοτική έρευνα παίρνει κάθε φορά μια δική της ζωή και εξελίσσεται όπως σχεδόν ένας ζωντανός οργανισμός, δίχως υποχρεωτικά να γνωρίζουμε πώς θα είναι στο μέλλον ούτε πώς και πότε θα τελειώσει» (Μαντζούκας, 2007).

Σύμφωνα με τη μέθοδο της παραδοσιακής θεμελιωμένης θεωρίας ο ερευνητής ανακαλύπτει κάτι που ήδη υπάρχει στα δεδομένα ενώ σύμφωνα με άλλες εκδοχές τα δεδομένα δεν αναδύονται αλλά συν-κατασκευάζονται από κοινού του ερευνητή και των συμμετεχόντων. Μπορεί να επιλεγθεί ένα πιστό υπόδειγμα κωδικοποίησης ή μία πιο ευέλικτη

τεχνική ανάλυσης. Το σίγουρο είναι ότι η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του ερευνητή και του ερωτώμενου σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας και κυρίως στα πλαίσια της συνέντευξης είναι εξαιρετικά ιδιαίτερη, σημαντική και πιθανόν να αποτελεί μια σχέση που προφανώς μπορεί να επηρεάσει σε κάποιο βαθμό τον ίδιο τον ερευνητή.

Στόχος του ερευνητή είναι η διάγνωση του εσωτερικού κόσμου των συνεντευξιζόμενων παρά η ιεράρχηση και ταξινόμηση των πληροφοριών που του παρέχονται κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής της έρευνας (Rubin & Rubin, 1995).

Η συγκεκριμένη ερευνητική εργασία μελέτησε ένα φαινόμενο ιδιαίτερα πολύπλοκο και παράλληλα εξαιρετικά ενδιαφέρον. Αποτέλεσε πρόκληση η ανυπαρξία παρόμοιων ερευνών στον ελλαδικό χώρο αλλά κυρίως η δυσκολία δημιουργίας συγκεκριμένου ορισμού εξαιτίας της περιπλοκότητας στην αξιολόγηση και στη μέτρηση της συναισθηματικής κακοποίησης. Δελεαστική ήταν η διαδικασία ανακάλυψης της ύπαρξης γνώσης ή μη από τη μεριά των μητέρων σχετικά με την έννοια της συναισθηματικής κακοποίησης και του τρόπου σύνθεσης της αντίληψης τους για το υπό μελέτη φαινόμενο. Το ίδιο δελεαστικό αποτέλεσε η γνώση των μορφών αλληλεπίδρασης με τα παιδιά, των τακτικών διαπαιδαγώγησης που εφαρμόζουν, του τρόπου οριοθέτησης, της επιβολής πειθαρχίας, των μεθόδων επίλυσης προβλημάτων και διεκπεραίωσης κρίσεων στην οικογένεια. Μέσα από τη σκοπιά των μητέρων αναλογιζόμενες τη δική τους παιδική ηλικία, σκεπτόμενες τις ομοιότητες και τις διαφορές που εντόπισαν στις στρατηγικές διαπαιδαγώγησης που εφαρμόστηκαν έγινε μια προσπάθεια κατανόησης της πολυπαραγοντικής διάστασης της σύνθεσης μιας αντίληψης και συγκεκριμένα της έννοιας της συναισθηματικής κακοποίησης.

Κατά τη διάρκεια της όλης διαδικασίας προσωπικά είχα γίνει ακροατής απλών και σύνθετων σκέψεων των συμμετεχόντων στην έρευνα και όφειλα οι απαντήσεις που λάμβανα να μην ταυτίζονται με τις προϋπάρχουσες γνώσεις μου με το πιθανό ενδεχόμενο να προβώ σε ερμηνείες που πιθανόν υπήρχαν στη δική μου σκέψη. Θεωρώ ότι έπρεπε να παραμείνω ανεπηρέαστη, αφουγκρασμένη τον λόγο, την δική τους αλήθεια και τη σκέψη που μου εμπιστευόταν η κάθε συμμετέχουσα ως προς τις απαντήσεις που έδινε. Υπήρξε ουσιαστική αλληλεπίδραση που πολλές φορές προσωπικά με έφερε και σε δύσκολη θέση. Οι μητέρες αρκετές φορές, περίμεναν την επιθυμητή για αυτές επιβεβαίωση και τη βλεμματική ανταπόκριση στα λεγόμενά τους, με την έννοια της επιβράβευσης ή την δήλωση της σύμφωνης γνώμης από μένα. Οι ερωτώμενες ένιωθαν ότι έπρεπε να δώσουν σωστές απαντήσεις ή ανησυχούσαν εάν τα λεγόμενά τους ήταν λανθασμένα και περίμεναν με αγωνία τη δική μου ανταπάντηση. Κάποιες από αυτές θα ήθελαν να είχαν προετοιμαστεί έχοντας προηγούμενη γνώση του θέματος που θα διαπραγματευόμασταν για να πάρουν μέρος στη συνέντευξη ώστε να είναι πιο ουσιαστική η βοήθειά τους στη συνολική διαδικασία της έρευνας. Έτσι όφειλα να επιδείξω σημαντικές επικοινωνιακές δεξιότητες προκειμένου να επιτύχω την εκμείωση του λόγου τους σε βάθος κάτι που ομολογώ ότι δεν ήταν εφικτό με

όλες τις συμμετέχουσες. Παρατηρήθηκε κάποιες φορές δυσκολία στην έκφραση βιωματικών εμπειριών και πολλές φορές δίνονταν απαντήσεις με επαναληπτική διάθεση και χαρακτήρα. Σε αυτές τις περιπτώσεις βοηθήθηκα ενθαρρύνοντας, προτρέποντας τις συμμετέχουσες να συνεχίσουν και επαναλαμβάνοντας συνοπτικά τα μέχρι τώρα λεγόμενά τους. Υπήρξαν στιγμές που οι μητέρες ζήτησαν να διακοπεί η διαδικασία λόγω συναισθηματικής φόρτισης και συνεχίστηκε μόνο κατόπιν δικής τους προτροπής. Επίσης πιστεύω ότι αρκετές φορές δυσκολεύτηκαν να κατανοήσουν πλήρως τις διαφορές που τέθηκαν στις ερευνητικές ερωτήσεις παρόλη την απλή και σαφή διατύπωσή τους. Γενικά όμως αισθάνθηκα ότι στο σύνολο οι συμμετέχουσες είχαν ανάγκη να μιλήσουν και ότι πραγματικά απόλαυσαν τη διαδικασία της συνέντευξης έχοντας τη διάθεση και την προθυμία να βοηθήσουν για να προσφέρουν χρήσιμες πληροφορίες στη ερευνητική διαδικασία.

Η συλλογή, η απομαγνητοφώνηση και κυρίως η κωδικοποίηση των δεδομένων δεν αποτέλεσε εύκολη διαδικασία. Χρειάστηκε επιμονή και υπευθυνότητα για να επιτευχθεί η λεπτομερής και ακριβής κατηγοριοποίηση των εννοιών που προέκυψαν από τα δεδομένα. Σε αυτό το στάδιο η βοήθεια της επόπτριας μου κας. Τριλίβα ήταν πολύτιμη αφού με την αμέριστη συμπαράσταση και υποστήριξη της, κατορθώσαμε να αναδείξουμε με σαφήνεια τις κατηγορίες και τις εννοιολογικές νοηματοδοτήσεις που προσέδωσαν οι συμμετέχουσες για την έννοια της συναισθηματικής κακοποίησης. Προσωπικά θεωρώ πολύ σημαντικό στοιχείο τη διάδραση μεταξύ των ερευνητών καθώς και την ανάδειξη συναισθημάτων ως αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης κυρίως όταν ο στόχος είναι κοινός για την καλύτερη και εύστοχη τοποθέτηση των δεδομένων. Ουσιαστικά γίνεται μνεία από μέρους για την συνεργατική μας σχέση και κυρίως για την ανατροφοδότηση που έλαβα μέσα από τις συναντήσεις που είχα με την επόπτριά μου αφού η ανάγκη μου για συνεργασία και καθοδήγηση ήταν μεγάλη. Ακολουθώντας κατά βήμα τις συμβουλές που μου υπέδειξε καθ' όλη τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας και καταβάλλοντας το μέγιστο των δυνατοτήτων θεωρώ ότι επιτεύχθηκε το βέλτιστο δυνατό αποτέλεσμα.

Γενικότερα η συγκεκριμένη μορφή της πτυχιακής εργασίας με τη μορφή της ερευνητικής διαδικασίας πιστεύω ότι προσωπικά με οδήγησε και με βοήθησε στο άνοιγμα των πυλών για την παραγωγή συνθετικής σκέψης και πολλαπλών ικανοτήτων. Κατά τη γνώμη μου, με αυτό τον τρόπο επιτεύχθηκε η ουσιαστική διαφοροποίηση από την κλασική φορμαλιστική βιβλιογραφική μέθοδο πτυχιακών εργασιών που επικεντρώνεται στην απλή συλλογή και παράθεση πληροφοριών που συνήθως θέλει τους φοιτητές παθητικούς δέκτες συσσωρευμένων γνώσεων. Η πολύπλοκη διαδικασία της έρευνας, από την αρχή με τη σύλληψη της ιδέας, τη δημιουργία των ερευνητικών ερωτημάτων, τις συνεντεύξεις, τις απομαγνητοφωνήσεις, τη συλλογή και τη κωδικοποίηση δεδομένων μέχρι την συγγραφή της έρευνας αποτυπωμένη σε χαρτί αποτελεί μια εξαιρετικά δημιουργική και παραγωγική «μέθοδο μάθησης». Η ενεργή συμμετοχή μου ως ερευνήτρια στα στάδια της διαδικασίας και

η αλληλεπίδρασή μου με τα δεδομένα με βοήθησαν να αφυπνίσω και να διευρύνω τη σκέψη μου, να καταλάβω τη βιωματική κατάρτιση, να αναδείξω δεξιότητες, να εκδηλώσω συναισθήματα για να κατοχυρωθεί με μοναδικό τρόπο μέσω της διττής μεθόδου-θεωρίας και πρακτικής άσκησης-η μάθηση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ n=21												
ΗΛΙΚΙΑ:												
32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	
2				3	2	4		3	3	3	1	(ΜΟ: 38.47)
ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ:						ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ						
ΧΩΡΙΟ/ΚΩΜΟΠΟΛΗ				3		ΧΩΡΙΟ/ΚΩΜΟΠΟΛΗ				7		
ΠΟΛΗ <150.000 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ				16		ΠΟΛΗ <150.000 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ				13		
ΠΟΛΗ >150.000 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ				2		ΠΟΛΗ >150.000 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ				1		
ΑΔΕΛΦΙΑ												
(0-1)				(2-3)				(3-4)				
9				8				4				
ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΓΟΝΕΩΝ :						ΕΛΛΗΝΙΚΗ			ΜΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ			
						20			1			
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΓΟΝΕΩΝ:												
ΠΑΤΕΡΑΣ						ΜΗΤΕΡΑ						
ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΟΣ				3		ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΗ				2		
ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ				12		ΑΠΟΦΟΙΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ				16		
ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ				1		ΑΠΟΦΟΙΤΗ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ				1		
ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΛΥΚΕΙΟΥ				2		ΑΠΟΦΟΙΤΗ ΛΥΚΕΙΟΥ				1		
ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΑΕΙ/ΤΕΙ				3		ΑΠΟΦΟΙΤΗ ΑΕΙ/ΤΕΙ				1		
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ						ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ						
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΟ						ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΟ						
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΓΟΝΕΩΝ:												
ΠΑΤΕΡΑΣ						ΜΗΤΕΡΑ						
ΑΝΕΡΓΟΣ						ΑΝΕΡΓΗ						
ΟΙΚΙΑΚΑ						ΟΙΚΙΑΚΑ						9
ΑΥΤΟΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΣ				5		ΑΥΤΟΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΗ				2		
ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ				1		ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ						
ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ				1		ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ				2		
ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΣ				12		ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΣ				5		
						ΑΓΡΟΤΙΣΣΑ				1		

ΜΕΓΑΛΩΣΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕ ΤΑ ΑΔΕΛΦΙΑ ΜΟΥ

ΝΑΙ	19	ΑΝ ΟΧΙ, ΜΕ ΠΟΙΟΥΣ;
ΟΧΙ	2	1. ΘΕΙΑ 2. ΠΙΑΓΙΑ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ:

ΑΓΑΜΗ	
ΕΓΓΑΜΗ	19
ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΗ	1
ΧΗΡΑ	1
ΣΕ ΔΙΑΣΤΑΣΗ	

ΕΓΓΑΜΗ (ΕΤΗ)

5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
	1	1	3	1	1			4	1	2	1	1								1
(ΜΟ: 10.23)																				

ΑΝ ΕΧΕΤΕ ΠΑΝΤΡΕΥΤΕΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΑΠΟ ΜΙΑ ΦΟΡΕΣ, ΑΝΑΦΕΡΑΤΕ :----

ΗΛΙΚΙΑ ΠΡΩΤΟΥ ΓΑΜΟΥ
ΗΛΙΚΙΑ ΕΠΟΜΕΝΩΝ ΓΑΜΩΝ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ

1	2	3	4	5	
4	14	2		1	(ΜΟ: 2)

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ:**ΜΗΤΕΡΩΝ****ΣΥΖΥΓΟΥ**

ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΟΣ		ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΟΣ	
ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ		ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	1
ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ	2	ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ	4
ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΛΥΚΕΙΟΥ	7	ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΛΥΚΕΙΟΥ	7
ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΑΕΙ/ΤΕΙ	8	ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΑΕΙ/ΤΕΙ	6
ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΙΕΚ	4	ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΙΕΚ	2
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ		ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ	1
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΟ		ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΟ	

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΕΥΝΤΕΥΞΗΣ	
1.	Τι είναι η κακοποίηση παιδιών
2.	Ποιες μορφές κακοποίησης μπορείτε να ονομάσετε
3.	Τι είναι η συναισθηματική/ ψυχολογική κακοποίηση
4.	Τι κάνει ένας γονέας που συναισθηματικά κακοποιεί τα παιδιά του
5.	Τι λέει ένας γονέας που συναισθηματικά κακοποιεί τα παιδιά του
6.	Ποιες τακτικές διαπαιδαγώγησης χρησιμοποιεί ένας γονέας που κακοποιεί τα παιδιά του
7.	Τι ρόλο μπορεί να παίζουν οι σχέσεις μεταξύ ζεύγους και γενικότερα οι οικογενειακές συνθήκες στη συναισθηματική κακοποίηση του παιδιού
8.	Ποιες επιπτώσεις πιστεύετε ότι η μπορεί να έχει η συναισθηματική κακοποίηση στη ψυχική υγεία των παιδιών
9.	Με ποιους τρόπους καταφέρνετε να διδάξετε πως να χειρίζονται τα παιδιά σας κάποιο πρόβλημα , ένα θέμα που τους απασχολεί ή να θέσετε όρια και πειθαρχία
10.	Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές εντοπίζετε συγκρίνοντας τις τακτικές διαπαιδαγώγησης που εφαρμόζετε με αυτές των γονιών σας
11.	Με ποιους τρόπους θα μπορούσε να μειωθεί η συναισθηματική κακοποίηση

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ

- *Πίεση, καταπίεση*
- *Ανυπαρξία ελευθερίας* στην έκφραση, εκτόνωση και στον αυθορμητισμό
- *«Η γλώσσα κόκκαλα δεν έχει και κόκκαλα τσακίζει»:* λεκτική βία, φωνές, αρνητική φρασεολογία, υβρεολόγιο, κατηγορίες, κριτική, λεκτική πρόκληση, χαρακτηρισμοί με «ετικέτες», προσβολή, στιγματισμός, *απαξίωση:* εκμηδενισμός, αποθάρρυνση, επίπληξη στα αδύνατα σημεία του χαρακτήρα
- *Επιβολή* γονεϊκής άποψης και ισχύος: έλεγχος, εξαναγκασμός, άσκηση εξουσίας, απαιτήσεις σύμφωνα με τα «θέλω» του γονέα, τα «όχι» και τα «πρέπει», εκβιασμός, απαγόρευση, απειλή
- *Στέρηση* αγάπης, φροντίδας, επιθυμιών, *χειραγώγηση μέσω στέρησης* πραγμάτων & αγαθών, *αναβολή ικανοποίησης αναγκών, παραμέληση, αδιαφορία,* η μη έκφραση αγάπης, η μη ανταπόκριση στα «θέλω», η μη επικοινωνία
- Πρόκληση *φόβου* και *τρόμου, ότι ταραίζει το συναίσθημα του παιδιού*
- Παρουσία σε *γονεϊκές προστριβές* και *άσχημες οικογενειακές συνθήκες*
- *Διάκριση, σύγκριση,* μη ευνοϊκή μεταχείριση, έκφραση ευαισθησίας και εκδήλωση συμπάθειας σε ένα παιδί σε σχέση με τα αδέρφια του.
- Τιμωρία με τη μορφή *απομόνωσης* (κλείσιμο σε δωμάτιο)
- *Χειροδικία*

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.

ΓΙΑΤΙ ΥΦΙΣΤΑΤΑΙ Η ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

- Προστριβές- καυγάδες μεταξύ συζύγων, ακατάλληλη οικογενειακή ατμόσφαιρα και συνθήκες
- Τα «όχι» και τα «πρέπει» που επιτάσσει η κοινωνία, συμπεριφορά βάσει κοινωνικών κανόνων & στερεοτύπων
- Αποθιμένα, ανασφάλειες, πρότυπα & προσδοκίες γονέων
- Εργασία, καθημερινή ταλαιπωρία, πολλαπλοί ρόλοι, στενότητα χρόνου, οικονομικά προβλήματα, άγχος, νεύρα, stress
- Από αγάπη γονέων με σκοπό τον συνετισμό, την αποφυγή λαθών και μη παραβίαση ορίων.
- Διαφορετικότητα του παιδιού
- Από φόβο και τρόμο γονέων λόγω πολλαπλών κινδύνων
- Διαθέτουν βιώματα παρόμοιων εμπειριών
- Χαρακτήρας γονέα
- Ανάλυση γονεϊκού ρόλου από « λάθος»
- Γονείς ψυχικά ασθενείς & γονείς με ψυχολογικά προβλήματα
- Υπαρξη αντιζηλίας στη σχέση γονέα-παιδιού

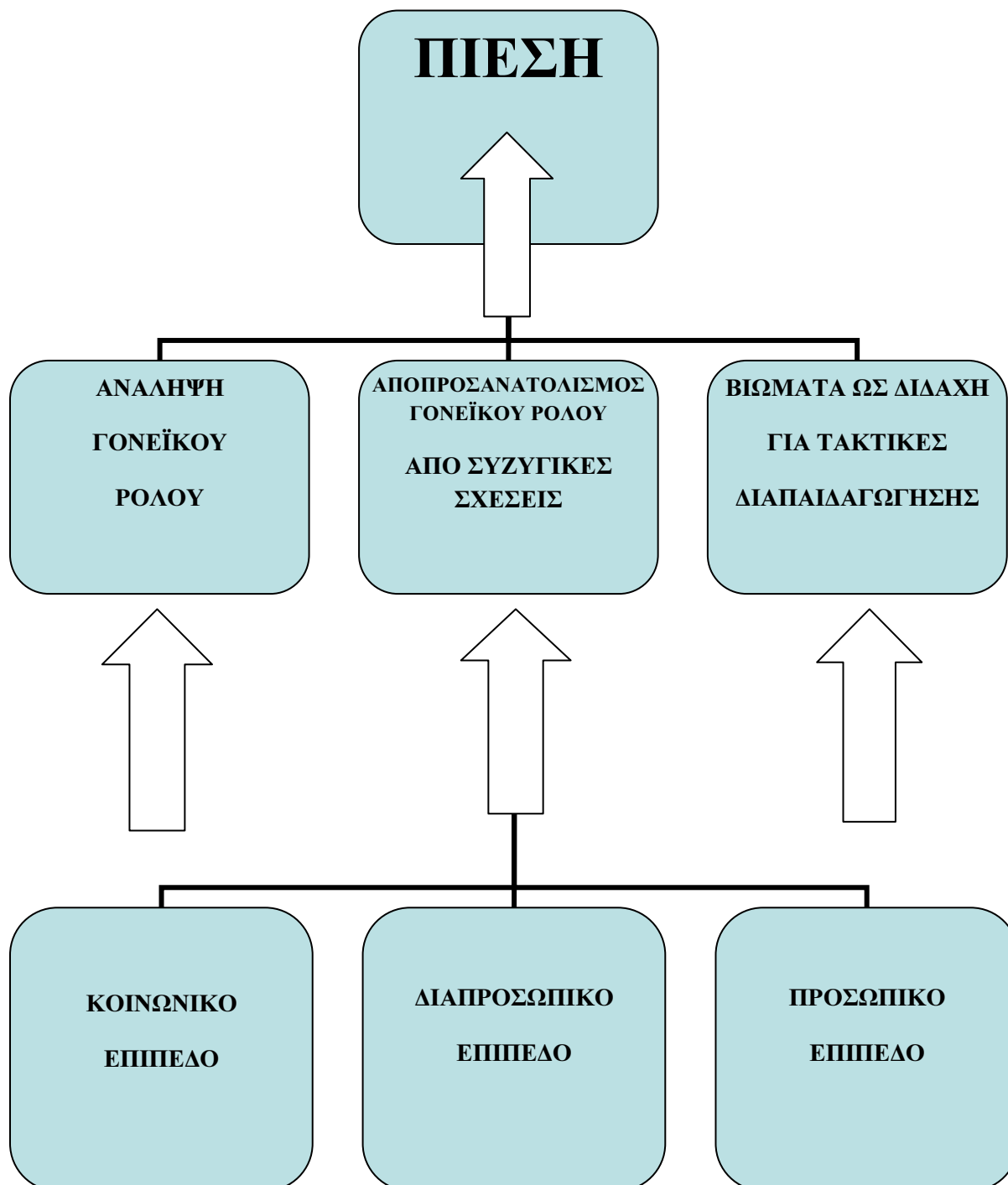
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

- *Εξωτερίκευσης της συμπεριφοράς* (επιθετικότητα, φωνές, χτυπήματα, θυμός, περιέργες αντιδράσεις, εκρήξεις, νεύρα, ξεσπάσματα, αγριότητες, επαναστάσεις, βία, εριστικότητα, υστερία, τάσεις φυγής, πράξεις για να τραβήξουν την προσοχή των γονέων και πράξεις εναντίον των γονέων).
- *Εσωτερίκευσης της συμπεριφοράς* (εσωστρέφεια, ντροπή, ψυχοπλάκωμα, γκρίνια, κλείσιμο στον εαυτό, κατάθλιψη, επιδίωξη ηρεμίας, ησυχίας, είναι στεναχωρημένα, αγέλαστα, ρημαγμένα, άβουλα, δεν διασκεδάζουν, δεν κοινωνικοποιούνται, αισθάνονται περιορισμένα, σφιγμένα, ανασφαλή.)
- *Μάθηση* (πορεία και απόδοση στο σχολείο, συγκέντρωση, προσοχή, μαθησιακά προβλήματα, δυσλεξία).
- *Στη δυναμική στον επαγγελματικό, διαπροσωπικό τομέα* (κλωνισμός εμπιστοσύνης & επικοινωνίας, αδυναμία αγωνιστικότητας, να κρατήσει τα «ινία» της ζωής, δημιουργίας στόχων, δυσκολία στις συναναστροφές, στις στενές σχέσεις, στο παιχνίδι, προβλήματα ενσωμάτωσης σε ομάδα, δυσκολία συμβίωσης)
- *Απόκτηση φοβιών* (φοβισμένα, τρομοκρατημένα, άτολμα στην κοινωνία και απέναντι στους γονείς)
- *Στροφή σε κακές παρέες και συμμορίες* (παραβατική συμπεριφορά κλοπές, ναρκωτικά)
- *Ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη*, στην *ψυχολογική απαρτίωση*, στον *ψυχικό κόσμο* (εμπόδια στην ανάπτυξη του εαυτού)
- *Αυτοπεποίθηση* (έλλειψη πίστης στον εαυτό, υποβιβασμός, αίσθηση μειονεξίας)
- *Στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και της προσωπικότητας*
- *Ενοχοποίηση* για την πρόκληση και συντήρηση οικογενειακών προβλημάτων.
- *Μελλοντική επανάληψη συμπεριφοράς* (κακοποίηση συζύγου και παιδιών)
- *Πρόκληση ασθένειας και τάσεις αυτοκτονίας*
- *Απομάκρυνση ή προσκόλληση του παιδιού με γονέα (δεσμός)*

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

ΣΧΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗ ΘΕΜΕΛΙΩΜΕΝΗ ΔΟΜΗΣΗ ΘΕΩΡΙΑΣ

Σε ότι αφορά τα αίτια για τις μορφές διαπαιδαγώγησης ή των αλληλεπιδράσεων, οι μητέρες ανέδειξαν τον συνδεδετικό κρίκο της «πίεσης» α) που ασκείται από την κοινωνία για την ανάληψη του γονεϊκού ρόλου, β) που βιώνεται στις σχέσεις του συζυγικού ζεύγους φτάνοντας στον αποπροσανατολισμό του γονεϊκού ρόλου, και γ) που λαμβάνεται από προσωπική εμπειρία και αποτελεί διδαχή για τις τακτικές διαπαιδαγώγησης. Η έννοια της συναισθηματικής κακοποίησης συντίθεται από τις παραπάνω κατηγορίες και επεξηγεί τον τρόπο με τον οποίο οι μητέρες διαμορφώνουν την αντίληψή τους και τις στάσεις τους για το υπό μελέτη φαινόμενο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγάθωνος, Ε. (1987). Κακοποίηση-παραμέληση παιδιών όπως παρατίθεται στο βιβλίο: *Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής, ψυχοκοινωνικά θέματα*. επ. Τσιαντής, Γ., & Μανωλόπουλος, Σ. Αθήνα: Καστανιώτη σελ.347-379.
- Agathonos, H. (1983). Institutional Child Abuse in Greece: Some Preliminary Findings. *Child Abuse and Neglect*, 7, 71-74.
- Agathonos, H. (1988). First European Congress on Child Abuse and Neglect, Rhodes, Greece, April 6-10, 1987. *Child Abuse and Neglect*, 12,123-128.
- Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, Ε. (1991). *Κακοποίηση, παραμέληση παιδιών. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Agathonos-Georgopoulou, H. (1992). Cross-Cultural Perspectives in Child Abuse and Neglect. *Child Abuse Review*, 1, 80-88.
- Agathonos-Georgopoulou, H. (1997). Child Maltreatment in Greece: A Review of Research. *Child Abuse Review*, 6, 307-311.
- Agathonos-Georgopoulou, H., & Browne, K. D. (1997). The Prediction of Child Maltreatment in Greek Families. *Child Abuse and Neglect*, 21, 721-733.
- Βαμβούκας, Ι. Μ. (2007). *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Changa, J. J., Theodore, A. D., Martin, S. L., & Runyan, D. K. (2008). Psychological abuse between parents: Associations with child Maltreatment from a population-based sample. *Child Abuse & Neglect*, 32, 819-829.
- Chahal, C. M., & Cawson, P. (2005). Measuring child maltreatment in the United Kingdom: A Study of The Prevalence of Child Abuse and Neglect. *Child Abuse & Neglect*, 29, 969-984.
- Cicchetti, D., Rogosch, F. A., Howe, M, L., & Toth, S. L.(2010). The Effects of Maltreatment and Neuroendocrine Regulation on Memory Performance. *Child Development*, 81, (5), 1504-1519.
- Croy, I., Schellong, J., Joraschky, P., & Hummel, T. (2010). PTSD, But not Childhood Maltreatment, Modifies Responses to Unpleasant Odors. *International Journal of Psychophysiology*, 75, 326-331.
- Donald, T. (2005). Emotional Abuse. CHILDREN/Emotional Abuse 358-363.
- Doyle, C. (1997). Emotional Abuse of Children: Issues for Intervention. *Child Abuse Review*, 6, 330-342.
- Ethier, L. S., Lemelin, J. P., & Lacharite, C. (2004). A longitudinal study of the effects of chronic maltreatment on Children's behavioral and emotional problems. *Child Abuse & Neglect*, 28, 1265-1278.

- Fani, N., Bradley-Davino, B., Ressler, K. J., & McClure-Tone, E. B. (2010). Attention Bias In Adult Survivors of Childhood Maltreatment with and Without Posttraumatic Stress Disorder. *Cogn Ther Res* (Under press).
- Fereti, I. & Stavrianaki, M. (1997). The use of physical punishment in the Greek family: Selected socio-demographic aspects". *International Journal of Child and Family Welfare*, 2 (3), 66, 206-216.
- Frederick, J., & Goddard, C. (2007). Exploring the Relationship between Poverty, Childhood Adversity and Child Abuse from the Perspective of Adulthood. *Child Abuse Review*, 16, 323-341.
- Gabalda, M. K., Broth, M. R., Thomson, M. P., & Kaslow, N. J. (2009). Research on Correlates and Outcomes of Abuse Children's Emotional Abuse and Relational Functioning: Social Support and Internalizing Symptoms as Moderators. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 2, 179-197.
- Garbarino, J. (1976). A Preliminary Study of Some Ecological Correlates of Child Abuse: The Impact of Socioeconomic Stress on Mothers. *Society for Research in Child Development*, 47, 178-184.
- Garland, A. F., Landsverk, J. L., Hough, R. L., & Ellis-Macleod, E. (1996). Type of Maltreatment as a Predictor of Mental Health Service Use for Children in Foster Care. *Child Abuse & Neglect*, 20, 675-688.
- Gelder, M. G., Lopez-Ibor, J. J., Andreasen, N. (2008). *Oxford Σύγχρονη Ψυχιατρική*, Oxford University Press. Αθήνα: Ιατρικές Εκδόσεις Πασχαλίδη.
- Gibb, B. E., & Abela, J., R. Z. (2008). Emotional Abuse, Verbal Victimization, and the Development of Children's Negative Inferential Styles and Depressive Symptoms. *Cogn Ther Res*, 32,161-176.
- Glaser, D. (2002). Emotional Abuse and Neglect (Psychological Maltreatment): A Conceptual Framework. *Child Abuse & Neglect*, 26, 697-714.
- Glaser, D. & Prior, V. (1997). Is the Term Child Protection Applicable to Emotional Abuse?. *Child Abuse Review*, 6, 315-329.
- Glaser, D., Prior, V., & Lynch, M. A. (2001). Emotional Abuse and Emotional Neglect: Antecedents, Operational Definitions and Consequences. York: BASPCAN.
- Hatzichristou, C. & Papadatos, Y. (1993). Juvenile Delinquents' perceptions of Childhood Parental Rearing Patterns. *Child Abuse and Neglect*, 17, 487-494.
- Herrenkohl, T. I., & Herrenkohl, R. C. (2007). Examining the Overlap and Prediction of Multiple Forms of Child Maltreatment, Stressors, and Socioeconomic Status: A Longitudinal Analysis of Youth Outcomes, *J Fam Viol*, 22, 553-562.

- Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού. (2008). *Μελέτη δημιουργίας επιδημιολογικών εργαλείων διαρκούς επιτήρησης της περίπτωσης κρουσμάτων κακοποίησης-παραμέλησης παιδιών*. Αθήνα.
- Iwaniec, D. (1997). An Overview of Emotional Maltreatment and Failure-to-Thrive. *Child Abuse Review*, 6, 370-388.
- Iwaniec, D., Larkin, E., & Hingins, S. (2006). Research Review: Risk and resilience in cases of emotional abuse. *Institute of Child Care Research: Child and Family Social Work*, 11, 73-82.
- Κατάκη, Δ. Χ. (1984). *Οι Τρεις Ταυτότητες της Ελληνικής Οικογένειας: Ψυχοκοινωνικές διεργασίες*. Αθήνα: Κέδρος.
- Kim, J., & Cicchetti, D. (2006). Longitudinal Trajectories of Self-System Processes and Depressive Symptoms among Maltreated and Nonmaltreated Children. *Child Development*, 77, (3), 624- 639.
- Kent, A., & Walle, G. (2000). Childhood Emotional Abuse and Eating Psychopathology. *Clinical Psychology Review*, 7, 887-903.
- Kokkevi, A., & Agathonos, H. (1987). Intelligence and Personality Profile of Battering Parents in Greece: A Comparative Study. *Child Abuse and Neglect*, 11, 93-99.
- Law, J., & Conway, J. (1992). Effect of Abuse and Neglect on the Development of Children's Speech and Language. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 34, 943-948.
- Loue, S. (2005). Redefining the Emotional and Psychological Abuse and Maltreatment of Children Legal Implications. *The Journal of Legal Medicine*, 26, 311-337.
- Mantzoukas, S. (2004). Issues of representation within qualitative inquiry. *Qual Health Res* 14, 994-1007.
- Μαντζούκας, Σ. (2007). Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα. Η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η παρουσίαση. *Ανασκόπηση Νοσηλευτική*, 46 (1), 88-98.
- Maroulis, H. (1979). Child abuse: The Greek scene. *Child abuse and Neglect*, 3, 185-190.
- Morse, M. J. (1994). *Critical issues in qualitative research methods*. Thousand Oaks, Sage Puble.
- Μουζακίτης, Χ. (1987). Η κακοποίηση των παιδιών. Γενική θεώρηση και διεθνής προοπτική όπως παρατίθεται στο βιβλίο: *Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής, ψυχοκοινωνικά θέματα* επ. Τσιαντής, Γ., & Μανωλόπουλος, Σ. Αθήνα: Καστανιώτη σελ.381-403.
- Mudaly, N., & Goddard, C. (2009). The Ethics of Involving Children who have been Abused in Child Abuse Research. *International Journal of Children's Rights*, 17, 261-281.
- O' Hagan, K. P. (1995). Emotional and Psychological Abuse: Problems of Definition. *Child Abuse & Neglect*, 19, 449-461.
- O' Hagan, K. (2006). *Identifying Emotional and Psychological Abuse*. A Guide for Childcare Professional: Open University Press.

- Osofsky, J. D. (2003). Prevalence of Children's Exposure to Domestic Violence and Child Maltreatment: Implications for Prevention and Intervention. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6, (3), 161-169.
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Α. Ε. (2008). Μεθοδολογία Ποιοτικής Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες και Συνεντεύξεις. *Open Education-the Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 4, 1
- Powers, A., Ressler, K. J., & Bradley, R. G. (2009). The Protective Role of Friendship on the Effects of Childhood Abuse and Depression. *Depression and Anxiety*, 26, 46-53.
- Πρεκατέ, Β., & Γιωτάκος, Ο. (2005). *Οδηγός Εκπαιδευτικών και Γονέων για την Ανίχνευση της Παιδικής Κακοποίησης*. Αθήνα, Ιατρικές Εκδόσεις: ΒΗΤΑ.
- Raes, F., & Hermans, D. (2008). On the Mediating Role of Subtypes of Rumination in the Relationship Between Childhood Emotional Abuse and Depressed Mood: Brooding Versus Reflection. *Depression and Anxiety*, 25, 1067-1070.
- Robson, C. (2007). *Η Έρευνα του Πραγματικού Κόσμου: Ένα μέσον για Κοινωνικούς Επιστήμονες*. Αθήνα, Εκδόσεις: Gutenberg.
- Rohner, P., & Rohner, E. C. (1980). Antecedents and Consequences of Parental Rejection: A Theory of Emotional Abuse. *Child Abuse & Neglect*, 4, 189, 198.
- Rubin, J. H., & Rubin, S. I. (1995). *Qualitative interviewing, the art of hearing data*. London: SAGE publications.
- Sebre, S., Sprugevica, I., Novotni, A., Bonevski, D., Pakalniskiene, V., Popescu, D., Turchina, T., Friedrich, W., & Lewis, O. (2004). Cross-cultural comparisons of child-reported emotional and physical abuse: rates, risk factors and psychosocial symptoms. *Child Abuse & Neglect*, 28, 113-127.
- Sidebotham, P., & The ALSPAC. (2000). Patterns of Child Abuse in Early Childhood, A Cohort Study of the 'Children of the Nineties'. Study Team. *Child Abuse Review*, 9, 311-320.
- Simon, N. M., Herlands, N. N., Marks, E. H., Mancini, C., Letamendi, A., Li, Z., Pollack, M. H., Van Ameringen, M., & Stein, M. B. (2009). Childhood maltreatment linked to greater symptom severity and poorer quality of life and function in social anxiety disorder. *Depression and Anxiety*, 26, 1027-1032.
- Springer, K. W., Sheridan, J., Kuo, D., & Carnes, M. (2003). The Long-term Health Outcomes of Childhood Abuse. An Overview and a Call to Action. *J.GEN INTERN MED*, 18, 864-870.
- Straus, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for Developing Grounded theory*. Publications: Sage.
- Taylor, G. C., Norman, D. K., Murphy, M. J., Jellinek, M., Quinn, D., Poittrast, F. G., & Goshko, M. (1991). Diagnosed Intellectual and Emotional Impairment among Parents

- who seriously mistreat their Children: Prevalence, Type, and outcome in a Court Sample. *Jusr & N & w.* 15, 389-401.
- Trickett, P. K., Mennen, F. E., Kim, K., & Sang, J. (2009). Emotional Abuse in a Sample of Multiply Maltreated, Urban Young Adolescents: Issues of Definition and Identification. *Child Abuse & Neglect*, 33, 27-35.
- Uslu, R. I., Kapci, E. G., Yildirim, R., & Oney, E. (2010). Sociodemographic Characteristics of Turkish Parents In Relation to Their Recognition of Emotional Maltreatment. *Child Abuse & Neglect* 34, 345-353.
- Φραγκιαδάκη, Ε. (2010). Θεμελιωμένη Θεωρία: Ανασκόπηση των σύγχρονων προσεγγίσεων και μεθοδολογικά ζητήματα όπως παρατίθεται στο βιβλίο: Πουρκός, Α. Μ., & Δαφέρμος, Μ. *Ποιοτική έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες, επιστημολογικά μεθοδολογικά ζητήματα*. Αθήνα: Τόπος σελ.413-433.
- Χατζηχρήστου, Γ. Χ. (1999). *Ο Χωρισμός των Γονέων, το Διαζύγιο και τα Παιδιά. Η προσαρμογή των παιδιών στη διπυρηνική οικογένεια και στο σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Valentino, K., Toth, S. L., & Cicchetti, D. (2009). Autobiographical memory functioning among abused, neglected, and nonmaltreated children: the overgeneral memory effect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50, (8) 1029-1038.
- Vassi, I., Veltsista, A., Lagona, L., Gika, A., Kavadias, G., & Bakoula, C. (2008). The Generation Gap In Numbers: Parent-Child Disagreement on Youth's Emotional and Behavioral Problems: A Greek Community Based-Survey. *Soc Psychiatry Psychiatry Epidemiol*, 43, 1008-1013.
- Wenar, C., & Kering, P. (2000). *Εξελικτική Ψυχοπαθολογία. Από τη Βρεφική Ηλικία στην Εφηβεία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Wolfe, D. A., Crooks, C. V., Lee, V., McIntyre-Smith, A. M., & Jaffe, G. P. (2003). The Effects of Children's Exposure to Domestic Violence: A Meta-Analysis and Critique. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6, (3), 171-187.
- World Health Organization. (2006). *Πρόληψη παιδικής κακοποίησης: οδηγός δράσης και τεκμηρίωσης*. Geneva: W.H.O. Μ. Πιτσιλίδης Α.Ε. Γλυφάδα.